

SVENSKA KYRKANS
UTREDNINGAR

2010:3

Ett skyddat rum

TYSTNADSPLIKT I SVENSKA KYRKAN

Svenska kyrkans utredningar 2010:3

Produktion och tryck: Ekotryck Redners

Omslagsfoto: Magnus Aronson/IKON

Artikelnummer: SK10016

ISSN: 0283-426X

Ytterligare exemplar beställs av Svenska kyrkans informationservice,
info@svenskakyrkan.se, 018-16 96 00.

Miljömärkt trycksak, 341 142

Förord

Kyrkostyrelsen beslutade vid sammanträde den 22–23 april 2008 om direktiv för en utredning om tystnadsplikten. Kyrkostyrelsen utsåg ordförande och ledamöter i den utredningsgrupp som fick i uppdrag att genomföra utredningsarbetet.

Tystnadsplikten berör såväl ett förhållningssätt som kyrkans identitet och självförståelse. Att Svenska kyrkan har ett stort förtroende bland människor handlar till en del om att många har viss kunskap om tystnadsplikten. Man uppfattar sig kunna tala om det mesta med kyrkans personal och särskilt med dem som innehar vigningstjänst.

Tystnadsplikten gäller all kyrkans församlingsvårdande personal. Oftast är den självklar och oproblematiserad. Svårigheter uppstår i gränssituationer eller när tystnadsplikten uppfattas stå i moralisk konflikt med att tala eller handla. Utredningens önskan har varit att förankra tystnadsplikten historiskt samt i kyrkans tradition och teologi. Det har också varit viktigt att skaffa kunskap om olika kyrkors förhållningssätt. I utredningens arbete har många fått dela med sig av personliga erfarenheter från sin arbetsituation. Detta har skapat förståelse för de frågor som tystnadsplikten aktualiserar.

Ledamöter i utredningen under arbetet med det föreliggande betänkandet har varit:

biskopen Esbjörn Hagberg, ordförande
advokaten Britt Louise Agrell
biskopen Erik Aurelius
professorn Oloph Bexell
professorn Kjell Å. Modéer
rättschefen Maria Lundqvist Norling
prosten, teol. dr Astrid Andersson Wretmark

Sekreterare har varit teol. dr Stina Fallberg Sundmark.

Utredningen har antagit namnet 2008 års tystnadspliktsutredning.

Utredningsgruppen vill rikta ett tack till de många diakoner, präster, utbildare och representanter för olika kyrkor och samfund som har delat med sig av sina erfarenheter och till handläggaren Tuomo Valjus, kyrkokansliet, för hjälp med översättning av finska texter.

Utredningen överlämnar härmed slutbetänkandet *Ett skyddat rum. Tystnadsplikt i Svenska kyrkan*.

Uppsala den 29 juni 2010

Esbjörn Hagberg

Britt Louise Agrell

Kjell Å. Modéer

Erik Aurelius

Maria Lundqvist Norling

Oloph Bexell

Astrid Andersson Wretmark

/Stina Fallberg Sundmark

Innehåll

Förord	3
Innehåll	5
Sammanfattning av utredningens resultat	9
Förslag till ändringar i kyrkoordningen och kyrkohandboken	17
1 Utredningens uppdrag och genomförande	23
1.1 Bakgrund	23
1.2 Uppdrag	24
1.3 Genomförande	25
2 Tystnadsplikten i historiskt och teologiskt perspektiv	27
2.1 Bakgrund och motiv till tystnadsplikten i Bibeln	27
2.2 Tystnadsplikten i fornkyrkan och under medeltiden	31
2.2.1 Offentlig och enskild bekännelse i fornkyrkan	31
2.2.2 Medeltida föreskrifter om tystnadsplikten	32
2.2.3 Risk för brott mot tystnadsplikten	35
2.2.4 Vetskap om framtida brott	36
2.2.5 Vittnesförbud och frågan om att lösa prästen från tystnadsplikten	36
2.2.6 Lekmannabikt	37
2.3 Bikten, boten och tystnadsplikten enligt Luther och Svenska kyrkans bekännelse	38
2.4 Reformatoriska föreskrifter om hemligt skriftermål och tystnadsplikt	41
2.5 Hemligt skriftermål och tystnadsplikt enligt 1686 års kyrkolag	43
2.6 Tystnadsplikten efter 1974 års regeringsform	44
2.6.1 Hemligt/enskilt skriftermål och själavårdande samtal	44
2.6.2 Bikt och själavårdande samtal	46
2.6.3 Bikt och enskild själavård	46
2.6.4 Bikt och enskild själavård respektive själavårdande samtal	49
2.7 Sammanfattning	50
3 Tystnadsplikten i ekumeniskt perspektiv	52
3.1 Tystnadsplikten enligt några kyrkor och samfund i Sverige	52
3.1.1 Metodistkyrkan i Sverige	52
3.1.2 Svenska Missionskyrkan	54
3.1.3 Svenska Baptistsamfundet	55
3.1.4 Romersk-katolska kyrkan	57
3.1.5 Jämförelse	59
3.2 Tystnadsplikten enligt några kyrkor utanför Sverige	61
3.2.1 Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland	61
3.2.2 Den norske kirke	65
3.2.3 Vereinigte Evangelisch-Lutherische Kirche Deutschlands	68
3.2.4 Church of England	69
3.2.5 Jämförelse	72

4	Rättsläge och terminologi	74
4.1	Tystnadsplikt i församlingsvårdande verksamhet	75
4.1.1	Överväganden	78
4.2	Diakons tystnadsplikt	80
4.2.1	Nuvarande föreskrifter	81
4.2.2	Sanktioner vid brott mot diakons tystnadsplikt	83
4.2.3	Självvårdande samtal – enskild självvård	85
4.2.4	Anmälningsskyldighet – anmälningsskyldighet	87
4.2.5	Överväganden	89
4.3	Prästs tystnadsplikt	93
4.3.1	Nuvarande föreskrifter	93
4.3.2	Sanktioner vid brott mot prästs tystnadsplikt	95
4.3.3	Bikt	95
4.3.4	Enskild självvård	96
4.3.5	Absolut tystnadsplikt	97
4.3.6	Överväganden	101
4.4	Begreppet sekretess	106
4.4.1	Överväganden	107
5	Självvård och tystnadsplikt i praktiken	108
5.1	Självvård i församlingen	109
5.2	Självvård i team	110
5.3	Självvård och handledning	111
5.4	Självvård inom kriminalvården	114
5.5	Självvård inom sjukvården	115
5.6	Självvård inom skolan	117
5.7	Självvård inom företagsvärlden	118
5.8	Självvård inom försvaret	119
5.9	Telefonsjälvvård	120
5.10	Självvård via internet	123
5.11	Självvård via e-post	125
5.12	Självvård via sms	126
5.13	Tystnadsplikten och media	127
5.14	Tystnadsplikten och FRA-lagen	127
5.15	Överväganden	129
6	Självvård och tystnadsplikt i präst- och diakonutbildningen	135
6.1	Överväganden	136
7	Förslag till pastorala åtgärder för att föra ut information om bikten inom Svenska kyrkan	137
	Förkortningar	139
	Käll- och litteraturförteckning	140

Bilaga 1	150
Direktiv till utredning om tystnadsplikten	150
Bilaga 2	158
Utdrag ur rättegångsbalken	158
Utdrag ur socialtjänstlagen	159
Bilaga 3	160
Utdrag ur Den svenska kyrkohandboken 1	160
Bikt	160
Utdrag ur Den svenska kyrkohandboken 11	162
Prästvigning	162
Diakon- och diakonissvigning	163

Sammanfattning av utredningens resultat

Utredningens förslag:

Idag omfattas diakons tystnadsplikt av sådan information som erhållits under vad som betecknas som ”själavårdande samtal”. Vi föreslår att det i stället kallas ”enskild själavård”.

För att stärka den enskilda själavårdens ställning i vår kyrka och förtydliga nuvarande vigningslöften föreslår vi ett tillägg i kyrkohandboken så att ett av vigningslöftena för präst respektive diakon nämner tystnadsplikten.

Prästens tystnadsplikt brukar betecknas som absolut. Termen ”absolut tystnadsplikt” är välkänd, etablerad och respekterad i samhället och vi anser därför att den även i fortsättningen bör omfatta innehållet i såväl bikt som enskild själavård. Vi föreslår att ”absolut tystnadsplikt” ersätter termen ”ovillkorlig tystnadsplikt” i kyrkohandboken.

Den inledande texten till kyrkoordningens tolfte avdelning innehåller en motivering till den absoluta tystnadsplikten där det hävdas att den bekända och förlåtna synden för alltid skulle vara utplånad. Det är emellertid syndens *skuld* som är bortlyft, medan själva synden alltjämt existerar, men inte längre tillräknas den som fått den förlåten. Vi föreslår därför en annan formulering.

Familjerådgivning kan i en församling bedrivas i egen regi. I kyrkoordningen saknas idag särskilda bestämmelser för familjerådgivning. Sådan verksamhet i egen regi omfattas av förbudet att röja uppgifter i den församlingsvårdande verksamheten, enligt vilket ett utlämnande kan ske efter skadeprovning. För familjerådgivningssekretess enligt lag gäller ingen skadeprovning som annars vid socialtjänstsekretess och i kyrkans församlingsvård, utan sekretessen gäller även om man skulle anse att ingen lider men av att uppgiften röjs. Vi föreslår därför att bestämmelser om förbud att röja uppgifter i kyrkans familjerådgivning och om undantag från förbudet, motsvarande vad som gäller i den kommunala familjerådgivningen, införs i 54 kap. kyrkoordningen.

Vi föreslår också att det i 54 kap. införs en bestämmelse om anmälnings-skyldighet för den som i kyrkans verksamhet får kännedom om något som gör att socialnämnden kan behöva ingripa till ett barns eller annan omyndigs skydd. Bestämmelsen motsvarar vad som gäller inom kommunal och yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet enligt socialtjänstlagen. I konsekvens med detta föreslås också bestämmelser om undantag i kyrkoordningen som ska göra det möjligt att uppfylla denna skyldighet, bland annat när det gäller diakons tystnadsplikt.

Kyrkostyrelsen beslutade i slutet av april 2008 att tillsätta en utredning om tystnadsplikten i Svenska kyrkan. Direktiv fastställdes för utredningen och ledamöter tillsattes. I direktiven finns följande frågor att behandla:

- Göra en teologisk genomlysning av bakgrund och motiv till tystnadsplikten i Bibeln och evangelisk-luthersk tradition. Här bör uppmärksammas hur prästens tystnadsplikt är identitetsmässigt grundläggande för såväl prästen som kyrkan.
- Redogöra för hur diakonens tystnadsplikt kan förstås i jämförelse med prästens.
- Redogöra för hur reglerna kring tystnadsplikten är utformade inom den romersk-katolska kyrkan, inom ett par lutherska kyrkor utanför Sverige, inom någon anglikansk kyrka samt inom Metodistkyrkan, Svenska Baptistsamfundet och Svenska Missionskyrkan.
- Redogöra för olika förändringar beträffande själavårdens praxis sedan mitten av 1900-talet som kan ha betydelse för upprätthållandet av tystnadsplikt. Som exempel kan nämnas handledning och arbete i team. Här bör även uppmärksammas telefonsjälavård, själavård på nätet samt själavård på institutioner, t.ex. sjukhus och fängelser.
- Redogöra för erfarenheter av diakoners tystnadsplikt sedan bestämmelser om denna infördes i kyrkoordningen.
- Kartlägga och analysera möjliga mål- och värdekonflikter för olika parter och intressen vid upprätthållande av tystnadsplikten i olika situationer för dels präster, dels diakoner. Innebörden av de idag brukade termerna ”bikt”, ”enskild själavård” och ”själavårdande samtal” skall utredas och klargöras. Dessutom skall begreppet ”absolut” i uttrycket ”absolut tystnadsplikt” preciseras. Förslag kan ges till en mer ändamålsenlig terminologi.
- Ge förslag till eventuella ändringar i kyrkoordningen.
- Ge förslag till pastorala åtgärder i syfte att föra ut information om bikten inom Svenska kyrkan.

Utredningens uppdrag och genomförande

I betänkandets kapitel 1 redovisar vi vårt uppdrag och hur arbetet med att genomföra det har utförts.

Tystnadsplikten i teologiskt och historiskt perspektiv

I kapitel 2 redogör vi för tystnadsplikten i teologiskt och historiskt perspektiv utifrån Bibeln, i fornkyrkan, under medeltiden, enligt Luther och Svenska kyrkans bekännelseskriterier, under reformationstiden och enligt 1686 års kyrkolag. Därefter behandlas förändringarna av tystnadspliktsbestämmelserna efter 1974 års regeringsform fram till och med införandet av Svenska

kyrkans kyrkoordning 2000. De många olika föreskrifterna avseende tystnadsplikten under olika perioder av kyrkohistorien visar hur själavårdens tystnadsplikt har en obruten tradition till kyrkans äldsta tid.

Tystnadsplikten i ekumeniskt perspektiv

Kapitel 3 innehåller först en redogörelse för bestämmelser angående tystnadsplikten i Metodistkyrkan i Sverige, Svenska Missionskyrkan, Svenska Baptistsamfundet och Romersk-katolska kyrkan och därefter redovisas bestämmelser angående tystnadsplikten i Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland, Den norske kirke, Vereinigte Evangelisch-Lutherische Kirche Deutschlands och Church of England. Vi kan genom undersökningen visa på att tystnadsplikten spelar en viktig roll i samtliga undersökta kyrkor och samfund.

Rättsläge och terminologi

I kapitel 4 redovisas nuvarande bestämmelser om tystnadsplikt i församlingsvårdande verksamhet samt för diakon respektive präst.

Familjerådgivning. Familjerådgivning kan i en församling bedrivas såväl genom avtal med kommunen som i egen regi. Då familjerådgivning drivs med kommunal koppling gäller de regler som finns i socialtjänstlagen och i offentlighets- och sekretesslagen. Det innebär bland annat att det inte gäller någon skadeprovning som annars vid socialtjänstsekretess och i kyrkans församlingstvård, utan sekretessen gäller oavsett om man mot förmodan skulle anse att ingen lider men av att uppgiften röjs. Det är dock möjligt att i vissa situationer röja uppgifter även från familjerådgivningen, vilket framgår av offentlighets- och sekretesslagen.

Familjerådgivning nämns inte uttryckligen i kyrkoordningen utan hör i fråga om sekretess till den församlingstvårdande verksamheten om rådgivningen bedrivs i egen regi. Skyddet för uppgifter i sådan familjerådgivning är inte lika starkt som det som gäller inom den kommunala familjerådgivningen, dels på grund av att det är möjligt att efter skadeprovning lämna ut uppgifter, dels som en följd av att undantagsfallen är olika utformade.

Vi anser att det är rimligt att skyddet för uppgifter inom familjerådgivning som en församling bedriver har en och samma nivå, oavsett om verksamheten bedrivs inom ramen för socialtjänstlagen genom avtal med kommunen eller i egen regi. Det innebär att skyddet inte ska vara beroende av en skadeprovning och att uppgifter från familjerådgivningen ska få lämnas ut bara i vissa, särskilt angivna undantagsfall, motsvarande vad som gäller i sekretesslagstiftningen. Vi föreslår därför en ny bestämmelse i kyrkoordningen om förbud mot att röja uppgifter i kyrkans familjerådgivning. Vidare föreslår vi att bestämmelserna om undantag från förbudet närmare ska knyta an till de i lagstiftningen godtagbara fallen.

Diakon. Diakonen omfattas inte enbart av tystnadsplikten i till exempel den församlingsvårdande verksamheten utan har även en särskild tystnadsplikt. I nuläget gäller diakons tystnadsplikt sådant som framkommit vid själavårdande samtal. Eftersom diakonens arbete omfattar många olika sorters samtal och själavård, kan det uppstå osäkerhet om vilka situationer som kan räknas som själavårdande samtal och därmed om vilken sorts tystnadsplikt som gäller. I många fall torde diakonens själavårdssamtal vara av samma ”enskilda” karaktär som prästens. Vi föreslår därför att det som idag i fråga om diakoner betecknas som ”själavårdande samtal” i stället kallas ”enskild själavård”. ”Enskild själavård” bör definieras som en hjälp för konfidenten (den som vänder sig till präst eller diakon för själavård) att tillämpa det kristna evangeliet i sina personliga förhållanden och som ett samtal som sker under avskildhet i ett personligt möte mellan en diakon eller präst och en konfident eller en liten grupp, till exempel en familj, med ett gemensamt problem som de tillsammans vill bearbeta inför diakon eller präst.

För diakon föreligger ingen lagstadgad anmälningsskyldighet på socialtjänstens område. Vi föreslår att en skyldighet att anmäla uttryckligen regleras i kyrkoordningen, dels för att det ger en tydlig signal såväl inom kyrkan som utanför om hur kyrkan ser på värdet av ett barns eller annan omyndigs skydd, dels för att det torde bli enklare att tillämpa för dem som kommer att omfattas av förpliktelsen om allt finns samlat i kyrkans eget regelsystem. Anmälningsskyldigheten föreslås gälla för alla som i kyrkans verksamhet får kännedom om något som kan innebära att socialnämnden behöver ingripa till ett barns skydd. I konsekvens med detta behöver undantagen för diakons tystnadsplikt utvidgas till att också gälla i fall där det föreligger anmälningsskyldighet. Däremot görs inget motsvarande undantag för präst när det gäller uppgifter som framkommit under bikt eller enskild själavård.

Avseende frågan om vilka sanktioner som kan bli aktuella om någon inte svarar upp mot sin plikt att anmäla, föreslår vi att detsamma ska gälla som för andra brott mot kyrkoordningen i här aktuella delar.

För att stärka den enskilda själavårdens ställning i vår kyrka och förtydliga nuvarande vigningslöften är det önskvärt att ett av vigningslöftena nämner tystnadsplikten. Vi föreslår därför ett tillägg i kyrkohandbokens vigningslöften för präst respektive diakon.

Präst. Prästen, i likhet med diakonen, omfattas inte enbart av tystnadsplikten i den församlingsvårdande verksamheten eller annan verksamhet i församlingen utan har även en särskild tystnadsplikt. Prästs tystnadsplikt gäller sådant som har framkommit vid bikt eller enskild själavård. Prästens tystnadsplikt är absolut, vilket innebär att prästen inte får avslöja något som framkommit vid bikt eller enskild själavård eller ens att sådana samtal har ägt rum, att uppgifter som har framkommit vid bikt eller enskild själavård inte kan användas i annat sammanhang, att ingen kan lösa prästen från tystnadsplikten, att prästen inte kan anmäla sådant som framkommit vid bikt

eller enskild själavård, att prästen inte har vittnesplikt inför domstol, att det är förbjudet att röja uppgifter i skriftliga handlingar som rör bikt eller enskild själavård, att det inte ska göras någon prövning av om uppgifter som framkommit vid bikt eller enskild själavård är att anse som känsliga, att det inte ska göras någon bedömning av om det, genom uppgifter som framkommit vid bikt eller enskild själavård, kan föreligga skada eller men, att innehållet i bikt samt enskild själavård som utövas av präst inte omfattas av meddelarfriheten samt att uppgifter rörande bikt eller enskild själavård inte får lämnas ut för granskning av tillsynsorgan. Termen "absolut tystnadsplikt" är välkänd, etablerad och respekterad i samhället. Vi anser därför att denna term bör ersätta termen "ovillkorlig tystnadsplikt" i kyrkohandboken.

Den inledande texten till kyrkoordningens tolfte avdelning innehåller en motivering till den absoluta tystnadsplikten där det hävdas att den bekända och förlåtna synden för alltid skulle vara utplånad. Det är emellertid syndens *skuld* som är bortlyft, medan själva synden alltjämt existerar, men inte längre tillräknas den som fått den förlåten. Den teologiska grunden för prästs tystnadsplikt är att konfidenten framlägger sin bekännelse inför Kristus själv och att prästen i biktsituationen därför kan sägas fungera som Kristi öra och Kristi mun. Vad som sägs får prästen inte röja. Vi föreslår att meningen: "Den bekända och förlåtna synden är för alltid utplånad" utgår och ersätts av: "Kyrkans själavård bedrivs på Kristi uppdrag. Bekännelse av synder sker egentligen inte inför prästen utan inför Kristus, och eftersom Kristus tiger om vad som sägs, är även den lyssnande prästen skyldig att tiga."

Själavård och tystnadsplikt i praktiken

I kapitel 5 visas hur de redovisade bestämmelserna i kapitel 4 får konsekvenser för själavård och tystnadsplikt när de omsätts i praktiken inom såväl kyrkan som offentlig verksamhet. De sammanhang som särskilt undersöks är själavård i församlingen, i team, vid handledning, inom kriminalvården, sjukvården, skolan, företagsvärlden och försvaret. Under de senaste decennierna har förutsättningarna för själavård förändrats, bland annat genom att den kan genomföras via olika media såsom telefon, internet, e-post och sms, vilket ställer nya krav på tystnadsplikten. I kapitlet behandlas dessutom frågan om tystnadsplikten i kontakt med media samt tystnadsplikten och FRA-lagen.

I kapitlet understryker vi vikten av att de präster, diakoner och lekmän som har själavård, oavsett om det sker i "det fysiska rummet" eller via olika media, själva är helt på det klara med under vilka förutsättningar som ett samtal kan föras och vad som gäller för just deras tystnadsplikt och att de i möjligaste mån klargör detta för konfidenten.

Gruppsamtal av själavårdskaraktär som leds av en präst och en diakon tillsammans kan, anser vi, inte definieras som "enskild själavård". Det-

samma gäller samtal som en konfident samtidigt för med fler än en själasörjare. I sådana fall kan i stället tystnadsplikt i den församlingsvårdande verksamheten gälla.

Vi vill understryka att om präst och diakon samtalar i ett team inom till exempel sjukvården får prästen inte avslöja sådan information som har erhållits under bikt eller enskild själavård. Om prästen däremot i förväg har gjort klart med konfidenten att samtalet inte utgör bikt eller enskild själavård, utan tillhör den församlingsvårdande verksamheten, och om konfidenten har gett sitt samtycke till att prästen tar upp dennes omständigheter med sjukvårdsteamet, får prästen nämna sådant inom teamet.

En själasörjare behöver bikt och själavård för sitt eget andliga liv. Vi vill poängtera att en präst bör söka sin själavårdare utanför den egna församlingen.

Handledning syftar till att behandla *prästens* och *diakonens* reaktioner och inte primärt konfidentens material. Handledningens syfte är att göra prästen och diakonen bättre skickad att hjälpa konfidenten. Handledning är möjlig att förena med absolut tystnadsplikt, under förutsättning att det sker en omsorgsfull avidentifiering av konfidenten och omständigheter kring denne. Vi betonar att biktens innehåll aldrig får aktualiseras i handledning.

Handledning genomförs idag såväl enskilt som i grupp. Med tanke på bevarandet av tystnadsplikten vill vi betona att enskild handledning ska anses ha företräde. I vissa sammanhang kan det dock vara praktiskt omöjligt att ordna enskild handledning och man kunde riskera att för arbetet angelägen handledning inte kommer till stånd. Då kan grupphandledning vara ett alternativ. Då sådan handledning förekommer är det angeläget att villkoren vid grupphandledning bekräftas genom ett kontrakt som deltagarna tillsammans med handledaren skriver under.

En präst eller diakon i sjukhuskyrkan kan på en patients uppdrag förmedla information till annan präst eller diakon om att patienten flyttats till en annan vårdenhets eller framföra patientens önskemål att denna präst eller diakon har kontakt under den förra prästens eller diakonens semester eller annan längre ledighet. Vi vill understryka att innehållet i de samtal som förts ligger under den tystnadsplikt som gäller för enskild själavård.

Om ett telefonsamtal är av själavårdande karaktär kan det, anser vi, karakteriseras som enskild själavård. Om en person avslöjar att han eller hon har ringt upprepade gånger och har samtalat om samma fråga med flera olika själasörjare menar vi däremot att samtalet inte kan betecknas som enskild själavård. Därmed är det tillåtet att inom jourteamet diskutera fallet.

Om en suicidbenägen konfident under ett samtal med telefonjouren exempelvis ber prästen att ringa efter ambulans är detta inte problematiskt ur tystnadspliktssynpunkt, eftersom samtalet då upphör att vara enskild själavård och prästen aldrig behöver röja vad som har sagts tidigare.

Vad gäller frågan om ett schema för telefonsjälavård ska lämnas ut eller inte, beror detta på hur schemat och de uppgifter som finns där uppfattas.

Vi anser att ett schema som inte innehåller personuppgifter kan lämnas ut. Vi vill framhålla att myndigheter och andra som begär att få se schemat bör upplysas om att det är meningslöst, eftersom prästen av sin tystnadsplikt är förhindrad att röja något om ett enskilt samtal och prästen får inte ens bekräfta eller dementera att ett samtal har ägt rum. Inte heller kan prästen kallas att vittna inför domstol om vad som har förevarit.

De som söker själavård via internet skriver ofta under pseudonym. Den som på så sätt inte vill röja sin identitet, omfattas av tystnadsplikten på samma sätt som den som avger sin bekännelse i en biktstol eller ringer jourhavande präst kan vara anonym. Den absoluta tystnadsplikten gäller således oberoende av om prästen känner till konfidentens namn eller ej.

Även om det finns vissa problem vad gäller tystnadsplikten i relation till själavård via e-post och sms, kan själavård via dessa media betecknas som enskild själavård, vilket gör att diakons respektive prästs tystnadsplikt råder. Bikt är ett personligt möte mellan två människor. Vi vill därför framhålla att bikt inte kan genomföras via e-post eller sms.

En präst eller diakon som har kontakt med en konfident via internet, e-post eller sms kan förmedla kontakt för vidare själavård med en präst eller diakon på konfidentens hemort. Prästen bör inte själv kontakta den andra prästen utan lämna kontaktuppgifter till konfidenten och be denne att själv kontakta prästen på hemorten.

Det yttre trycket från media kan idag vara hårt mot präster och diakoner, till exempel i samband med brottsutredningar. Vi vill poängtera att präster och diakoner genom att hänvisa till tystnadsplikten och till att meddelarrätten inte upphäver denna kan motivera för journalister att de tiger om sådant som framkommit vid bikt eller enskild själavård.

Själavård och tystnadsplikt i präst- och diakonutbildningen

I kapitel 6 redogör vi för hur själavården och tystnadsplikten behandlas inom profylutbildningarna för blivande präster och diakoner i Svenska kyrkan. Vi understryker nödvändigheten av att frågan om bikt, själavård och prästs och diakons tystnadsplikt är ett centralt inslag i deras yrkesutbildning och att det betonas i utbildningsanstaltens kursplaner. Avidentifieringsövningar bör ingå i utbildningen, varvid studenterna tränas att tala om känsliga ting utan att tystnadsplikten bryts. Vi betonar även vikten av att alla präster och diakoner i Svenska kyrkan, redan under utbildningstiden och sedan kontinuerligt, som ett normalt inslag i sitt andliga liv bör motta egen själavård och gå till bikt. Biktens funktion bör i utbildningen återkommande lyftas fram som något positivt i svenskt församlingliv.

Förslag till pastorala åtgärder för att föra ut information om bikten inom Svenska kyrkan

I kapitel 7 ger vi förslag till pastorala åtgärder för att föra ut information om bikten i Svenska kyrkan. Vi framhåller att bikten bör spela en central roll i kyrkolivet och att det i varje församling bör utvecklas en själavårdskultur där prästerna har ansvaret. Det är viktigt att bikt erbjuds i olika sammanhang och att information om biktens funktion kan spridas genom undervisning och förkunnelse. Vi poängterar även att en fungerande själavård förutsätter att de enskilda prästerna själva går i enskild själavård och till bikt. Bikten bör vara ett återkommande tema vid prästmöten och i olika typer av fortbildning.

Förslag till ändringar i kyrkoordningen och kyrkohandboken

Kyrkoordningen

Kyrkomötet beslutar i fråga om kyrkoordningen (SvKB 1999:1):

dels att 32 kap. 9 §, 54 kap. 1, 14 och 15 §§ samt inledningen till tolfte avdelningen ska ha följande lydelse,

dels att det i 54 kap. ska införas tre nya paragrafer, 4 b §, 13 a § och 15 a § samt nya rubriker före dessa av följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

32 kap. Uppdraget som diakon

Tystnadsplikt

9 § Den som är eller har varit behörig att utöva uppdraget som diakon har tystnadsplikt i fråga om sådant som han eller hon därvid har fått veta under *själavårdande samtal*.

Tystnadsplikten hindrar dock inte att en sådan uppgift lämnas ut om

- personen ifråga medger att uppgiften lämnas ut,
- diakonen har ålagts att uttala sig under ed,

eller

- det föreligger uppgifts-, informations- eller anmälningsskyldighet enligt lag. (SvKB 2002:9; 2003:9)

Tystnadsplikt

9 § Den som är eller har varit behörig att utöva uppdraget som diakon har tystnadsplikt i fråga om sådant som han eller hon därvid har fått veta under *enskild själavård*.

Tystnadsplikten hindrar dock inte att en sådan uppgift lämnas ut om

- personen ifråga medger att uppgiften lämnas ut,
- diakonen har ålagts att uttala sig under ed,

- det föreligger uppgifts-, informations- eller anmälningsskyldighet enligt lag,

eller

- *det föreligger anmälningsskyldighet enligt 54 kap. 13 a §.* (SvKB 2002:9; 2003:9)

Tolfte avdelningen: Handlingar och register

Inledning

[...]

Det är nödvändigt att det för bikt och enskild själavård råder en absolut tystnadsplikt. *Den bekända och förlåtna synden är för alltid utplånad.*

Förtroendet för den enskilda själavården kräver att prästen inte kan befrias från sin tystnadsplikt. Även i övrigt måste människor som deltar i församlingens verksamhet kunna lita på att uppgifter om deras personliga förhållanden inte förs vidare.

[...]

[...]

Det är nödvändigt att det för bikt och enskild själavård råder en absolut tystnadsplikt. *Kyrkans själavård bedrivs på Kristi uppdrag. Bekännelse av synder sker egentligen inte inför prästen utan inför Kristus, och eftersom Kristus tiger om vad som sägs, är även den lyssnande prästen skyldig att tiga.* Förtroendet för den enskilda själavården kräver att prästen inte kan befrias från sin tystnadsplikt. Även i övrigt måste människor som deltar i församlingens verksamhet kunna lita på att uppgifter om deras personliga förhållanden inte förs vidare.

[...]

54 kap. Undantag från offentlighet för handlingar

Själavårdssekretess

1 § Förbud gäller mot att röja sådana uppgifter som har anförtrotts en biskop eller präst under bikt eller enskild själavård.

Förbud gäller också mot att röja sådana uppgifter som har anförtrotts en diakon under *själavårdande samtal.*

(SvKB 2004:9)

Själavårdssekretess

1 § Förbud gäller mot att röja sådana uppgifter som har anförtrotts en biskop eller präst under bikt eller enskild själavård.

Förbud gäller också mot att röja sådana uppgifter som har anförtrotts en diakon under *enskild själavård.* (SvKB 2004:9)

Förbud mot att röja uppgifter i kyrkans familjerådgivning

4 b § *I kyrkans familjerådgivning gäller förbud mot att röja uppgifter som en enskild har lämnat i förtroende eller som har inhämtats i samband med rådgivningen.*

Av socialtjänstlagen (2001:453) framgår att förbud mot att röja uppgifter också gäller i familjerådgivning som omfattas av den lagen.

Anmälningsskyldighet

13 a § Den som i kyrkans verksamhet får kännedom om något som kan innebära att socialnämnden behöver ingripa till ett barns skydd är skyldig att genast anmäla detta till socialnämnden.

Undantag från förbud mot att röja uppgifter

14 § Förbud mot att röja uppgifter enligt 1 § andra stycket, 2 § första stycket och 3–13 §§ till skydd för enskild gäller inte i förhållande till den enskilda personen själv och kan i övrigt helt eller delvis efterges av honom eller henne.

Förbud mot att röja uppgifter enligt 1 § andra stycket hindrar inte heller att uppgiften lämnas om – diakonen har ålagts att uttala sig under ed,
eller

– det föreligger uppgifts-, informations- eller anmälningsskyldighet enligt lag. (SvKB 2004:9)

15 § Förbud mot att röja uppgifter enligt 2 § första stycket och 3–13 §§ hindrar inte att uppgiften lämnas till

1. kyrkans organisation för revision, tillsyn och överprövning,
2. en myndighet, om uppgiftsskyldigheten följer av en lag eller har beslutats med stöd av en lag,
eller

3. företrädare för en arbetstagarorganisation eller till skyddsombud, om uppgifts- eller informationsplikten följer av en lag eller ett kollektivavtal. (SvKB 2004:9)

Undantag från förbud mot att röja uppgifter

14 § Förbud mot att röja uppgifter enligt 1 § andra stycket, 2 § första stycket och 3–13 §§ till skydd för enskild gäller inte i förhållande till den enskilda personen själv och kan i övrigt helt eller delvis efterges av honom eller henne.

Förbud mot att röja uppgifter enligt 1 § andra stycket hindrar inte heller att uppgiften lämnas om – diakonen har ålagts att uttala sig under ed,

– det föreligger uppgifts-, informations- eller anmälningsskyldighet enligt lag,

eller
– *det föreligger en sådan anmälningsskyldighet som anges i 13 a §.* (SvKB 2004:9)

15 § Förbud mot att röja uppgifter enligt 2 § första stycket och 3–13 §§ hindrar inte att uppgiften lämnas till

1. kyrkans organisation för revision, tillsyn och överprövning,
2. en myndighet, om uppgiftsskyldigheten följer av en lag eller har beslutats med stöd av en lag,
3. *socialnämnden enligt 13 a §,*
eller

4. företrädare för en arbetstagarorganisation eller till skyddsombud, om uppgifts- eller informationsplikten följer av en lag eller ett kollektivavtal. (SvKB 2004:9)

15 a § Förbud mot att röja uppgifter enligt 4 b § gäller inte i förhållande till den enskilda personen själv och kan i övrigt helt eller delvis efterges av honom eller henne.

Förbud mot att röja uppgifter enligt 4 b § hindrar inte heller att uppgiften lämnas

– av den som inom familjerådgivningen får kännedom om att ett barn utnyttjas sexuellt eller utsätts för fysisk eller psykisk misshandel i hemmet för en anmälan till socialtjänsten,

– till polis- och åklagarmyndighet om uppgiften angår misstanke om brott mot en person som är under 18 år och brottet rör 3, 4 eller 6 kap. brottsbalken eller lagen (1982:316) med förbud mot könsstympning av kvinnor,

– till polismyndighet om uppgiften behövs för att förhindra ett förestående brott, eller

– om det föreligger uppgifts-, informations- eller anmälnings-skyldighet enligt lag.

Kyrkohandboken

Kyrkomötet beslutar i fråga om *Den svenska kyrkohandboken 1* (SKFS 1986:3):

att inledningen till kapitlet Bikt ska ha följande lydelse.

Kyrkomötet beslutar i fråga om *Den svenska kyrkohandboken 2* (SKFS 1987:2):

att kapitlen Prästvigningsmessa och Diakonvigningsmessa ska ha följande lydelse.

Bikt

Inledningstext

[...]

Den som önskar bikta sig kontaktar en präst. Prästen har enligt *gällande lag ovillkorlig* tystnadsplikt för vad som yttras vid bikt eller *själavårdande samtal*. Bikten kan föregås av samtal. Prästen kan under samtalet eller i samband med bikten före avlösningen ge råd, uppmuntran och förmaning.

[...]

[...]

Den som önskar bikta sig kontaktar en präst. Prästen har enligt *gällande lag* och *kyrkoordning absolut* tystnadsplikt för vad som yttras vid bikt eller *enskild själavård*. Bikten kan föregås av samtal. Prästen kan under samtalet eller i samband med bikten före avlösningen ge råd, uppmuntran och förmaning.

[...]

Prästvigning

Frågorna

B Vill ni i Guds den treeniges namn åtaga er uppdraget att vara präst och utöva detta så, att Gud blir ärad, kyrkan uppbyggd och Guds vilja förverkligad i världen?

K Ja.

B Vill ni stå fasta i kyrkans tro, rent och klart förkunna Guds ord, så som det är oss givet i den heliga Skrift och så som det är omvittnat i vår kyrkas bekännelse, och rätt förvalta sakramenten?

K Ja.

Frågorna

B Vill ni i Guds den treeniges namn åtaga er uppdraget att vara präst och utöva detta så, att Gud blir ärad, kyrkan uppbyggd och Guds vilja förverkligad i världen?

K Ja.

B Vill ni stå fasta i kyrkans tro, rent och klart förkunna Guds ord, så som det är oss givet i den heliga Skrift och så som det är omvittnat i vår kyrkas bekännelse, och rätt förvalta sakramenten?

K Ja.

B Vill ni i er tjänst följa vår kyrkas ordning och förverkliga er kallelse med Kristus som förebild?

K Ja.

B Vill ni leva så bland människor, att ni blir vittnen om Guds kärlek och om försoningens hemlighet?

K Ja.

B Vill ni i er tjänst följa vår kyrkas ordning, *i tystnad bevara det ni i själavård anförtrotts* och förverkliga er kallelse med Kristus som förebild?

K Ja.

B Vill ni leva så bland människor, att ni blir vittnen om Guds kärlek och om försoningens hemlighet?

K Ja.

Diakon- och diakonissvigning

Frågorna

B Vill ni i Guds den treeniges namn åtaga er uppdraget att vara diakon och utöva detta så, att Gud blir ärad, kyrkan uppbyggd och Guds vilja förverkligad i världen?

K Ja.

B Vill ni stå fasta i kyrkans tro, hjälpa dem som behöver er tjänst och stå på de förtrycktas sida?

K Ja.

B Vill ni i er tjänst följa vår kyrkas ordning och förverkliga er kallelse med Kristus som förebild?

K Ja.

B Vill ni leva så bland människor, att ni blir vittnen om Guds kärlek och om försoningens hemlighet?

K Ja.

Frågorna

B Vill ni i Guds den treeniges namn åtaga er uppdraget att vara diakon och utöva detta så, att Gud blir ärad, kyrkan uppbyggd och Guds vilja förverkligad i världen?

K Ja.

B Vill ni stå fasta i kyrkans tro, hjälpa dem som behöver er tjänst och stå på de förtrycktas sida?

K Ja.

B Vill ni i er tjänst följa vår kyrkas ordning, *i tystnad bevara det ni i själavård anförtrotts* och förverkliga er kallelse med Kristus som förebild?

K Ja.

B Vill ni leva så bland människor, att ni blir vittnen om Guds kärlek och om försoningens hemlighet?

K Ja.

1. Utredningens uppdrag och genomförande

1.1 Bakgrund

Upprinnelsen till utredningen utgörs av två motioner till 2006 års kyrkomöte som behandlar olika frågor om tystnadsplikten. I motion 2006:33 *Diakoners tystnadsplikt och anmälningsskyldighet* av Carina Hallesten Hansson med flera menar man att det idag råder osäkerhet om vad som gäller för diakons tystnadsplikt, inte minst när det gäller diakonens möjlighet att till sociala myndigheter anmäla misstanke om att barn far illa. Man menar i motionen att det borde vara rimligt att diakonen utan att tveka agerar då barn far illa, eftersom detta skulle överensstämma med vigningslöftet om ”att stå på de förtrycktas sida”. Enligt Socialstyrelsens rekommendationer omfattas inte personal inom Svenska kyrkan av anmälningsskyldigheten. Detta har lett till osäkerhet huruvida diakoner har tillåtelse att göra anmälan om barn som misstänks fara illa när uppgifterna framkommit under själavårdande samtal. I motionen uttrycks en önskan om att från Svenska kyrkans sida få ett klargörande av vad som gäller. Man framhåller att under de diskussioner som lett fram till motionen har framförts, som ett skäl för att diakoner inte ska omfattas av anmälningsskyldighet, att det är önskvärt att tillgodose behovet av ”fredade” rum. Motionärerna menar dock att Svenska kyrkan genom prästernas lagstadgade och absoluta tystnadsplikt väl fyller detta behov och vill i stället lyfta fram och värna om barnens rätt till sådana ”fredade” rum.

I motion 2006:48 *Tystnadsplikt – för konfidentens skull* av Margareta Carlenius hävdas att tillämpningen av tystnadsplikten är oklar för såväl diakon som präst. För den senare kategorin motiveras detta med att det kan vara svårt att definiera vad som avses med ”enskild själavård”. Motionären menar att konfidentens (den som vänder sig till präst eller diakon för själavård) intressen har kommit i bakgrunden i diskussionen om prästs och diakons olika tystnadsplikt. Med hänvisning till ärkebiskopen em. Bertil Werkström framhålls att det vore en fördel för konfidenten att ett team av specialister, med den stränga sekretess som till exempel läkare har, tog sig an den fråga som framkommit vid själavård. En annan anledning till att hela frågan om tystnadsplikten bör få en översyn anges vara de uppmärksammade fall, där biskopar menar att de brev som de har låtit präster skriva till sig, med löfte om att förstöra breven efteråt, är att beteckna som enskild själavård.

I Läronämndens yttrande 2006:12y framhålls att det är ”av yttersta vikt att hela begreppet tystnadsplikt, dess olika nyanser och tillämpningsområden blir föremål för klargörande”. Läronämnden understryker även det faktum att ”prästens tystnadsplikt är identitetsmässigt grundläggande både för prästen och kyrkan”, och menar att för att människors förtroende för kyrkan inte ska rubbas, är det angeläget att klargöra hur olika dimensio-

ner av tystnadsplikten ska förstås. Detta anses även viktigt för att bibehålla ”biktens absoluta särställning”.

I Tillsyns- och uppdragsutskottets betänkande 2006:7 menar man att motionerna visar att det finns behov av att ”närmare belysa frågor om tystnadspliktens innebörd och räckvidd”, vilket skulle vara av betydelse för såväl själavårdarna som de hjälpsökande och för förtroendet för kyrkans själavård. Man konstaterar att det alltid, oavsett regelsystem, kommer att förekomma svåra gränsdragningar gällande bestämmelserna om tystnadsplikten. Detta motiverar en pågående och medveten reflektion i frågan. Man hänvisar även till att Svenska kyrkans överklagandenämnd i sin verksamhetsberättelse 2005 menar att ”det kan finnas anledning att överväga en precisering av omfattningen av den absoluta tystnadsplikten”. I utskottets betänkande föreslås kyrkomötet uppdra åt kyrkostyrelsen att ”klargöra de kyrkoordningsreglerade tystnadsplikternas innebörd och omfattning och vid behov återkomma till Kyrkomötet med förslag till ändringar i kyrkoordningen”.

Kyrkostyrelsen lade inför kyrkomötet 2007 fram *Promemoria om tystnadsplikten inom Svenska kyrkan* (KsSkr 2007:3). I sin summering konstaterar kyrkostyrelsen att det behövs en reflektion över den grundläggande frågan om syftet med tystnadsplikten och för vems skull den finns. Dessutom bör det klargöras att prästs tystnadsplikt gäller bikt och enskild själavård, vilka regleras tillsammans, utan hänsyn till att tystnadsplikten för enskild själavård tillåter vissa kontakter utifrån konfidentens behov. Vidare betonas vikten av att undersöka diakoners erfarenheter och synen på bestämmelsernas ändamålsenlighet. Kyrkostyrelsen förordar en översyn av kyrkoordningens bestämmelser om tystnadsplikten.

1.2 Uppdrag

Kyrkostyrelsen beslutade vid sammanträde den 22 april 2008 om direktiv för en utredning om tystnadsplikten. Enligt direktiven ska utredningen:

- Göra en teologisk genomlysning av bakgrund och motiv till tystnadsplikten i Bibeln och evangelisk-luthersk tradition. Här bör uppmärksammas hur prästens tystnadsplikt är identitetsmässigt grundläggande för såväl prästen som kyrkan.
- Redogöra för hur diakonens tystnadsplikt kan förstås i jämförelse med prästens.
- Redogöra för hur reglerna kring tystnadsplikten är utformade inom den romersk-katolska kyrkan, inom ett par lutherska kyrkor utanför Sverige, inom någon anglikansk kyrka samt inom Metodistkyrkan, Svenska Baptistsamfundet och Svenska Missionskyrkan.
- Redogöra för olika förändringar beträffande själavårdens praxis sedan

mitten av 1900-talet som kan ha betydelse för upprätthållandet av tystnadsplikt. Som exempel kan nämnas handledning och arbete i team. Här bör även uppmärksammas telefonsjälavård, själavård på nätet samt själavård på institutioner, t.ex. sjukhus och fängelser.

- Redogöra för erfarenheter av diakoners tystnadsplikt sedan bestämmelser om denna infördes i kyrkoordningen.
- Kartlägga och analysera möjliga mål- och värdekonflikter för olika parter och intressen vid upprätthållande av tystnadsplikten i olika situationer för dels präster, dels diakoner. Innebörden av de idag brukade termerna ”bikt”, ”enskild själavård” och ”själavårdande samtal” skall utredas och klargöras. Dessutom skall begreppet ”absolut” i uttrycket ”absolut tystnadsplikt” preciseras. Förslag kan ges till en mer ändamålsenlig terminologi.
- Ge förslag till eventuella ändringar i kyrkoordningen.
- Ge förslag till pastorala åtgärder i syfte att föra ut information om bikten inom Svenska kyrkan.

1.3 Genomförande

Utredningsgruppen har mötts till 15 heldagssammanträden. Eftersom flera av direktivens punkter förutsätter att erfarenheter kring tystnadsplikten inhämtas från olika kategorier av aktörer, har flera av dessa sammanträden som en del av utredningsarbetet inbegripit överläggningar med olika personer. Informanterna utsågs i möjligaste mån av övergripande nätverk.

Vid sammanträdet den 29 september 2008 informerade utredningssekreteraren Gunnar Edquist, Kyrkokansliet, om kyrkoordningens tillkomst. Samma dag informerade pastorn Solveig Högberg, Metodistkyrkan i Sverige, samt monsignore, jur. dr Jorge de Salas och teol. dr Ingvar Fogelqvist, Stockholms katolska stift, om regler för tystnadsplikten i sina respektive kyrkor och samfund. I andra sammanhang inhämtades information från sekreteraren för teologi och ekumenik Per-Magnus Selinder och missionssekreteraren Olle Alkholm, Svenska Missionskyrkan, samt från missionssekreteraren Pär Friberg och samordnaren Per Westblom, Svenska Baptistsamfundet.

Vid sammanträdet den 27 oktober 2008, som behandlade diakoners erfarenhet av själavård och tystnadsplikt, medverkade stiftsdiakonen Bodil Ivarsson, Stockholms stift, diakonen Boel Skoglund, Örkelljunga-Rya kyrkliga samfällighet, sjukhusdiakonen Yvonn Skott, Nederluleå församling och stiftsdiakonen Kristina Sohlberg, Härnösands stift, samtliga utsedda av Svenska kyrkans stiftsdiakoner.

Vid sammanträdet den 1 december 2008, som behandlade själavård på olika arenor, medverkade sjukhusprästen Kerstin Dillmar, Akademiska sjukhuset i Uppsala, utsedd av Sjukhuskyrkan, fängelseprästen Margareta Säfwenberg, Österåkeranstalten, utsedd av Nämnden för Andlig Vård (NAV)

inom Sveriges Kristna Råd, skolprästen Torgny Wirén, Jönköping, utsedd av Programrådet för Kyrka – Skola inom Sveriges Kristna Råd, samt f. direktorn för S:t Lukasstiftelsen Göran Bergstrand, Uppsala. Vid ett senare tillfälle inhämtades erfarenhet även från polisprästen Katarina Tingström, Stockholm, utsedd av Nätverket Kyrka – Arbetsliv, Bräcke diakoni, samt från fältprosten Sten Elmberg.

Den 7 januari 2009 samtalande delar av utredningsgruppen med ärkebiskopen em. Bertil Werkström.

Vid sammanträdet den 26 januari, som behandlade själavård via olika media, medverkade IT-chefen Hans Eskemyr, Kyrkokansliet, nationella samordnaren för tjänsten ”jourhavande präst” Monica Eckerdal Kjellström, och kyrkoherden Dan Bernspång, Backa pastorat, de båda senare utsedda av Stiftelsen Kyrkans Jourtjänst Jourhavande Präst. Vid ett tidigare tillfälle inhämtades erfarenhet även från enhetschefen Johan Mansfeldt, Kyrkokansliet.

Vid sammanträdet den 16 februari 2009 som behandlade själavård och tystnadsplikt i Svenska kyrkans präst- och diakonutbildningar medverkade själavårdsläraren Cecilia Wadstein, Svenska kyrkans pastoralinstitut i Uppsala, rektorn Ingegerd Sjölin, Svenska kyrkans pastoralinstitut i Lund, själavårdsläraren Lars-Göran Sundberg, Johannelunds teologiska högskola, själavårdsläraren Rigmor Castor, Bräcke diakoni, studieledaren Margareta Mattsson Jerrestrand, Bräcke diakoni, själavårdsläraren Gunilla Löf Edberg, Ersta Sköndal högskola samt själavårdsläraren Lars-Edvin Nilning, Vårsta diakonigård, samtliga utsedda av respektive utbildningssamordnare.

Vid sammanträdet den 9 mars 2009, som behandlade själavård i församlingen, medverkade teol. dr Bo Brander, Laurentiistiftelsen, Lund, och biskopen Esbjörn Hagberg, Karlstad.

Utredningens sekreterare deltog i Svenska kyrkans teologiska kommittés sammanträde den 5 februari 2009 och inhämtade där synpunkter rörande teologiska perspektiv på tystnadsplikten.

Korrespondens har förts med representanter för olika kyrkor utanför Sverige, nämligen med direktorn för sjukhussjälavården Kirsti Aalto, Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland, med seniorrådgiver Beate Fagerli, Mellomkirkelig råd, seniorrådgiver Øyvind Meling, Kirkerådet, samt rådgiver Marit Omland, Kirkerådet om Den norske kirke, med Kirchenverwaltungsdirektor Dr Ottmar Funk, Evangelisch-Lutherische Kirche in Bayern samt med General Secretary Paul Avis, Council for Christian Unity och professorn Norman Doe, Cardiff Law School, Cardiff University om Church of England.

2. Tystnadsplikten i historiskt och teologiskt perspektiv

I detta kapitel redogörs för tystnadsplikten i teologiskt och historiskt perspektiv utifrån Bibeln, i fornkyrkan, under medeltiden, enligt Luther och Svenska kyrkans bekännelseskrifter, under reformationstiden och enligt 1686 års kyrkolag. Därefter behandlas förändringarna av tystnadspliktsbestämmelserna efter 1974 års regeringsform fram till och med införandet av Svenska kyrkans kyrkoordination 2000.

Utredningen har visat att de många olika föreskrifterna avseende tystnadsplikten under olika perioder av kyrkohistorien åskådliggör hur själavårdens tystnadsplikt har en obruten tradition från kyrkans äldsta tid.

För att förstå tystnadspliktens funktion och hur prästs tystnadsplikt är identitetsmässigt grundläggande för såväl prästen som kyrkan krävs en teologisk genomlysning av den bakgrund och de motiv som finns i Bibeln och kyrkohistorien.

2.1 Bakgrund och motiv till tystnadsplikten i Bibeln

Den kyrkliga tystnadsplikten har sin grund i kyrkans själavårdsansvar. Utgångspunkt för kyrkans själavård är att den treenige Guden är vår "läkare" (2 Mos 15:26), "barmhärtighetens fader och all trösts Gud" som "tröstar oss i alla våra svårigheter, så att vi med den tröst vi själva får av Gud kan trösta var och en som har det svårt" (2 Kor 1:3–4). Gud har tagit kroppslig gestalt i Jesus Kristus, den gode herden som ger sitt liv för fåren. Han som har prövats på alla sätt är våra själars herde och vårdare och han bor i oss genom Anden, "hjälparen/tröstaren/försvararen" (översättningar av beteckningen *parákletos*, Joh 14–16), som "tar sig an vår svaghet" och "företräder oss med suckar utan ord" (Rom 8:26).

Kristus har gett sina lärjungar och med dem hela kyrkan uppdraget att i hans namn, på hans vägnar förkunna evangelium om syndernas förlåtelse (Luk 24:46–48), med Första Petrusbrevets ord: "Ni är ett utvalt släkte, kungar och präster, ett heligt folk, Guds eget folk som skall förkunna hans storverk" (1 Petr 2:9). På samma sätt har han gett sina lärjungar och med dem hela kyrkan uppdraget att på hans vägnar utöva själavård.

"Den som lyssnar till er, lyssnar till mig" (Luk 10:16), lyder ett ord som förekommer i flera varianter och tillämpningar i Matteus- och Johannes-evangelierna (Matt 10:40, Joh 13:20 och de besläktade ställena Matt 16:19, 18:18, Joh 20:23). Relevant för själavården är särskilt ordet till försam-

lingen om att ”binda” och ”lösa” i Matt 18:18: ”Sannerligen, allt ni binder på jorden skall vara bundet i himlen, och allt ni löser på jorden skall vara löst i himlen” och dess parallell Joh 20:23.

I antika judiska texter avser begreppsparat ”binda” och ”lösa” i regel rabbinernas fullmakt att under nya, för lagstiftaren okända omständigheter tolka Mose lag och avgöra vad som är förbjudet och vad som är tillåtet. En liknande innebörd kan man förmoda i ordet till Petrus i Matt 16:19, som evangelisten infogat i den från Markus övertagna berättelsen om Petrus bekännelse vid Caesarea Filippi (Matt 16:13–20; förlagan Mark 8:27–30 saknar motsvarighet till vers 17–19): ”Jag skall ge dig nycklarna till himmelriket. Allt du binder på jorden skall vara bundet i himlen, och allt du löser på jorden skall vara löst i himlen.” Att uppdraget gäller ansvaret för kyrkans bekännelse, är troligt eftersom hela sammanhanget Matt 16:13–20 handlar om den rätta bekännelsen.

Ordet till församlingen i Matt 18:18 har evangelisten däremot infogat i ett stycke med temat förlåtelse (Matt 18:15–22; parallellen Luk 17:3–4 saknar motsvarighet till vers 16–20). Det tyder på att betoningen här snarare ligger på makten att binda i respektive lösa från synd. I Johannesparallellen, som är ett ord av den uppståndne Herren och motsvarar de missionsuppdrag som avslutar Matteus- och Lukasevangelierna, sägs detta i klartext: ”Om ni förlåter någon hans synder, så är de förlåtna, och om ni binder någon i hans synder, så är han bunden” (Joh 20:23).

Ännu en Matteustext av intresse är berättelsen om Jesus och den lame i Kafarnaum (Matt 9:1–8). Att ”Människosonen har makt här på jorden att förlåta synder” säger Jesus i Matt 9:6 liksom i förlagan Mark 2:10 och parallellen Luk 5:24. ”Människosonen” betecknar alltifrån Daniel 7 den gestalt som ska döma alla folk när Guds rike upprättas vid tidens slut. När Jesus förlät den lames synder var det framtidens domare som gjorde det.

Men hos Matteus tillkommer två drag som saknas hos Markus och Lukas. Dels associerar talet om Människosonens makt på jorden hos Matteus till hela evangeliets slutord som inleds: ”Åt mig har getts all makt i himlen och på jorden” (Matt 28:18). Dels avslutar Matteus berättelsen med att folket prisade Gud ”som hade gett sådan makt åt människorna” (Matt 9:8). Matteus betonar sålunda dels att Jesus fortsätter att utöva sin makt på jorden ”alla dagar till tidens slut” (Matt 28:20), dels att han gör det genom ”människorna” (Matt 9:8), det vill säga sina lärjungar, församlingen. Med andra ord: Kyrkans måltid är Herrens måltid där syndernas förlåtelse delas ut av mänskliga röster och händer (Matt 26:28) och kyrkans själavård är hans själavård, den sker på hans uppdrag, han är dess egentliga subjekt. När synder förlåts på hans uppdrag är det inte en röst från det förflutna som talar utan framtidens domare som utövar sin makt på jorden och genom människor redan nu avkunnar sin frikännande dom.

I Johannesevangeliet finns ett par texter som skiljer sig från sina motsvarigheter i de andra evangelierna genom att antyda en inriktning mot själavård, en i evangeliets ursprungliga slutkapitel 20 och en i det senare tillagda slutkapitlet 21. Den första texten är den uppståndne Herrens uppdrag till lärjungarna på påskdagen, Joh 20:21–23. Det uppdrag han ger i slutet av Matteus- och Lukasevangelierna gäller offentlig förkunnelse för ”alla folk” (Matt 28:19, Luk 24:47). Det utsluts väl inte heller hos Johannes: ”Som Fadern har sänt mig, sänder jag er ... Om ni förlåter någon hans synder, så är de förlåtna ...” (Joh 20:21–23). Men att adressaterna här inte omtalas som ”alla folk” utan som individer, ”några” (grundtexten har pluralis), ger intryck av att det inte bara är fråga om offentlig förkunnelse utan enskild själavård.

En liknande vinkling finns i den utformning som Jesu uppdrag till Petrus har i Joh 21:15–17. Gäller det i Matt 16:19 ett ansvar för kyrkans bekännelse, så ligger tonen i Joh 21 mer på den själavårdande sidan av uppdraget: ”Valla mina får.”

En detalj som är värd att lägga märke till i Joh 21:15–17 hänger samman med att denna berättelse om Petrus uppdrag anknyter till berättelsen om hans svek i Joh 18:17–18, 25–27. Tre gånger hade Petrus förnekat sin mästare vid en ”koleld” på översteprästens gård. Nu står han vid en annan ”koleld” (ordet *anthrakia* förekommer i Nya testamentet bara på dessa två ställen, Joh 18:18 och 21:9), får tre gånger besvara frågan om han älskar Jesus och får tre gånger uppdraget att valla den gode herdens får. Det är en botgöring som svider, ”Petrus blev bedrövad när Jesus frågade för tredje gången”, men samtidigt är det en outtalad och eftertrycklig förlåtelse. Den anmärkningsvärda detalj som har relevans för själavård och tystnadsplikt¹ är att Jesus inte nämner vad botgöringen gäller. Petrus vet och Jesus vet, men han avslöjar inte Petrus svek för de andra. Det förblir en sak mellan Jesus och Petrus.

Därav följer kanske inte med logisk nödvändighet någon tystnadsplikt för den som sköter själavård på Jesu uppdrag. Men det är en naturlig konsekvens av uppdraget. Att Jesus tiger om Petrus svek inför de andra påminner om en av de motiveringar för prästs tystnadsplikt som framfördes under medeltiden och som även Martin Luther gjorde till sin: Bekännelsen ”sker inte inför mig utan inför Kristus; eftersom han håller tyst, är jag skyldig att hålla tyst.”²

Dagens svenska verklighet gör det emellertid befogat att dessutom ta upp några helt andra bibeltexter vid behandlingen av tystnadspliktens bakgrund och motiv i Bibeln. Även om kyrklig sed till exempel i fråga om att regelbun-

1. Och som noteras av Wilckens 1998, s. 327.

2. *Illa mihi nihil fassa est, sed Christo. Quod si Christus celat, ego celare debeo* [...]. WATr 4, 696, 13–16 (Nr 5178).

det gå till bikt inte är så levande i Sverige, betyder det inte att behovet av vad kyrkan har att ge vore borta; men det tar sig andra uttryck.

Många vill alltså tala enskilt med en präst. Det är emellertid en utbredd erfarenhet att när man i vår tid söker upp en präst är det mindre ofta för att få förlåtelse för synd och skuld eller få svar på trosfrågor än för att få tala med en som har tystnadsplikt. Prästs tystnadsplikt är allmänt känd och gör att kyrkan inte sällan fungerar som en sorts asyl, ett skyddat rum dit man kan komma och få vara i fred.

Teologiskt aktualiserar denna sida av dagens kyrkliga verklighet närmast de texter och tankar som finns i Gamla testamentet om asyl, asylrätt och asylstäder. Bakgrunden är urgamla, över hela jorden spridda föreställningar om heligt och profant och den skarpa gräns däremellan som bland annat yttrar sig i att allt och alla som befinner sig på helig mark är tabu, skyddat mot tillgrepp utifrån och förbjudet att föra bort (på grekiska *sylân*) från den heliga platsen (*á-sylos tópos*).

I Gamla testamentet möter föreställningen om templet som asyl både i en lagtext, 2 Mos 21:13–14, till skydd för den som utan uppsåt vållat en annans död, och i flera psaltarpsalmer, där föreställningen vidgats till ett allmänt uttryck för tryggheten hos Gud: ”Han gömmer mig i sin hydda på olyckans dag, han gömmer mig i sitt tält, han räddar mig upp på klippan” (Psalt 27:5, andra exempel är Psalt 57 och 61). När 5 Mos på 600- eller 500-talet f. Kr. proklamerade att all offerkult i framtiden skulle centraliseras till Jerusalem (5 Mos 12), stadgade man också om särskilda asylstäder som ersättning för alla avskaffade helgedomar, för att inte den gamla, i 2 Mos 21 lagfästa, asylrätten skulle bli illusorisk (5 Mos 19:1–13, med senare kompletteringar i 5 Mos 4:41–43, Jos 20 och 4 Mos 35; det är osäkert om bestämmelserna trädde i kraft eller förblev teori).

Från 300-talet e. Kr. och framåt respekterades i växlande grad kyrkobyggnaden som asyl av den romerska statsmakten, i Bysans fram till rikets undergång, i Västerlandet alltmer halvhjärtat från och med 1300-talet tills idén med tiden förlorade sin plats i de europeiska staternas lagar. Att föreställningen ändå lever även idag, visar sig av och till när flyktingar göms i kyrkor.

Men det kan också med fog hävdas att tanken på kyrkan som asyl lever ett verksamt liv hos de många som uppsöker en präst därför att man ser kyrkan (inte nödvändigtvis byggnaden men institutionen) som en asyl, ett rum som fredas av prästens tystnadsplikt. Det har nog även sin betydelse att det finns en utbredd kunskap om att denna tystnadsplikt skyddas av lagen, att prästen enligt lag är skyldig att tiga med vad som sägs. Bakom frågan till ”Jourhavande präst” i telefon: ”Är du präst?” ligger knappast något intresse av att den som svarar har rätt lära eller vigning utan just lagskyddad tystnadsplikt.

Numera skyddas tystnadsplikten visserligen inte av någon kyrkolag men väl av kyrkoordningen och av rättegångsbalkens förbud mot att höra präster som vittnen om något de erfarit under bikt eller enskild själavård.

Man kan nog utan överdrift säga att prästen ofta ses som en kringvandrande asyl och att tystnadsplikten i det allmänna medvetandet är så starkt knuten till kyrkans och prästens identitet att den kan vara det enda i kyrkan och hos prästen som har betydelse för en människa. Denna betydelse torde i hög grad bygga på att tystnadsplikten, likaväl som det gamla Israels tempelasyl och asylstäder, erbjuder en fristad som är lagskyddad.

2.2 Tystnadsplikten i fornkyrkan och under medeltiden

Redan under fornkyrkan formuleras de första föreskrifterna om tystnadsplikten och under medeltiden ökar de i antal och omfång.

2.2.1 OFFENTLIG OCH ENSKILD BEKÄNNELSE I FORNKYRKAN

I de tidiga utombibliska texterna finner vi för första gången syndabekännelse i skriften *Didaché* (De tolv apostlarnas lära), en sorts kyrkoordning från början av 100-talet. Här omnämns offentlig bekännelse inom ramen för söndagsgudstjänsten.³

Flertalet fornkyrkliga texter från den östliga delen av kyrkan, särskilt de författade av kyrkofadern Origenes (ca 185–ca 254), talar för att en präst i fråga om hemliga svåra synder, förutom en privat bekännelse inför präst, kunde kräva en offentlig bekännelse inför församlingen. Från slutet av 300-talet har bruket att bekänna hemliga synder offentligen upphört.

Även västliga fornkyrkliga texter av flera kyrkofäder som till exempel Tertullianus (d. ca 220) och Augustinus (354–430) pekar på offentlig bekännelse inför församlingen, även av hemliga synder. Från början av 400-talet omnämns dock inte offentlig syndabekännelse, varför forskarna har dragit slutsatsen att det från denna tid är praxis med hemlig bikt för hemliga synder.⁴

Den offentliga bekännelsens starka ställning under de första århundradena gör att det saknas bestämmelser om tystnadsplikten från denna period. Det första bevarade dekret som behandlar tystnadsplikten är från konciliet i Kartago 419. Där föreskrivs att den som bekänner en synd inför biskopen inte dessutom behöver bekänna inför församlingen. I en skrivelse från år 459 behandlar påven Leo I frågan om tystnadsplikten och är den förste som föreskriver att hemliga synder ska bekännas enbart vid enskild bikt. Påven fordrar sträng diskretion av biktfadern. Från 800-talet ökar antalet kyrkorättsliga och teologiska texter där tystnadsplikten omtalas eller inskräps.⁵

3. *Didaché*, Apostoliska fäderna 2006, s. 23–24.

4. Kurtscheid 1927, s. 8–15, 21.

5. Kurtscheid 1927, s. 51–55; Browe 1934, s. 14.

2.2.2 MEDELTIDA FÖRESKRIFTER OM TYSTNADSPLIKTEN

Ärkebiskopen och teologen Lanfranc av Canterbury (1005–1089) förtydligade idéer gällande tystnadsplikten som förekom ymnigt vid mitten av 1000-talet och formulerade sig om den praxis som redan förekommit i England under två sekler. Han menade att boten utgjorde ett andra dop där alla synder sköljdes bort. Därför måste biktfadern betrakta det som att de synder som bekänts i bikten inte längre existerade efter avlösning och genomförd botgöring. Lanfranc framhöll boten som ett sakrament och att den präst som bröt mot tystnadsplikten även bröt mot sakramentet. Den biktande borde avstå från att avslöja en tredje persons synder i sin bekännelse. Om det ändå skedde fick prästen inte röja denna tredje persons synder. Den präst som avslöjade vad som bekänts och av vem, borde enligt Lanfranc straffas med döden.⁶

Till det medeltida botsystemet hörde flera moment, nämligen ånger, bekännelse, avlösning och gottgörelse.⁷ Betoningen av den enskilda bikten ledde till att biktfadernas tystnadsplikt kom i förgrunden. När kyrkan föreskrev att alla människor skulle bikta sig inför prästen, måste hon erbjuda ett skydd mot indiskretioner och säkerställa att det som yppades i bikten hemlighölls av biktfadern. Förutom att detta skulle förhindra att lekfolket kom till skada, gavs det få motiveringar till vikten av att prästen bevarade bikthemligheten.

Först under högmedeltiden behandlades skillnaden mellan olika former av tystnadsplikt. Det fastslogs att prästen omfattades av den strängare *secretum sacramentale*, medan till exempel läkaren löd under den mindre stränga *secretum naturale*. Tystnadsplikten motiverades med att biktfadern fick kännedom om synderna inte som människa, utan som Guds företrädare och därför ovillkorligen måste tåga. En närbesläktad mening var att den biktande egentligen inte bekänner inför prästen, utan inför Gud som inte förråder något. Det faktum att Gud täcker över den biktandes synder skulle komma till tydligt uttryck genom att prästen hemlighöll vad han hade hört. Ett brott mot tystnadsplikten ansågs inte enbart vara en synd mot den biktandes rätt, utan även brist på visad vördnad mot botens sakrament.⁸

Vid det Fjärde Laterankonciliet 1215 fastställdes föreskrifter om tystnadsplikten. Dessa blev mycket inflytelserika och upprepades i ett stort antal senare föreskrifter tillkomna vid prästmöten runt om i Europa. Laterankonciliet sammanfattade och inskräppte genom sina föreskrifter de bestämmelser som under 800-talet och framåt vuxit fram genom biskopars och prästmöten beslut. Föreskrifterna blev nu sanktionerade för hela den västerländska

6. Kurtscheid 1927, s. 92–95.

7. Gallén 1957; Tentler 1977.

8. Browe 1934, s. 51–57.

kyrkan.⁹ I dessa föreskrivs att en person, åtminstone en gång om året, skulle bekänna sina synder inför, och bli avlöst av den egna församlingsprästen, nämligen inför den obligatoriska påskkommunionen. Yppandet av synderna i en biktsituation skulle ske i avskildhet inför prästen, eftersom kyrkan värnade om bikthemligheten. Biktobligatoriet förutsatte tystnadsplikt för att bli allmänt accepterat. Det var av största vikt att prästen följde det övergripande förbudet att varken genom ord eller tecken eller på annat sätt avslöja vad han hade hört i samband med bikt, det vill säga varken den bekända synden eller den biktande personen. Trots detta fick prästen vid behov försiktigt söka ett klokt råd, sannolikt från biskopen, framför allt avseende frågan om prästen själv hade tillåtelse att avlösa från en viss bekänd synd eller om den var reserverad för biskopen eller påven. Då prästen sökte ett sådant råd fick han dock inte nämna namnet på den biktande personen. Här får man rimligen förutsätta att prästen hade tillåtelse att avslöja den synd som han sökte råd om. Om prästen utanför rådfrågningsituationen avslöjade en synd som bekänts för honom i samband med bikt, skulle han avsättas från sitt ämbete och åläggas att utföra botgöring i ett strängt kloster på livstid.¹⁰

Svenska medeltida källor, framför allt olika synodalstatuter, det vill säga kyrkorättsliga regleringar på stiftsnivå, upprepar föreskrifterna från Fjärde Laterankonciliet. I dessa källor finner vi också att bikt, förutom vid sjukdom, endast fick förekomma i kyrkorummet och inte i bostadshus eller på dolda platser. Orsaken var att prästen och biktbarnet skulle kunna ses av alla för att de därigenom skulle undvika förtal och misstankar. För att bevara bikthemligheten skulle det dock inte *höras* vad som sades. Även vid sockenbud, då prästen bland annat skulle lyssna till den sjukes eller döendes bikt, skulle bikthemligheten bevaras. Därför skulle övriga som befann sig vid sjukbädden lämna rummet under bekännelsen.¹¹

Föreskrifter från Fjärde Laterankonciliet som infördes i svenska synodalstatuter samt ytterligare föreskrifter som finns i det svenska materialet anger hur prästen skulle uppträda i en vanlig biktsituation. Han skulle lyssna medkännande och med omsorg, vara omdömesgill, ge råd, värna om själarna likt en god läkare och inte medvetet blanda in skvaller eller ovidkommande ämnen. Han skulle ha ett ödmjukt ansiktsuttryck och ögonen riktade mot marken. Prästen skulle därmed inte se på sin konfident, vilket med hänsyn

9. Kurtscheid 1927, s. 115, 127–128; Browe 1934, s. 15–18. För Fjärde Laterankonciliet bestämmelser i det svenska materialet, se t.ex. Skara 1278–1317, ed. Gummerus 1902, s. 62; Linköping 1374–1391, ed. Reuter Dahl 1841, s. 63; Strängnäs odat., ed. Gummerus 1902 s. 89.

10. Fjärde Laterankonciliet 1215 kap. 21, ed. Tanner 1990, s. 245.

11. För innehållet i svenska källor, se t.ex. Linköping odat., ed. Reuter Dahl 1841, s. 80; Skara 1278–1317, ed. Gummerus 1902, s. 61; Linköping 1374–1391, ed. Reuter Dahl 1841, s. 62. Om diskretion i samband med bikt vid sjukbädden, se Fallberg Sundmark 2008, s. 139.

till sedligheten särskilt gällde om den biktande var kvinna.¹² Föreskriften om att prästen skulle se mot marken gällde innan biktstolar hade införts i kyrkorna.¹³ Även om prästen inte såg på konfidenten, kände han rimligen ändå igen den biktande på rösten. Att ha blicken i golvet kan ha fungerat som en symbolisk markering. Det kan även ha varit ett sätt att visa på koncentration från prästens sida. Prästen skulle alltså inte enbart genomföra formulärens anvisningar på ett mekaniskt sätt, utan vårda sig om varje enskilt fall genom ett förtroligt samtal.¹⁴ Syftet med tystnadsplikten var bland annat att underlätta att den biktande bekände sina synder och inte undanhöll något. Om prästen vid bikt agerade så att den biktande ytterligare skämdes för de begångna synder som han eller hon hade bekänt eller om prästen till och med avslöjade en synd, fanns det en risk att den biktande inte vågade bekänna sina synder.¹⁵

Bland statuterna finns även föreskrifter om hur konfidenten skulle uppträda. Konfidenten skulle noggrant gå igenom sina synder, erinra sig dem som tyngde sinnet och inte avslöja någon annans synder. Vidare skulle han eller hon gå in i biktsituationen med sorg, troskyldig uppsyn och ett ödmjukt sätt. Bekännelsen skulle göras med blicken fäst vid marken. Konfidenten skulle uppträda med fruktan, som inför Guds dom.¹⁶

Ett till tystnadsplikten relaterat problem som diskuterades av teologer och kanonister är frågan om en bekännelse som görs utan att konfidenten ger uttryck för ånger och utan visad avsikt att bättra sig kan kallas för sakramental bikt. Här framkommer åsikten att en bekännelse som man gör utan avsikt att bättra sig inte utgör någon sakramental bikt. Konsekvensen blir att biktfadern inte är bunden till den sakramental tystnaden.¹⁷

Även om flera teologer hade en öppnare hållning till tystnadsplikten, visade de flesta teologer och kanonister under 1200-talet sitt stöd för en striktare hållning. En av de teologer vars åsikter i frågan fick stort genomslag var Thomas av Aquino (ca 1225–1274). Med tystnadsplikt (*sigillum confessionis*) avses enligt honom skyldigheten att bevara allt hemligt som har avslöjats i sakramental bikt. Han tar avstånd från åsikten att endast de synder som konfidenten lovar att avstå från skulle vara föremål för tystnadsplikten. Avsaknaden av ånger och bättring förändrar enligt honom inte den

12. Fjärde Laterankonciliet 1215 kap. 21, ed. Tanner 1990, s. 245. Skara 1278–1317, ed. Gummerus 1902, s. 61; Strängnäs odat., ed. Gummerus 1902, s. 89, 90, 91–92; Linköping 1374–1391, ed. Reuter Dahl 1841, s. 62; Ups. kyrkoprov. 1438–1448, ed. Reuter Dahl 1841, s. 148.

13. Gallén 1957, sp. 184.

14. Fallberg Sundmark 2008, s. 142 not 58.

15. Tentler 1977, s. 94–95.

16. Strängnäs odat., ed. Gummerus 1902, s. 90, 91; Ups. kyrkoprov. 1438–1448, ed. Reuter Dahl 1841, s. 147.

17. Kurtscheid 1927, s. 136–138.

sakramentala karaktären hos bikten. Många teologer samtida med Thomas av Aquino hävdar, med hänvisning till honom, att all bikt där bekännelsen görs inför en präst med förväntan om avlösning ska ses som sakramental bikt, även om biktbarnet saknar ånger eller avsikt att bättra sig. Den stora frågan var dock hur en sådan förväntan kunde stämma överens med beslutsheten att fortsätta synda.¹⁸

2.2.3 RISK FÖR BROTT MOT TYSTNADSPLIK TEN

Som vi har sett skulle människor alltså minst en gång om året bikta sig inför sin församlingspräst som skulle meddela avlösning och pålägga botgöring. Om prästen fick vetskap om att den biktande begått en särskilt grov synd, hade han däremot inte själv rätt att avlösa och föreskriva botgöring för denna, utan skulle sända konfidenten till stiftets biskop för avlösning och påläggande av botgöring. Med sig skulle konfidenten ha ett brev där församlingsprästen meddelade biskopen syndens art och omständigheterna kring den. Denna praxis kom att kritiseras eftersom beskrivandet av synderna i brevet innebar ett brott mot bevarandet av bikthemligheten. Vid flera kontinentala synoder uppmanades biktfaderna att enbart formulera sig i allmänna ordalag om synden i fråga. Det blev även ett problem att bevara bikthemligheten då kvinnor, vilka inte ansågs kunna resa ensamma, skulle ta sig till stiftsstaden utan att väcka misstanke om att ha begått en grov synd. Konsekvensen kunde bli att de vägrade resa, dolde svåra synder för sin biktfar eller över huvud taget slutade gå till bikt. För att lösa problemet kunde biskopen ge vissa präster fullmakt att avlösa även grövre synder. Ett alternativ var att han i stiftet under fasteperioden skickade ut penitentiarien, som var den som ansvarade för att pålägga en person som utfört grova synder en lämplig bot.¹⁹

Ett annat sammanhang då det fanns risk för att bikthemligheten avslöjades, var de fall då biktfaderna var skyldiga att fråga biskopen om råd. Det kunde röra sig om huruvida en viss synd skulle betraktas som reserverad för biskopens avlösning och påläggande av botgöring eller inte. Flera synoder föreskrev att prästen inte fick nämna konfidentens namn och närmare omständigheter kring begångna synder för biskopen. Under senmedeltiden slog uppfattningen igenom att den biktande måste ge sitt medgivande till att namn kunde nämnas.²⁰

Bikt var en förutsättning för att få motta kommunionen. Därför skulle prästen inför den årliga påskkommunionen kontrollera vilka som hade biktat sig eller inte, genom att anteckna de biktandes namn. Därmed kunde det bli känt vem som biktat sig eller inte, men detta meddelande av namnen såg man som förenligt med tystnadsplikten.²¹

18. Kurtscheid 1927, s. 169–170, 176.

19. Browe 1934, s. 29–35.

20. Browe 1934, s. 36–39.

21. Browe 1934, s. 39–44.

2.2.4 VETSKAP OM FRAMTIDA BROTT

Frågan om vad biktfadern skulle eller kunde göra om han genom bikt fick vetskap om ett framtida brott behandlas av flera teologer och kanonister under hög- och senmedeltiden. Flera av dem anser att det var lagenligt att rapportera planerade farliga brott för att därigenom förhindra dem. Det kunde göras till biskopen, dock utan att nämna konfidentens namn. Enligt andra kunde det även nämnas för släktingar och vänner till den biktande, i de fall då prästen inte kunde avvärja det planerade brottet på annat sätt. Ytterligare andra menar att biktfadern tilläts att göra allt han kunde för att undvika brottet, dock utan att på något sätt avslöja den biktande eller detaljer kring det biktade.²²

Det förekom även åsikten att tystnadsplikten endast kunde kopplas till det förflutna och inte till det kommande. Därmed var prästen endast bunden av tystnadsplikten vad gällde bekända begångna synder och inte vad gällde synder som planerades. Dock skulle prästen i det senare fallet endast dryfta problemet med sådana personer som kunde vara användbara för att lösa situationen och inte skulle skada den biktande. Biktfadern skulle även informera den biktande om att denna bekännelse inte skulle komma under tystnadsplikten.²³

Under senmedeltiden utvecklades föreskrifter som angav att biktfadern var skyldig att anmäla ett planerat brott mot staten eller dess härskare till myndigheterna. Vissa teologer och kanonister ansåg att biktfadern dock inte fick avslöja konfidentens namn.²⁴

2.2.5 VITTNESFÖRBUD OCH FRÅGAN OM ATT LÖSA PRÄSTEN FRÅN TYSTNADSPLIKTEN

På frågan om huruvida prästen någonsin fick använda den kunskap som han fått genom bikt, svarar Thomas av Aquino att vad en präst känner till genom bikt, känner han i en mening inte till, eftersom han inte äger kunskapen som människa, utan som representant för Gud. Konsekvensen blir att en präst inte får vittna i rätten om sådant som han fått erfara genom bikt, eftersom vittnesplikten endast rör hans mänskliga kunskap.²⁵

En annan fråga bland teologer och kanonister var om konfidenten hade tillåtelse att lösa prästen från tystnadsplikten, vilket de flesta ansåg. Thomas av Aquino motiverar det med att vad konfidenten har bekänt inför prästen som Guds representant, kan han också vidareföra till honom som människa, helt enkelt genom att ge biktfadern tillåtelse att använda den kunskap som han har erfart genom bikt. Andra teologer ansåg att det som prästen hör i bikten som en Guds representant kan han inte använda utanför botinstituti-

22. Kurtscheid 1927, s. 129–136, 140, 142.

23. Kurtscheid 1927, s. 136–138.

24. Kurtscheid 1927, s. 152–153.

25. Kurtscheid 1927, s. 195.

tet. Tystnadsplikten är till för att skydda botsakramentet och det kan därför inte överlämnas till konfidenten att avgöra om prästen skulle följa eller bryta sin tystnadsplikt. Företrädare för denna syn ansåg att det inte var något gott bruk att biktfadern i svåra fall kunde kommunicera ett spörsmål till andra med konfidentens tillstånd. Även om denna fråga inte behandlades av Fjärde Laterankonciliet, ansåg majoriteten av kanonisterna och teologerna att konfidenten var behörig att befria biktfadern från tystnadsplikten. Föreskrifter från senmedeltiden säger att prästen endast får avslöja biktinnehållet om han fått tillåtelse av konfidenten, om det har ett gott syfte, om det utesluter en skandal, och om det inte innebär någon fara för konfidenten. Andra texter från samma tid understryker vikten av att ett avslöjande måste vara till konfidentens fördel och att det inte kan göras om det ger konfidenten möjlighet att i efterhand anklaga prästen för att ha brutit mot tystnadsplikten. Både nu och senare förekom även åsikten att en präst var förbjuden att vittna inför kyrklig domstol om sådant som han erfarit under bikt, även om konfidenten medgav att så kunde ske.²⁶

2.2.6 LEKMANNABIKT

Från 1000-talet förekom åsikten att det var tillåtet att bikta veniala, det vill säga vardagliga, synder och i nödfall även svåra synder inför en lekman. Bruket att bikta sig inför en lekman i nödfall, det vill säga till exempel på dödsbädden då en präst inte var tillgänglig, blev ett spritt bruk efter mitten av 1100-talet. En del teologer gick så långt som att göra det obligatoriskt att i en sådan nödsituation bikta sig inför en lekman om det inte var möjligt att få tag på en präst. Vissa teologer ansåg att lekmannabikt hade viss sakramental karaktär, medan andra ansåg att den helt saknade denna. Bruket fortsatte en bra bit in på 1500-talet. Det var Luthers lära om det allmänna prästadömet, som innebar att bikt inför en lekman var av samma värde som inför en präst, som ledde till det slutgiltiga avskaffandet av bruket inom romersk-katolska kyrkan.²⁷

Frågan var under medeltiden om den lekman som tog emot bikt stod under samma tystnadsplikt som prästen. I kyrkorättsliga kommentarer föreskriver påven Innocentius IV (ca 1195–1254) att de lekmän som har tagit emot bikt avseende vardagliga och även svårare synder agerar som Guds tjänare och därför, liksom prästerna, måste agera som sådana, till exempel gällande tystnadsplikten. Thomas av Aquino menade att tystnadsplikten tillhörde prästerna som botsakramentets tjänare, men även den lekman som i nödfall lyssnade till bikt var skyldig att följa tystnadsplikten. Hans undervisning i frågan följdes av många teologer in på 1500-talet.²⁸

26. Kurtscheid 1927, s. 285–301.

27. Kurtscheid 1927, s. 246–248.

28. Kurtscheid 1927, s. 248–249.

Thomas av Aquino anser att även den som förutom prästen av nödvändiga skäl har en koppling till bikten, nämligen en tolk, är skyldig att följa tystnadsplikten. Orsaken anges vara att denne kompletterar prästens agerande och därför delar hans skyldighet att vara tyst. Teologer och kanonister instämmer i detta in på 1500-talet. Dessa anser även att det endast är prästen som kan bli straffad för brott mot tystnadsplikten, eftersom han ensam är den som är botsakramentets tjänare. Biktfadern är bunden till tystnaden på grundval av gudomlig lag, medan andra är det av naturlig lag.²⁹

2.3 Bikten, boten och tystnadsplikten enligt Luther och Svenska kyrkans bekännelse

Martin Luther (1483–1546) gjorde i olika tider varierande betoningar i olika frågor. Inte minst påverkades han av dem han stod i opposition mot, eller av de företeelser som han för tillfället argumenterade för eller mot. Detta gör det inte alltid enkelt att se en tydlig linje i varje fråga, till exempel beträffande synen på bot och bikt.

Luther ansåg att bikten skulle behållas, men att den måste reformeras. Bikten bestod endast av bekännelse och avlösning och måste enligt honom vara frivillig. Luther fann att den enskilda bikten som institution inte var befalld eller instiftad av Kristus, utan av människor, men menade trots detta att bikten var god och nyttig. Däremot är avlösningen direkt befalld i Bibeln och bikten kan härledas ur denna nycklamakt som instiftades av Kristus och gavs till kyrkan.³⁰

Trots att bikten enligt Luther inte har sin grund i Bibeln ansåg han ändå att bikten är en stor gåva som ingen bör undvara. Så skriver han i de Schmal-kaldiska artiklarna:

Emedan avlösningen eller nycklamakten är en sådan hjälp och tröst mot synden och det onda samvetet [...] så bör man för all del icke låta bikten och avlösningen komma ur bruk i kyrkan, detta särskilt med hänsyn till de förskräckta samvetena, men även för det okunniga ungfolkets skull, för att det må undervisas och förhöras i den kristna läran.³¹

Citatet visar att bikten finns för människans skull, till tröst och lärdom. Det finns också andra värden med bikten. Ett värde är att bekänna och höra förlåtelsens ord från någon annan. Luther betonar det pedagogiska värdet av att ödmjuka sig, eller snarare förödmjuka sig, inför någon annan. Det motverkar högmodet. Det finns också ett pedagogiskt värde i att höra förlåtelsens ord uttalas direkt in i sitt eget liv.

29. Kurtscheid 1927, s. 254–255, 262–265.

30. För Luthers syn på bikten, se t.ex. Werkström 1963, s. 3–92; Öberg 1970, s. 209–215.

31. Schmalk. art., SKB, s. 332.

I vissa sammanhang betonar Luther bikten som platsen för evangeliets förkunnelse och i andra som platsen där lagen verkar. Tidigare har forskare hävdad att det skedde en förändring i Luthers tänkande vid mitten på 1520-talet. 1900-talets Luther-forskning betonar snarare sambandet mellan lagen och evangeliet i Luthers teologi och att detta finns som ett genomgående drag under hans liv.

Det är enligt Luther och den Augsburgska bekännelsen inte nödvändigt att i biktsituationen räkna upp samtliga synder, det vore en omöjlighet.³² Det som ska bekännas är de uppenbara synderna och det som för tillfället tynger samvetet och skapar vånda. Det övriga lämnas åt Guds omotiverade och omätliga barmhärtighet.³³ Det är inte det adderande uppräknandet av synderna som åstadkommer förlåtelsen. Skulle man anse detta skulle bikten kunna förvandlas till gärningslära och krav. Dessutom skulle det hos den biktande framkalla oro i själen över att något skulle råka bli bortglömt i bekännelseögonblicket och därmed förbli oförlåtet. Luther markerar att Guds förlåtelse inte skapas genom den biktandes ånger utan genom Guds barmhärtighet som sker för Jesu Kristi skull.

I avsnittet om bikten i Lilla katekesen ställer Luther frågan vilken synd som ska biktas. Han svarar:

Inför Gud skall man bekänna sig skyldig till alla synder, också sådana, som vi icke veta om, såsom vi göra i Fader vår. Men inför biktfadern skola vi bekänna blott de synder, som vi veta om och känna i hjärtat.³⁴

Absolutionen är Guds eget ord och tillkännages på Guds befallning. Det är tron på syndernas förlåtelse som gör absolutionen verksam.³⁵ Genom absolutionen erfar människan Guds nåd.³⁶ Absolutionen blir evangelium som ett personligt tilltal. I Schmalkaldiska artiklarna skriver Luther:

Ty här diskuterar man icke vad som är synd eller icke synd, utan man skär allt över en kam och säger: Allt hos oss är idel synd [...]. Ty den som bekänner, att allt hos honom är synd, han innefattar däri allt vad synd heter, utelämnar icke någon och glömmer heller icke någon. Och sålunda kan icke heller tillfyllestgörelsen vara osäker, ty den är [...] Guds oskyldiga Lamms lidande och blod, som bär världens synd.³⁷

32. Schmalk. art., SKB, s. 326–327, 332; CA XI, SKB, s. 60; CA XXV, SKB, s. 73.

33. WA 1, 322, 33 ff; WA 1, 323, 39 ff. Cf Öberg 1970, s. 262 f.

34. Luthers Lilla katekes, SKB, s. 371.

35. CA XXV, s. 73; CA Apologi, SKB, s. 194.

36. CA Apologi, SKB, s. 205.

37. Schmalk. art., SKB, s. 329.

Var och en som tror på Kristus erhåller syndernas förlåtelse.³⁸ Prästen har uppdraget att tillsäga syndernas förlåtelse, men inte att avslöja dolda försyndelser.³⁹ Samma uppdrag har förutom prästen varje människa i kraft av det allmänna prästadömet. Detta är möjligt då det egentligen är Gud själv som ger förlåtelse.⁴⁰ Det är alltså i uppväckandet av tron som biktens välsignelse ligger. Här finns ett drag av förlåtelsens objektivitet och vikten av den subjektiva tröst som mottagaren av förlåtelse kan erfara. Luther hävdar att konfidenten först ska bikta sig inför Gud innan personen går till prästen och biktar sig.⁴¹ Detta tydliggör prästens uppgift att enbart vara förkunnare av förlåtelsen, för att väcka tro.

Bikten tycks hos Luther ibland mer få en pedagogisk, förkunnande karaktär än att vara den plats där ett specifikt skeende av förlåtelse äger rum. Han kan säga: ”ty denna makt att förlåta synder är ingenting annat än att en präst, ja, om det behövs, vilken kristen människa som helst, uppmuntrande säger till en annan [...] var vid gott mod, för dina synder är dig förlättna.”⁴² Det är inte tydligt om Luther ser en performativ funktion i biktens absolution eller endast en pedagogisk. Centrum är att det som Jesus Kristus gjort och ständigt på nytt gör blir mottaget och genom Guds ande väcker tro och förtröstan i människans liv.

Luthers lära om boten är tydligt förbunden med hans syn på rättfärdiggörelsen. För Luther är varje förtjänsttanke utesluten ur boten. Rättfärdiggörelsen av nåd genom tro utan gärningar medför ett barnskap av nåd hos Gud. Detta gör det viktigt för Luther att framhålla trons betydelse i boten. Genom boten sker Kristi försoningsverk, som en gång skedde, dagligen hos varje kristen. Den ”inre” boten blir därför för Luther kanske mer central än den som kyrkan förmedlar genom bikten.⁴³

Luthers kristologi är också viktig för att förstå hans syn på botens nåd. Hans inkarnationsteologi betonar Kristus som närvarande i allt liv. För Luther är dopet den verkliga boten. Bikten är återgripandet till dopet och dess löften och verk. Liksom dopet berör hela människans frälsning gäller också förlåtelsen hela människan.⁴⁴ Det finns egentligen ett enda sakrament och det är Kristus själv. Där Kristus förkunnas, där är och verkar Kristus. Där den Helige Ande får verka det personliga mötet mellan Kristus och människan får ordet en sakramental betydelse. Där Kristus är sker därför synder-

38. CA XXV, SKB, s. 73.

39. CA Apologi, SKB, s. 205.

40. För det allmänna prästadömet och bikt inför lekman, se Öberg 1970, s. 51–54, 357–363.

41. ”Von der Beicht, ob die der Papst macht habe sie zu gebieten” 1521, WA 8, 175, 17ff.

42. ”Ein Sermon von dem Sakrament der Buße” 1519, WA 2, 722, 16–18.

43. För Luthers lära om den kristnes dagliga bot, se Öberg 1970, s. 121–144.

44. För Luthers syn på dopet och den dagliga boten, se Öberg 1970, s. 191–199.

nas förlåtelse, nåd och rättfärdighet. Bikten och boten blir därför också hos Luther sakramental. Men för att sakramentet ska verka måste tron vara med.

Svenska kyrkans bekännelseskriterier markerar tydligt hur bikten hör till den levande kyrkans naturliga liv, precis som dopet och nattvarden.⁴⁵ Den är inte avskaffad i en luthersk kyrka.⁴⁶

Det finns inte många uttalanden av Luther gällande hans syn på tystnadsplikten, vilket kan bero på att han såg den som en självklarhet. Men av det som finns bevarat framstår hans syn klart. Han menar att både biktfadern och den biktande är bundna till tystnadsplikten. Luther avvisar även skarpt uppfattningen att en präst skulle få uppträda som vittne inför domstol gällande något som anförtrotts honom i en biktsituation. Detta motiveras med att den jordiska och den himmelska domstolen måste hållas isär. Det som har bekänts vid bikt har inte bekänts inför prästen, utan inför Kristus själv. Följden blir att prästen inte kan tala om vad som har kommit Kristus till del.⁴⁷ Luther såg mycket allvarligt på brott mot tystnadsplikten och menade att inga straff var för stränga för att straffa den som brutit mot den. Som exempel kan nämnas att Luther i en kommentar till historien om en munk som brändes på bål på grund av att han hade avslöjat sådant som sagts honom i samband med bikt, ansåg att bestraffningen var riktig eftersom munken brändes som förrädare.⁴⁸

2.4 Reformatoriska föreskrifter om hemligt skriftermål och tystnadsplikt

I den svenska reformatoriska mässan infogades efter medeltida mönster ett allmänt skriftermål efter predikan. Till skillnad från den medeltida kyrkan, som ansåg att kommunionförberedelsen skulle bestå av bikt med ett allmänt skriftermål (*confessio generalis*) i mässan som komplement, menade reformatorerna att det allmänna skriftermålet var tillräckligt som nattvardsberedelse.⁴⁹

Bikten fortsatte dock att praktiseras.⁵⁰ I kyrkoordningen 1571 – utarbetad av ärkebiskopen Laurentius Petri (1499–1573) och innehållande såväl kyrkorättsliga som liturgiska föreskrifter för kyrkolivet – benämns bikten ”hemligt skriftermål” och detta är av två slag. Det ena innebär att den som har syndat hemligen bekänner inför Gud och det andra att han gör det även

45. För en översikt över bikt och avlösning enligt de lutherska bekännelseskriterierna, se Holte 1963.

46. CA XXV, SKB, s. 73; Schmalk. art., SKB, s. 332 ff.

47. WA Tischreden, 4, 696, 13–16. Jfr ovan s. 29 not 2.

48. Werkström 1963, s. 30–31; Öberg 1970, s. 376–380.

49. Pahlmblad 1998, s. 166–174.

50. Pahlmblad 1998, s. 174–184.

inför någon människa. Även den som endast bekänner inför Gud sägs få full förlåtelse. Att bekänna inför en annan människa anses inte vara nödvändigt och är inte påbudet i Skriften. Därför tillhör detta de fria brukna, de bruk man kan ha eller vara utan i kyrkan. Dock sägs det vara nyttigt för människor att gå till prästen för att bekänna det som besvärar samvetet och därefter få råd och tröst från Skriften. Avlösningen framhålls därför som en stor och trösterik gåva från Gud som inte ska föraktas.

I kyrkoordningen 1571 kritiseras bland annat den romersk-katolska föreskriften att bikta sig en gång om året. Samtidigt anses det klokt att behålla den särskilda biktperioden, eftersom människor annars tenderar att försumma att bikta sig. Det som anses vara missbruk avseende bikten ska läggas bort, medan det som betecknas som ett rätt kristet bruk ska behållas.

De svenska reformatorerna följde till stora delar den medeltida strukturen kring botsystemet med ånger och bekännelse. I likhet med de medeltida föreskrifterna anger kyrkoordningen 1571 att prästen skulle lyssna till bikt i kyrkorummet där han och biktbarnet kunde ses av alla.

Den som hade begått en uppenbar synd skulle även bekänna den offentligen och inte bli avlöst av prästen utan skickas vidare till stiftets penitentiarium, som var den som vid domkyrkan ansvarade för att pålägga en person som utfört grova synder en lämplig bot. Den präst som lyssnat till hemligt skriftermål fick inte pålägga den biktande någon botgöring som man gjorde i romersk-katolsk tradition. I stället skulle prästen förmana den biktande att avhålla sig från synd.

Prästen skulle fråga den som kom till skriftermål om han begärde att bli avlöst, ville bättra sig, överge synderna och leva i gudsfruktan. Dessutom skulle prästen fråga om den biktande ville förlika sig med dem som han hade handlat orätt emot. Prästen skulle även förmana den skriftande att inte utsätta sig för situationer, miljöer och personer som kunde ge tillfälle till synd. Dessutom skulle prästen uppmana till att be Gud om hjälp till bättring och skydd mot djävulen. Därefter skulle prästen meddela avlösningen.⁵¹

I 1571 års kyrkoordning saknas föreskrifter om prästs tystnadsplikt. Johan III var inte helt nöjd med innehållet i kyrkoordningen 1571 och utarbetade därför tillägg till den. Resultatet av revisionen kom att utgöras av *Nova ordinantia* som antogs 1575 och blev normerande jämte 1571 års kyrkoordning.

Nova ordinantia föreskriver att den präst som ertappades med att på grund av avund, illvilja eller slapphet ha röjt innehållet i ett hemligt skriftermål eller öppet anklagade den som hade bekänt – även om han inte nämnde personen vid namn – skulle avsättas från prästämbetet och aldrig vara betrodd att återfå det. Det föreskrivs vidare att eftersom det i skriftermålet kunde förekomma svåra och ovanliga fall, som även erfarna präster inte vis-

51. Kyrkoordningen 1571, ed. Kjällerström 1971, s. 67–74.

ste hur de skulle reda ut, kunde mindre lärda präster och kaplaner rådfråga sina biskopar eller andra lärda män. Dock fick de inte nämna omständigheter gällande personer och platser.⁵²

2.5 Hemligt skriftermål och tystnadsplikt enligt 1686 års kyrkolag

De förändrade kyrkliga förhållandena under 1600-talet, bland annat det faktum att den kyrkliga lagstiftningen hade flyttats till rikets ständer, gjorde att det framkom krav på en översyn av 1571 års kyrkoordning. Efter en långdragen process stadfästes kyrkolagen år 1686. Kyrkolagen kom att gälla under flera sekler och bestod i väsentliga drag fram till 1992.

Även i 1686 års kyrkolag benämns bikten ”hemligt skriftermål” och definieras till den situation då en person inför prästen uppenbarade en grov synd – så som ett grovt brott vars straffpåföljd skulle bli att brottslingen miste livet – eller något annat som besvärade hans samvete. Prästen skulle i samband med detta ge den bekännande råd och tröst från Skriften. Vidare anges att då synden var så hemlig att endast Gud och syndaren kände till den och syndaren visade ånger, bekände och lovade bättring, då skulle han avlösas. Det föreskrivs att ingen präst hade tillåtelse att avslöja syndaren och brottet. Detsamma gällde en ”lurant”, det vill säga den som i hemlighet hade lyssnat till någon annans bekännelse och spred vad han hade hört. Om prästen eller luranten avslöjade vad de hade hört skulle det avslöjade aldrig äga någon betydelse och för dem båda stadgas att ett sådant brott mot tystnadsplikten ledde till dödsstraff. Dödsstraffet som påföljd för prästen togs bort i 1889 års lag om straff för ämbetsbrott för präst. Det ersattes med straffet att bli avsatt från prästämbetet.

Om en ångerfull och botfärdig biktande bekände att han, ensam eller tillsammans med andra, planerade ett svårt brott såsom majestätsbrott, brand, mord eller förgiftning, skulle prästen noggrant söka utreda omständigheterna avseende det planerade. Han skulle även ge personen råd och förmaning om att personen själv skulle gå till myndigheterna och bekänna det planerade. Prästen skulle också, med försäkran om befrielse från straff, söka övertala personen att inför myndigheterna även ange sina medbrottslingar. Om personen inte kunde övertalas till detta, var prästen skyldig att försiktigt och i tid varna dem som skulle komma att drabbas av brottet, dock utan att röja personens identitet.

Om en person kom till prästen och bekände att han hade begått ett grovt brott om vilket det bland ”ärligt, opartiskt och förståndigt folk” sedan länge hade florerat ett rykte som var ”enahanda, och på sannolika skäl och omständigheter grundat” eller om personen bekände ett grovt brott som han offent-

52. Nova ordinantia 1575, *Kyrko-ordningar och förslag dertill* 1872, s. 238.

ligen var beskylld och stämd inför rätta för, då skulle prästen uppmana personen att bekänna detta inför domstol. Om personen, av rädsla för straffet, inte skulle förmå sig till det, och brottet var genomfört och inte längre kunde skada någon, skulle prästen dröja något med avlösningen och nattvarden, under förutsättning att den bekännande inte befann sig i livsfara. Var dock brottet sådant att det fortfarande kunde leda till skada, skulle inte prästen avlösa den biktande förrän han hade bekänt för domaren. Om någon som hade frikännts av domstolen frivilligt kom till prästen efteråt för att visa ånger och bekänna, skulle prästen meddela avlösning. Den bekännande skulle där efter inte anges eller besväras med vidare undersökning i målet.⁵³

Ännu mot 1900-talets senare del omfattade därmed prästs tystnadsplikt formellt sett enbart det som framkommit vid hemligt skriftermål.

Tystnadsplikten har, som vi har sett, en obruten tradition från kyrkans äldsta tid.

2.6 Tystnadsplikten efter 1974 års regeringsform

Under 1900- och 2000-talet har föreskrifterna om tystnadsplikten förändrats, vilket översiktligt tecknas här.⁵⁴

2.6.1 HEMLIGT/ENSKILT SKRIFTERMÅL OCH SJÄLAVÅRDANDE SAMTAL

Den nya regeringsformen 1974 krävde uttryckligt lagstöd för att tystnadsplikt skulle föreligga. Eftersom kyrkolagens föreskrifter om prästs tystnadsplikt endast gällde hemligt skriftermål, omfattades inte själavårdssamtalen av tystnadsplikten. I kyrkolagsutskottets betänkande (KL 1975:12) i samband med 1975 års kyrkomöte konstateras att det gällande rättsläget därmed ansågs otillfredsställande, främst på grund av att den tidigare sedvanerättsliga tystnadsplikten för präst, i fråga om det som erfarits i samband med själavård utanför biktsituationen, inte längre gällde efter att den nya regeringsformens trädde i kraft. Tystnadsplikten avsåg därmed endast sådant som prästen erfarit vid bikt.

I en motion (1975:12) till kyrkomötet 1975 föreslås, mot bakgrund av detta, att kyrkomötet hemställer hos regeringen om en utredning med uppgiften att framlägga förslag till lagstiftning om prästs tystnadsplikt.

Kyrkolagsutskottets betänkande (KL 1975:12) betecknar det gällande rättsläget avseende prästs tystnadsplikt som synnerligen otillfredsställande och menar att behovet av lagstiftning är trängande. Man välkomnar den statliga tystnadspliktskommitténs arbete om tystnadsplikten men betvivlar att det kommer att lösa problemet specifikt rörande prästs tystnadsplikt i

53. 7 kap. 1–4 § kyrkolagen 1686.

54. För en överblick över gällande regelverk fram till kyrkoordningen 2000, se Collmar & Norström 1994. Se även Hardt 1993.

sin helhet. Som ett särskilt problem lyfter utskottet fram att för de prästvigda personer som inte uppehåller prästerlig tjänst kan det ifrågasättas ”om inte bestämmelser i kyrkolag, knutna till det faktum att vederbörande är i svenska kyrkans ordning vigd till präst, är ofrånkomliga”. Även detta anses vara en fråga för utredning. Utskottet anser, i likhet med motionärerna, att ”lagstadgad tystnadsplikt bör omfatta allt vad präst erfarit i samband med själavårdande samtal och bikt”.

I en skrivelse (1975:12) till regeringen hemställde kyrkomötet om utredning med uppgift att framlägga förslag till lagstiftning om prästs tystnadsplikt. Det framhölls i skrivelsen dels att prästs tystnadsplikt borde omfatta allt som prästen erfarit i samband med bikt och själavårdande samtal, dels att tystnadsplikten borde gälla även prästvigda personer som inte innehar tjänst inom Svenska kyrkan.

Den statliga tystnadspliktskommittén föreslog i sitt betänkande (SOU 1975:102) en bestämmelse om prästs tystnadsplikt avseende det som erfärs genom bikt eller själavårdande samtal. I den skrivelse (RegSkr 1979:3) som regeringen överlämnade till 1979 års kyrkomöte förekommer förslag till ändring i 7 kap. 2 § kyrkolagen:

Den som är prästvigd i svenska kyrkan har tystnadsplikt i fråga om det som han har erfarit under hemligt skriftermål eller under själavårdande samtal i övrigt.

I kyrkolagsutskottets betänkande (1979:1) över skrivelsen, anser man att det av regeringen framlagda förslaget utgör en tillfredsställande lösning på frågorna om prästs tystnadsplikt. Man menar dock att uttrycket ”hemligt skriftermål” från kyrkolagen 1686 bör ändras till ”enskilt skriftermål” i linje med gällande kyrkohandbok (1942). Vidare kommenteras att ”Uttrycket själavårdande samtal är vagt men avser att täcka alla upplysningar som präst erhåller vid samtal med enskilda under sådana omständigheter, att tystnad kan anses ha förutsatts av den som kommit i kontakt med prästen”.

Biskop Bertil Werkström, som satt med i kyrkolagsutskottet, gjorde ett inlägg i plenum och konstaterade där att lagförslaget innebar en utvidgning av tystnadspliktens område från att tidigare enbart ha gällt biktens innehåll. Werkström lyfte fram att lagförslagens positiva sida var att den utvidgade tystnadsplikten gav ett ökat skydd för såväl prästen som den själavårdsökande. Vad som dock skulle kunna innebära negativa konsekvenser var om lagen tolkades så ”att den hindrade präster som arbetar i team, t.ex. på sjukhus, i telefonjour och på rådgivningsbyråer, att dela med de andra i teamet vad som framkommit i ett samtal. Till teamets förutsättningar hör ju att, för den rådsökandes bästa, teamets alla resurser sätts in för att hjälpa vederbörande.” Werkström framhöll att han hade velat ha med ett tillägg i kyrkolagsutskottets skrivning:

Bestämmelserna om tystnadsplikt för präst inom svenska kyrkan får inte utgöra hinder för präst som arbetar i team att med teamets medlemmar diskutera vad som framkommit i själavårdande samtal, under förutsättning att konfidenten, dvs. den rådsökande, gett sitt medgivande därtill och att vederbörandes namn inte nämnes.

Werkström tolkar det, med hänvisning till det ovan citerade om uttrycket ”själavårdande samtal” i utskottets skrivelse, som att utskottet därmed har förutsatt hans resonemang. Han anger därför att han nöjer sig med denna kommentar till lagförslaget och till utskottets betänkande och därför inte har något yrkande i ärendet.

Regeringen framlade i enlighet med det av kyrkomötet för sin del godkända förslaget ett förslag till lag om tystnadsplikt för präst inom svenska kyrkan (prop 1979/80:20), vilket godkändes av riksdagen. Lag (1979:926) om tystnadsplikt för präst inom svenska kyrkan trädde i kraft den 1 januari 1981 med följande lydelse:

Den som är prästvigd i svenska kyrkan har tystnadsplikt i fråga om det som han har erfarit under enskilt skriftermål eller under själavårdande samtal i övrigt.

2.6.2 BIKT OCH SJÄLAVÅRDANDE SAMTAL

I samband med införandet av den nya kyrkolagen (1992:300) upphävdes lag (1979:926) om tystnadsplikt för präst inom svenska kyrkan, men föreskrifterna om tystnadsplikten överfördes i sak oförändrade. Den nya bestämmelsen har följande lydelse:

Den som i Svenska kyrkans ordning har vigts till det kyrkliga ämbetet som präst har tystnadsplikt i fråga om uppgifter som han eller hon har erfarit under bikt eller själavårdande samtal.

Termen ”bikt” har här ersatt termen ”enskilt skriftermål”.

2.6.3 BIKT OCH ENSKILD SJÄLAVÅRD

I enlighet med uppdrag av 1994 års kyrkomöte beslutade Svenska kyrkans centralstyrelse att 1994 tillsätta en utredning om tystnadsplikten (här kallad 1994 års tystnadspliktsutredning) bestående av kammarrättsrådet Carl Norström, prästen Göran Bergstrand och docenten Bertil Nilsson.

I betänkandet *Prästens tystnadsplikt* (SKU 1995:4) från 1994 års tystnadspliktsutredning föreslås att termen ”själavårdande samtal” ersätts med termen ”enskild själavård” för sådana själavårdsformer som finns vid sidan av bikten. Motiveringen grundar sig bland annat på att termen ”själavår-

dande samtal” är för snäv eftersom den utesluter brevväxling och för vid eftersom den knappt går att avgränsa från andra samtal som präster för. Man menar att det finns behov av att genom tystnadsplikt skydda även andra kontakter med prästen än bikten och att termen ”själavårdande samtal” har lett till avgränsningsproblem i olika rättsliga sammanhang.⁵⁵

Ett annat förslag från nämnda utredning är att tystnadsplikten bör knytas till behörigheten att utöva det kyrkliga ämbetet som präst i stället för till att man är prästvigd i Svenska kyrkans ordning. Det motiveras bland annat med att åtskilliga präster från bland annat andra nordiska kyrkor behörigförklaras av de svenska domkapitlen samt att den präst som är tjänstledig, övergår till annan verksamhet eller går i pension, genom sin vigning och behörighet alltså måste vara garant för att den absoluta tystnadsplikten äger giltighet. Det framhålls att den som inte längre är behörig att utöva ämbetet ändå har livslång tystnadsplikt för det som erfarits under bikt eller enskild själavård under behörighetstiden.⁵⁶ Förslaget till ändringar lyder:

Den som är behörig att utöva det kyrkliga ämbetet som präst i Svenska kyrkan har tystnadsplikt i fråga om uppgifter som han eller hon har erfarit under bikt eller enskild själavård. Detsamma gäller den som har varit behörig att utöva det kyrkliga ämbetet som präst i Svenska kyrkan i fråga om uppgifter som han eller hon har erfarit under bikt eller enskild själavård under tid som denna behörighet varit gällande.⁵⁷

Ytterligare ett förslag från utredningen är att det införs en konsekvensändring i rättegångsbalken 36 kap. Om vittne 5 §. Förslaget till ändring lyder: ”Om tystnadsplikt för den som är behörig att utöva det kyrkliga ämbetet som präst i Svenska kyrkan finns föreskrifter i 36 kap. kyrkolagen (1992:300)” samt ”Den som inom något annat trossamfund än Svenska kyrkan är präst eller den som i sådant samfund intar motsvarande ställning får inte höras som vittne om något som han eller hon har erfarit under bikt eller *enskild själavård*.”⁵⁸

I Svenska kyrkans centralstyrelsens skrivelse till kyrkomötet (CsSkR 1996:4) föreslås att kyrkomötet hos regeringen ska begära vissa ändringar i 36 kap. kyrkolagen om tystnadsplikten. Syftet anges vara att den absoluta tystnadspliktens omfattning ska förtydligas samt att tystnadsplikten ska omfatta alla präster i Svenska kyrkan. I skrivelsen föreslås att termen ”själavårdande samtal” ersätts med termen ”enskild själavård”. Man understryker att så gott som samtliga remissinstanser tillstyrker utredningens för-

55. SKU 1995:4, s. 31.

56. SKU 1995:4, s. 39, 41, 43, 45.

57. SKU 1995:4, s. 63.

58. SKU 1995:4, s. 65.

slag på grundval av att det skulle innebära en förbättring i tolkningshänseende. Dock poängteras att inte heller den nya formuleringen helt eliminerar avgränsningsproblemen.

I Läronämndens yttrande (Ln 1996:15) över centralstyrelsens skrivelse sägs: ”Prästens tystnadsplikt är identitetsmässigt grundläggande både för prästen och för kyrkan. I prästens uppdrag ligger att utöva själavård, ge andlig vägledning och överrätta syndernas förlåtelse. För att kyrkan skall vara kyrka och ha förtroende bland människor för sitt uppdrag är det avgörande att prästen har en absolut tystnadsplikt och under inga omständigheter får röja personliga förhållanden som kommit fram vid enskilt själavårdande samtal.” Det framhålls: ”Det är oundvikligt att även med den föreslagna definitionen av tystnadspliktens omfattning kommer gränsdragningsproblem att uppstå. Tystnadsplikten måste klargöras i praxis och enligt läronämndens uppfattning aktualiseras i undervisning och samtal.”

Andra kyrkolagsutskottet (2 KL 1996:2) tillstyrkte i sitt betänkande över centralstyrelsens skrivelse dess förslag ”att hos regeringen begära att bestämmelserna om prästens tystnadsplikt ändras så att den omfattar även andra präster i Svenska kyrkan än dem som vigts i Svenska kyrkans ordning samt att uttrycket själavårdande samtal skall bytas ut mot uttrycket enskild själavård”.

I propositionen 1996/97:97 ges förslag till ändring i 36 kap. 1 § kyrkolagen (1992:300) enligt följande lydelse:

Den som är eller har varit behörig att utöva det kyrkliga ämbetet som präst i Svenska kyrkan har tystnadsplikt i fråga om uppgifter som han eller hon därvid har erfarit under bikt eller enskild själavård.

Förslaget till konsekvensändring i 36 kap. 5 § rättegångsbalken lyder:

[...] Om tystnadsplikt för den som är eller har varit behörig att utöva det kyrkliga ämbetet som präst i Svenska kyrkan finns föreskrifter i 36 kap. kyrkolagen (1992:300). Den som inom något annat trossamfund än Svenska kyrkan är präst eller den som i sådant samfund intar motsvarande ställning får inte höras som vittne om något som han eller hon har erfarit under bikt eller enskild själavård. [...]

Förslaget att införa begreppet ”enskild själavård” genomfördes och förändringen infördes genom lag 1997:300.

2.6.4 BIKT OCH ENSKILD SJÄLAVÅRD RESPEKTIVE SJÄLAVÅRDANDE SAMTAL

Bestämmelsen om att prästs tystnadsplikt omfattar bikt och enskild själavård överfördes i sak oförändrad till kyrkoordningen 2000. I 31 kap. 9 § kyrkoordningen föreskrivs om prästs tystnadsplikt:

Den som är eller har varit behörig att utöva uppdraget som präst har tystnadsplikt i fråga om uppgifter som han eller hon därvid har fått veta under bikt eller enskild själavård.

För mer ingående redogörelser av dessa bestämmelser, se nedan kapitel 4.

Dessutom fick diakonen en egen tystnadsplikt som kom att omfatta själavårdande samtal. Tidigare hade diakon omfattats av sekretess i Svenska kyrkans församlingsvårdande verksamhet. 1989 och 1991 års kyrkomöte föreslog regeringen att diakon skulle få samma tystnadsplikt som präst (KL 1989:3, 2 KL 1991:1, Kskr 1991:11). Riksdagen ansåg att frågan borde utredas. I kyrkoberedningens delbetänkande *Vissa kyrkofrågor* (SOU 1993:46) behandlades diakons tystnadsplikt, bland annat frågan om den skulle gälla även de diakoner som arbetade i offentlig verksamhet, och om präst och diakon skulle ha samma tystnadsplikt. 1994 års tystnadspliktsutredning kom att föreslå en strängare tystnadsplikt än förut för diakon, bland annat eftersom diakonerna kommit att i större utsträckning delta i själavårdande arbete. Remissopinionen var splittrad. En kritisk ståndpunkt var att det finns teologiska motiv till att den absoluta tystnadsplikten hör till prästämbetet. Regeringen och kyrkomötet avstod från att lägga fram något förslag om diakons tystnadsplikt (RegSkr 1994:1, s. 57, Kskr 1994:14). Utredningen om Svenska kyrkans framtida organisation föreslog ingen tystnadsplikt för diakoner (SKU 1998:1). Centralstyrelsen föreslog däremot att en diakon skulle ha tystnadsplikt avseende det som erfarits vid enskild själavård. Andra kyrkolagsutskottet (2 KL 1999:1 s. 153) påpekade dock att diakons tystnadsplikt inte är densamma som prästs, då prästs tystnadsplikt är absolut. Utskottet menade att det skulle förbättra tydligheten om man för olika tystnadsplikt använde olika begrepp och att därför ”själavårdande samtal”, som är vidare än ”enskild själavård” var att föredra för diakoner-⁵⁹

I 32 kap. 9 § kyrkoordningen föreskrivs om diakons tystnadsplikt:

Den som är eller har varit behörig att utöva uppdraget som diakon har tystnadsplikt i fråga om sådant som han eller hon därvid har fått veta under själavårdande samtal.

Tystnadsplikten hindrar dock inte att en sådan uppgift lämnas ut om
– personen ifråga medger att uppgiften lämnas ut,

59. För en mer detaljerad redogörelse, se KsSkr 2007:3, Bilaga 1, s. 8–9.

- diakonen har ålagts att uttala sig under ed, eller
- det föreligger uppgifts-, informations- eller anmälningsskyldighet enligt lag. (SvKB 2002:9; 2003:9)

För mer ingående redogörelser av dessa bestämmelser, se nedan kapitel 4. I kyrkoordningen finns en inledande text till varje avdelning. Enligt inledningen till kyrkoordningen uttrycker de inledande texterna tillsammans med bestämmelserna förhållandet mellan teologi och juridik:

Det som Svenska kyrkan tror, bekänner och lär ger en utgångspunkt för kyrkoordningens innehåll och kriterier, mot vilket innehållet i kyrkoordningen skall prövas. Genom korta inledningar till kyrkoordningens avdelningar eller kapitel anges i en koncentrerad form bakgrunden och sammanhanget för de bestämmelser som finns i de följande paragraferna. Inledningarna innehåller långt ifrån allt vad Svenska kyrkan har att säga om de ämnen som behandlas i kyrkoordningen. Syftet är att lyfta fram några väsentliga aspekter på det som behandlas i de följande avdelningarna eller kapitlen, inte att motivera varje bestämmelse.

Vid tolkningen och tillämpningen av kyrkoordningens bestämmelser bör de principer gälla som är vedertagna för samhällets rättsordning i övrigt. Inledningarna innehåller inte några bestämmelser. Dessa återfinns endast i de efterföljande paragraferna. När bestämmelserna tillämpas skall inledningarna fungera som teologiska motiveringar till bestämmelserna och kan därmed bli av betydelse för tolkningen. Det är dock inte möjligt att enbart på grundval av vad som står i en inledningstext avgöra vad som gäller rättsligt eller pröva om någon har brutit mot kyrkans ordning. Den gällande ordningen finns i bestämmelserna.

För behandling av den teologiska grunden för tystnadsplikten, se nedan kapitel 4.

2.7 Sammanfattning

Som vi har sett förekommer det många olika föreskrifter avseende tystnadsplikten under olika perioder av kyrkohistorien, föreskrifter som visar att det var av stor betydelse att prästen tog tystnadsplikten på allvar. Bland dessa föreskrifter kan särskilt nämnas att prästen, sedan konfidenten avidentifierats, fick söka råd hos biskopen avseende en själavårdssituation. Om prästen vid bikt fick reda på ett planerat brott fick han rapportera till biskopen eller varna den som hotades av brottet och den biktandes släktingar och vänner efter avidentifiering av konfidenten. Det förekommer även att prästen skulle söka förmå den biktande att själv anmäla det planerade. Prästen fick inte vittna inför domstol om sådant som han hade erfarit genom bikt. Det finns

både föreskrifter som tillåter och sådana som förbjuder konfidenten att lösa prästen från tystnadsplikten. Särskilt värt att notera är att tystnadsplikten ofta motiverades av att bekännelsen inte skedde inför prästen utan inför Kristus samt att tystnadsplikten enligt 1686 års kyrkolag gällde även om ingen avlösning meddelats. Vi har även sett att brott mot tystnadsplikten ledde till stränga straff. Efter införandet av en vidgad offentlighetsprincip i 1974 års regeringsform har föreskrifterna för prästs tystnadsplikt förändrats från att omfatta bikt till att gälla bikt och själavårdande samtal och slutligen bikt och enskild själavård. Även diakonen omfattas numera av tystnadsplikt. Vi kommer att återkomma till dessa frågor längre fram i utredningen.

3. Tystnadsplikten i ekumeniskt perspektiv

Detta kapitel innehåller först en redogörelse för bestämmelser angående tystnadsplikten i Metodistkyrkan i Sverige, Svenska Missionskyrkan, Svenska Baptistsamfundet och Romersk-katolska kyrkan och därefter redovisas bestämmelser angående tystnadsplikten i Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland, Den norske kirke, Vereinigte Evangelisch-Lutherische Kirche Deutschlands och Church of England.

Utredningen har visat att tystnadsplikten spelar en viktig roll i samtliga undersökta kyrkor och samfund.

För att Svenska kyrkans bestämmelser gällande tystnadsplikten ska sättas in i ett nationellt och internationellt sammanhang följer här en redogörelse för hur reglerna är utformade inom några andra kyrkor och samfund i och utanför Sverige.

3.1 Tystnadsplikten enligt några kyrkor och samfund i Sverige

Här följer en redogörelse för hur reglerna kring tystnadsplikten är utformade inom Metodistkyrkan i Sverige, Svenska Missionskyrkan, Svenska Baptistsamfundet och den Romersk-katolska kyrkan.

3.1.1 METODISTKYRKAN I SVERIGE

Pastors och diakons tystnadsplikt anges i Metodistkyrkan vara teologiskt grundad. Den utgör en grundpelare i pastorers och diaconers yrkesetik. Pastors tystnadsplikt finns till för att täcka över andras synd, problem och smärta, eftersom ett samhälle inte kan existera om alla vet allt om alla. Det är endast Gud som mäktar med att ha kunskap om allt. Tystnadsplikten är också ett värn för den enskilde mot det förakt som kan uttryckas från andra människor om de känner till vad som har bekänts.⁶⁰

I den kyrkoordning som tidigare gällde för Metodistkyrkan i Sverige, *The Northern Europe Book of Discipline of the United Methodist Church* 2005, reviderad 2007, fanns ett nordiskt tillägg till den historiska prövningen inför vigning till pastor eller diakon: ”Vill du högtidligen lova att under tystnadens insegel obrottsligt bevara, vad som i form av bikt eller enskild själavård getts dig som förtroende, och att under inga omständigheter röja vad som under sådana förhållanden blivit dig anförtrott?” (330.d.20 och 336.20 §§).

60. Tystnadsplikten inom Metodistkyrkan i Norden och Baltikum behandlas i utredningen *Tavshedspligt. Tystnadsplikt. Tavshetsplikt* från 2003 (här förkortad *Tavshedspligt*). *Tavshedspligt* 2003, s. 14–15, 17, 66.

Denna fråga är borttagen i den nuvarande kyrkoordningen *The Northern Europe and Eurasia Book of Discipline of the United Methodist Church* 2009. Förändringen motiveras bland annat med att det numera finns en paragraf om tystnadsplikten i Metodistkyrkans kyrkoordning.⁶¹

I 340.2.a.5 och 341.5 §§ kyrkoordningen föreskrivs att pastorer och diakoner är skyldiga att bevara alla förtroenden okränkta, inklusive förtroenden från bikt och enskild själavård, utom i fall av misstänkt övergrepp mot eller vanvård av barn, eller i fall då det krävs en obligatorisk anmälan enligt lag.⁶²

En konfident kan inte lösa en pastor eller diakon från tystnadsplikt gällande sådant som sagts under bikt eller enskild själavård.⁶³

Det saknas officiellt uttalande om pastor eller diakon i en handlednings-situation kan beröra vad som har erfarits i samband med enskild själavård, men Metodistkyrkans ståndpunkt är att det är möjligt efter avidentifiering.⁶⁴

Meddelanden som sänds via e-post kan, bland annat på grund av virus, sändas vidare till ovidkommande personer. Konsekvenserna kan bli allvarliga om det gäller känsligt material. Denna situation är inte reglerad, men det råd som ges är att antingen använda ett pålitligt antivirusprogram som uppdateras dagligen eller att överföra e-postmeddelanden av denna karaktär på en CD-skiva.⁶⁵

Tystnadsplikten upphävs inte genom konfidentens död. Även för den som slutat sin tjänst som pastor eller diakon gäller tystnadsplikten för information som vederbörande har delgetts under sin tjänst.⁶⁶

Det saknas särskilda föreskrifter för behandling av brott mot tystnadsplikten, men om en pastor eller diakon bryter mot kyrkans bestämmelser ska både det aktuella fallet och vederbörandes ställning prövas i årskonferensen, vilken fattar beslut i frågor som rör samtliga församlingar inom Metodistkyrkan i Sverige. Klagomål kan även framföras till biskopen och distriktsföreståndaren.⁶⁷

61. E-brev från pastorn Solveig Högberg med uppgifter från biskopen Hans Växby 2008.10.07.

62. 340.2.a.5 § *To maintain all confidences inviolate, including confessional confidences except in the cases of suspected child abuse or neglect, or in cases where mandatory reporting is required by civil law.* 341.5 § *All clergy of The United Methodist Church are charged to maintain all confidences inviolate, including confessional confidences, except in the cases of suspected child abuse or neglect or in cases where mandatory reporting is required by civil law.* Med "clergy" i 341.5 § avses alla pastors- och diakonkategorier. E-brev från pastorn Solveig Högberg med uppgifter från biskopen Hans Växby 2008.10.07. Se även *Tavshedspligt* 2003, s. 18, 44. Med "confessional confidences" avses bikt och enskild själavård. Se *Tavshedspligt* 2003, s. 41 och not 2. Pastorer och diakoners skyldighet att anmäla alla fall då barn far illa, även om informationen har erhållits i konfidentiell biktsituation, understryks av beslut nr 936 från Juridiska rådet.

63. *Tavshedspligt* 2003, s. 62.

64. E-brev från pastorn Solveig Högberg med uppgifter från biskopen Hans Växby 2008.10.07. Se även *Tavshedspligt* 2003, s. 26.

65. *Tavshedspligt* 2003, s. 20.

66. *Tavshedspligt* 2003, s. 65.

67. *Tavshedspligt* 2003, s. 42-43.

3.1.2 SVENSKA MISSIONSKYRKAN

Under 1800-talet låg ansvaret för församlingstukt och uteslutningsärenden på missionsföreningens eller -församlingens styrelse och in på 1920-talet på församlingsmötet. Efter sekelskiftet 1900 fick också pastorn/församlingsföreståndaren ett ökat ansvar för församlingstukten. Från den tiden minskade församlingsmötets roll gällande kyrkotukten drastiskt och ansvaret för det som nu kallas för ”den andliga vården” kom därefter att helt ligga på församlingsledningen. Idag sköts själavården av pastorerna som ibland behandlar själavårdsfrågor i en mindre grupp som utsetts av pastorn.⁶⁸

De som ordinerats till pastorer avger ett löfte om tystnadsplikt genom att besvara frågan: ”Lovar ni att inte för någon röja vad som anförtros er under bikt eller i enskild själavård?” Till dem som ordinerats till diakoner ställs frågan: ”Vill ni iakttä er tystnadsplikt om sådant som anförtros i själavårdande samtal eller det som rör människors personliga förhållanden?” Den som avskiljs till särskilt uppdrag respektive för sändning som missionär ska besvara frågan: ”Vill du/ni iakttä er tystnadsplikt om det människor anförtros er, i själavårdande samtal eller det som rör människors personliga förhållanden?” I introduktionen till kapitlet om installation av pastor eller diakon uppges att pastor och diakon i samband med ordinationen har avgett löfte om tystnadsplikt.⁶⁹

Det som pastor har hört vid bikt och enskild själavård omfattas av vad som kallas ”särskild tystnadsplikt”. Denna särskilda tystnadsplikt anges vara ovillkorlig. Det innebär att pastor inte under några omständigheter får röja information som framkommit vid bikt eller enskild själavård. Pastorn kan inte förmedla hjälp utan endast uppmana konfidenten att själv ta kontakt med någon som inte omfattas av den särskilda tystnadsplikten.⁷⁰ Konfidenten kan alltså inte lösa pastorn från plikten att tåga om innehållet i bikt och enskild själavård.

Personliga, själavårdande samtal med pastor, diakon eller person med uppdrag eller ledaruppdrag omfattas däremot av vad som kallas ”allmän tystnadsplikt”. Den allmänna tystnadsplikten jämförs med den tystnadsplikt som gäller vissa yrken inom sjukvård, socialvård, skola och omsorg. Varje ”förtroendevärd kristen” anses kunna ta emot bekännelse gällande ”djupa personliga frågor eller det som handlar om förlåtelse inför Gud” och visa på Guds ords löften om förlåtelse. Det anges vara viktigt att både präst och konfident är tydliga beträffande vilken sorts samtal det rör sig om – bikt eller enskild själavård respektive annan typ av samtal – och därmed vilken sorts tystnadsplikt som gäller.⁷¹

68. Kennerberg 1996, s. 79–85.

69. *Kyrkohandbok för Missionskyrkan 2003*, s. 190, 194–195, 204, 209, 211. Se även *Kyrkoordningen i Konstitution för Svenska Missionskyrkan 1999–2000*, s. 203.

70. Se intern PM för Svenska Missionskyrkan om tystnadsplikten, Selinder Otr., s. 3.

71. *Kyrkohandbok för Missionskyrkan 2003*, s. 95.

I några fall bryts den *allmänna tystnadsplikten* för pastor och diakon – alltså inte den särskilda – nämligen då det krävs rådföring mellan pastor och diakon i församlingen, då den person som sökt själavårdande samtal löser pastorn eller diakonen från tystnadsplikten, om pastor eller diakon enligt lag har ålagts att uttala sig under ed eller då pastor eller diakon i själavårdssamtal får reda på att barn under 18 år far illa. I det senare fallet omfattas pastor och diakon av socialtjänstlagens anmälningsplikt.⁷²

Om avidentifiering sker kan pastor få handledning för att bättre kunna arbeta med enskild själavård. Det är handledarens ansvar att slå larm om han eller hon tror sig känna igen det som pastorn berättar. Då rekommenderas en annan handledare.⁷³

Pastor, men inte diakon, har tystnadsrätt inför domstol för sådant som erfarits under bikt, till exempel att ett brott har begåtts. Den pastor som under bikt får kännedom om att brott planeras är dock skyldig att varna den person som riskerar att bli utsatt för brott.

Brott mot det löfte gällande tystnadsplikten som avges vid ordinationen behandlas av Svenska Missionskyrkans ansvarsnämnd.⁷⁴

3.1.3 SVENSKA BAPTISTSAMFUNDET

Under 1800-talet var församlingstukten – kontrollfunktionen att ingen i församlingen avföll från den rätta läran eller föll i synd – ytterst hela församlingens angelägenhet och ansvar. Denna ordning behölls under första hälften av 1900-talet, men man blev efterhand alltmer återhållsam med att namnge en medlem och beskriva olika omständigheter direkt i församlingsmötet på samma sätt som tidigare. Från mitten av 1900-talet försvann medlemsfrågor från församlingsmötena. De kom i stället att hanteras av äldste- och diakonkår. Detta har förändrats ytterligare under de senaste årtiondena. Idag har pastorn ensam blivit den som handlägger känsliga medlemsfrågor. Detta har motiverats bland annat av den rådande tystnadsplikten vid enskild själavård.⁷⁵

Den som ordinerats till pastor avger ett löfte om särskild tystnadsplikt genom att besvara frågan: ”Lovar du att inte för någon röja vad som anförtros dig under bikt eller i enskild själavård?” Vid installation, då en pastor välkomnas till tjänst i en ny församling, aktualiseras detta löfte: ”Vill du här på nytt bekräfta det löfte du gav vid din ordination att inte för någon röja vad som anförtros dig under bikt eller i enskild själavård?” För diakon som ordinerats ställs frågan: ”Vill du iaktta din tystnadsplikt om sådant som anförtros dig i själavårdande samtal eller det som rör människors personliga förhållanden?”⁷⁶

72. Se intern PM för Svenska Missionskyrkan om tystnadsplikten, Selinder Otr, s. 2–3.

73. E-brev från kyrkosekreteraren Olle Alkholm 2009.11.13.

74. 6 § B Kyrkostadgarna i *Konstitution för Svenska Missionskyrkan* 1999–2000, s. 206.

75. Kennerberg 1996, s. 76–79; Persson 2008, s. 56–57.

76. *Gudstjänstboken* 2005, s. 106–107.

Särskild tystnadsplikt gäller för pastorer i samband med bikt och enskild själavård. Om denna tystnadsplikt heter det: ”Den särskilda (absoluta) tystnadsplikten är ovillkorlig [...]”.⁷⁷ En pastor kan inte av konfidenten lösas från sin tystnadsplikt avseende biktens innehåll. I princip gäller detta också enskild själavård.⁷⁸ Vid sidan av den särskilda tystnadsplikten finns en allmän tystnadsplikt. Allmän tystnadsplikt gäller för pastorers del det som avhandlas utanför bikt och enskild själavård. Även diakoner, ledare och förtroendevalda omfattas av den allmänna tystnadsplikten, vilken jämförs med den tystnadsplikt som gäller vissa yrken inom sjukvård, socialvård, skola och omsorg. Särskilt framhålls vikten av att både pastor och konfident är tydliga med när det rör sig om bikt eller enskild själavård respektive annan typ av samtal, samt vad det får för konsekvenser för tystnadsplikten. Den som tar emot bekännelsen i en biktsituation behöver inte vara pastor. Det understryks dock att om det är någon annan än pastor som tar emot bikt, är det viktigt att klargöra att den personen inte omfattas av särskild tystnadsplikt.⁷⁹

Terminologin beträffande särskild tystnadsplikt varierar något i handbokens introduktionstexter. Mestadels anges den gälla vid bikt och enskild själavård, men i en förklarande text under rubriken ”Löftet om särskild tystnadsplikt”, heter det: ”Tystnadsplikten innebär att inte yppa för någon vad människor berättat under bikt, vid enskild själavård eller i själavårdande samtal.” Termen ”själavårdande samtal” används i övrigt endast om den själavårdssituation som omfattas av diakons allmänna tystnadsplikt.⁸⁰

Pastor får gå i handledning för bikt och själavård. Vid handledning tillämpas avidentifiering.⁸¹

Den särskilda tystnadsplikten är inte tidsbegränsad, det vill säga den upphör inte vid byte av tjänst eller vid pension. Den biktande kan inte heller lösa själasörjaren från tystnadsplikten. Det anges även att pastors särskilda tystnadsplikt innebär en juridisk rättighet att tåga inför domstol. Denna tystnadsrätt är knuten till tjänsten och den som övergår till annat yrke kan inte åberopa den inför domstol annat än i fråga om vad som erfarits i enskild själavård under den tid som tjänsten varade. Tystnadsrätten anses gälla livet ut, vilket innebär att den pastor som pensioneras från sin tjänst fortsätter att stå under tystnadsrätten. Tystnadsrätten gäller inte dem som enbart står under den allmänna tystnadsplikten, såsom till exempel diakoner.⁸²

77. *Gudstjänstboken* 2005, s. 94.

78. E-brev från samordnaren för nationell mission Per Westblom 2009.11.27.

79. *Gudstjänstboken* 2005, s. 94–95.

80. *Gudstjänstboken* 2005, s. 94–95, 99–100.

81. E-brev från samordnaren för nationell mission Per Westblom 2009.11.27.
Se även Persson 1994, s. 45.

82. *Gudstjänstboken* 2005, s. 99–100.

Den som bryter mot tystnadsplikten kan bli föremål för disciplinära åtgärder från samfundet eller församlingen. Ytterst kan pastorsbehörigheten bli indragen.⁸³

3.1.4 ROMERSK-KATOLSKA KYRKAN

Den sakramental tystnadsplikten anses inom den romersk-katolska kyrkan vara teologiskt motiverad och är till för att människor ska kunna uppfylla förpliktelsen att bikta sina synder inför en präst. Inom den romersk-katolska kyrkan förekommer tre former av tystnadsplikt. Den första benämns *secretum naturale* och förpliktar en person att hålla en sak hemlig, inte på grund av något löfte eller avtal, utan enbart på grund av sakens natur. Den andra kallas *secretum promissum* och grundas på ett löfte som en person avger om att det som har erfarits ska hållas hemligt. Den tredje benämns *secretum commissum* eller *rigorosum* och innebär att en hemlighet är anförtrodd först sedan ett löfte eller avtal getts om att inte yppa något. Avtalet är implicit för till exempel läkare och sjuksköterskor. Ett explicit avtal ingås innan en bekännelse avges inför en präst. Den högsta graden av *secretum commissum* är *secretum sacramentale*, även kallad ”biktens sigill” eller ”sakramental konfidentialitet”. En diakon kan ge andlig vägledning som alla andra kristna men har inte därmed någon sakramental tystnadsplikt.

Andlig vägledning kan övergå i bikt. Det är biktfadern som markerar övergången genom att göra korstecknet och säga ”I Faderns och Sonens och den Helige Andes namn. Amen.” Att präst och konfident förflyttar sig till biktstolen utgör också en tydlig gränsmarkör, även om det numera är tillåtet att höra bikt på annan plats än i en biktstol. Omvänt kan också andlig vägledning ske i biktstolen. Alla kyrkor måste ha en biktstol. Den försvårar röjandet av konfidentens identitet.

Det är synderna och omständigheterna som avgör om det är bikt. Det är inte alla präster som har rätt att lyssna till bikt utan endast de som har sådan jurisdiktion delegerad från biskopen. Jurisdiktionen ges för ett, tre eller fem år eller för resten av livet. Biskopen kan återkalla denna jurisdiktion. Prästvigningen är en förutsättning för att få lyssna till bikt, men möjligheten att göra det ges alltså inte automatiskt via vigningen. Det finns synder som inte ens biskopen kan avlösa från och vars avlösningar därför är reserverade för den Heliga Stolen. Den institution som handhar detta kallas *Penitentia Apostolica*.

Biktfadern måste för alltid hemlighålla alla synder som har bekänts för honom vid bikt. Denna plikt är en konsekvens av vad man ser som instiftandet av botens sakrament enligt Joh 20:22–23. I detta sakrament agerar prästen som Guds tjänare. Allt som bekänns inför prästen bekänns inför Gud.

83. *Gudstjänstboken* 2005, s. 99; E-brev från samordnaren för nationell mission Per Westblom 2009.11.27. Se även Persson 1994, s. 38–39.

Utanför biktens sammanhang talar därför inte en biktfader med konfidenten om de bekända synderna, såvida inte konfidenten själv vill tala om dem igen. Det föras på grund av den pastorala plikten att vara diskret samt av respekt för sakramentet och den biktande.

Bikthemligheten kan upphävas genom att den biktande ger biktfadern tillåtelse att bryta den. Men den anses inte upphävas i de fall då biktfadern är skyldig att rådgöra med biskopen om vilket kyrkligt straff som ska åläggas samt vid synder som endast påven kan avlösa från. Biktbarnets identitet avslöjas inte, eftersom man använder ett fiktivt namn, till exempel "Caius", "Titius". Prästen får inte vittna i domstol, även om konfidenten medger det. Den biktande är däremot inte bunden av tystnadsplikten.

Den absoluta tystnadsplikten gäller endast den sakramentala bikten. Om en person berättar något för en präst utanför bikten kan denne ha skyldighet att rapportera vidare, vilket motiveras av att det allmänna goda går före tystnadsplikten.

Den sakramentala biktens objekt är synderna och omständigheterna, som nämns i samband med den synd som bekänns. Ett brott mot bikthemligheten kan vara *direkt*, vilket innebär att man avslöjar både synden och en omständighet känd från bekännelsen av en synd. Brott mot bikthemligheten kan också vara *indirekt*, vilket innebär att man avslöjar något eller använder en kunskap på sådant sätt att det finns risk att någon får veta eller kan misstänka att en person har bekänt en viss synd. Exempel på vad som inte får avslöjas är såväl allvarliga synder som lättare (veniala) synder, vägran att avlösa och botgöringen som åläggs. Varje brott mot bikthemligheten anses som allvarligt. Ett direkt brott mot bikthemligheten straffas med exkommunikation och indirekt brott i enlighet med brottets grad av allvar.⁸⁴

Prästen kan ibland behöva få vägledning om hur han ska handla i ett konkret fall. Han kan då, som sagt, få tillåtelse av den biktande att tala om det han hört i bikten. Principiellt gäller att kunskap som man får i bikt kan användas, förutsatt att det inte föreligger någon som helst risk att den biktande kan identifieras. Vägledning sker då enbart inom samma sfär, det vill säga att en präst enbart talar med en annan präst eller med biskopen. Man avidentifierar genom anonyma exempel eller genom att använda pseudonymer. Tystnadsplikten behandlas också i prästutbildningen. Yngre präster bör rådgöra med äldre och erfarna biktfäder under sina första år som präst.

Inte enbart biktfadern, utan även andra (till exempel en tolk) som får kunskap om de bekända synderna, har ovillkorlig skyldighet att hemlighålla dem. Straffet är exkommunikation för dem som genom tekniska hjälpmedel spelar in eller offentliggör i massmedia det som sagts av den biktande eller biktfadern.⁸⁵

84. *Code of Canon Law*, Can. 983 § 1, <http://www.vatican.va/archive/ENGLISH/INDEX.HTM>; *Exegetical Commentary*, s. 816–820.

85. *Code of Canon Law*, Can. 983 § 2, <http://www.vatican.va/archive/ENGLISH/INDEX.HTM>; *Exegetical Commentary*, s. 821–823.

Biktfadern är också förbjuden att använda den kunskap som han fått i samband med bikt och som kan skada den biktande. Detta gäller även då det inte föreligger någon risk för avslöjande. Det grundar sig på att den kunskap som biktfadern har fått vid bikt är strikt sakramental. Den underliggande principen är att skydda botens sakrament och att behålla de biktandes fulla förtroende.⁸⁶

Om prästen, utanför biktsituationen, får kännedom om att barn far illa, har han inte tystnadsplikt, utan en uttalad skyldighet att anmäla till polis och sociala myndigheter. Om prästen i samband med bikt får vetskap om att ett sexuellt övergrepp har begåtts är han däremot bunden av tystnadsplikten. Prästen ska dock uppmana den biktande att själv anmäla.⁸⁷

Andlig vägledning kan ges på olika sätt, men många präster vill enbart genomföra den genom ett fysiskt möte, för att undvika missförstånd som kan uppkomma genom annan typ av kommunikation. Vatikanen föreskriver att bikt kräver fysisk närhet och avvisar bikt via till exempel telefon och e-post.

3.1.5 JÄMFÖRELSE

Efter denna genomgång av olika kyrkors och samfunds föreskrifter och riktlinjer avseende tystnadsplikten görs här en jämförelse avseende de större frågorna, för att på det sättet tydligare se både skillnader och likheter.

Såväl Svenska Missionskyrkan som Svenska Baptistsamfundet har vid olika ordinationer respektive vigningar löftesfrågor som berör tystnadsplikten, medan Metodistkyrkan i Sverige och Romersk-katolska kyrkan inte har det.

Prästs tystnadsplikt är inom Romersk-katolska kyrkan knuten till bikt och andlig vägledning. Inom Metodistkyrkan i Sverige, Svenska Missionskyrkan och Svenska Baptistsamfundet är pastors tystnadsplikt knuten till bikt och enskild själavård. I inledningen till ordningen för bikt i *Psalmer och sånger* (2003), som är gemensam för dessa tre samfund, anges att den särskilda tystnadsplikten är ovillkorlig för specifika förhållanden, nämligen innehållet i bikt och enskild själavård. Det heter vidare att det från såväl själasörjarens som konfidentens sida är viktigt att dra en gräns mellan vad som är enskild själavård och allmänna förtroenden. För sådan information som framkommit utanför bikt och enskild själavård gäller för såväl pastor som diakon den allmänna tystnadsplikten. Denna anges vara jämförbar med den som gäller vissa yrken inom den allmänna sektorn i sjukvård, socialvård, skola och omsorg. Det poängteras att det tillhör pastors ansvar att se till att samtal och bikt sker på avskild plats, utan risk för avlyssning. Till anvisningarna hör att också konfidenten bör tåga avseende det som har sagts under bikt.⁸⁸

86. *Code of Canon Law*, Can. 984 § 1, § 2, http://www.vatican.va/archive/ENG1104/_INDEX.HTM; *Exegetical Commentary*, s. 824–826.

87. *Beredskapsplan mot sexuella övergrepp på barn och ungdomar* 2004, s. 12, 13.

88. *Psalmer och sånger* 2003, s. 1086.

Inom Metodistkyrkan i Sverige, Svenska Missionskyrkan och Svenska Baptistsamfundet kan en konfident inte lösa pastor eller diakon från tystnadsplikten gällande sådant som sagts under bikt eller enskild själavård. Detta är möjligt inom Romersk-katolska kyrkan.

Som visats förekommer undantag från tystnadsplikten. Enligt föreskrifter i Metodistkyrkan i Sverige är den pastor som, även vid bikt och enskild själavård, får kännedom om att barn far illa skyldig att anmäla detta. I Svenska Missionskyrkan gäller skyldigheten att anmäla om barn far illa endast om informationen framkommit under sådana samtal som står under den allmänna tystnadsplikten. Även andra omständigheter bryter, som vi har sett, pastors allmänna tystnadsplikt inom Svenska Missionskyrkan. Den enda situation som modifierar den särskilda tystnadsplikten inom Svenska Missionskyrkan är att den pastor som under bikt får kännedom om att brott planeras är skyldig att varna den person som riskerar att bli utsatt för brott. I Romersk-katolska kyrkan får bikthemligheten upphävas om konfidenten tillåter biktfadern att göra det, om biktfadern måste inhämta råd från biskopen avseende konfidentens botgöring, eller om det gäller synder som bara påven kan avlösa från. Om prästen utanför bikten får vetskap om att barn far illa, är han skyldig att anmäla detta.

Metodistkyrkan i Sverige, Svenska Baptistsamfundet och Romersk-katolska kyrkan uppger att det är möjligt för pastor/präst att få handledning avseende såväl bikt som enskild själavård, under förutsättning att avidentifiering först har gjorts. Pastor i Svenska Missionskyrkan kan få handledning för att bättre kunna arbeta med enskild själavård.

Enligt 36 kap. 5 § rättegångsbalken får den som är präst inom ett trossamfund eller den som i ett sådant samfund har motsvarande ställning inte höras som vittne om något som har erfarits under bikt eller enskild själavård. Här gäller alltså samma lagstiftning avseende pastors/prästs tystnadsrätt inför domstol för samtliga här behandlade kyrkor och samfund. *Praktikan – handledning för trossamfundet/församlingen/föreningen producerad av Sveriges Frikyrkosamråd och Nämnden för statligt stöd till trossamfund* understryker att tystnadsrätten gäller ”den som har erforderlig utbildning och kompetens för sådan syssla och är vigd, ordinerad eller avskiljd för detta och utövar det som sitt egentliga kall”.⁸⁹ Vidare poängteras att tystnadsplikten är knuten till tjänsten, vilket innebär att den som övergår till annat yrke inte kan åberopa tystnadsrätten inför domstol, utom för sådant som erfarits i bikt och enskild själavård i den tidigare tjänsten. Om en pastor pensioneras i tjänsten anses tystnadsrätten gälla livet ut. Det betonas även att övriga samfunds- och församlingsanställda utan pastorsordination står under allmänna sekretessbestämmelser.

Samtliga dessa trossamfund har sanktioner för brott mot tystnadsplikten.

89. *Praktikan* 6:4, s. 1, <http://www.skr.org/sub/praktikan.4.51ddd3b1ofaoc64b24800036838.html>, 2009.03.01. Se även Fitger & Mellqvist 2002, s. 252.

3.2 Tystnadsplikten enligt några kyrkor utanför Sverige

Här följer en redogörelse för hur reglerna kring tystnadsplikten är utformade inom den Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland, Den norske kirke, Vereinigte Evangelisch-Lutherische Kirche Deutschlands och Church of England.

3.2.1 EVANGELISK-LUTHERSKA KYRKAN I FINLAND

Kyrkolagen för Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland är en speciallag i förhållande till den övriga lagstiftningen. Speciallagar tillämpas företrädesvis, medan allmänna lagar tillämpas när inget annat föreskrivs. I fråga om tystnadsplikten tillämpas inom kyrkan kyrkolagen i första hand och offentlighetslagen i andra hand. Detta medför att tystnadsplikten inte omfattas av den rätt att inhämta information som föreskrivs för myndigheterna i den övriga lagstiftningen.⁹⁰

5 kap. 2 § första stycket kyrkolagen lyder:

Det som har anförtrotts en präst i enskilt skriftermål eller annars vid själavård får inte röjas, ej heller den person som har anförtrott sig åt prästen.

Tystnadsplikten omfattar alltså allt sådant som prästen har fått vetskap om ”i enskilt skriftermål eller annars vid själavård”. I kommentaren till kyrkolagen definieras bikten/det enskilda skriftermålet som en förrättning där en person särskilt vill bekänna sina synder och få avlösning. Med ”själavård” avses ett sammanhang där det som yttras är avsett att vara eller uttryckligen konstateras vara konfidentiellt.⁹¹ Enligt kyrkolagen får alltså varken det som har anförtrotts en präst i enskilt skriftermål/själavård eller den person som har anförtrott sig åt prästen röjas.

Enligt 6 kap. 12 § kyrkolagen gäller det som stadgas i 5 kap. 2 § om prästs tystnadsplikt även lektor. Här sägs alltså att präst och lektor (det vill säga en person med lektorstjänst) har samma tystnadsplikt. En lektor är en kvinna med avlagd teologie magister-examen som har vigts till lektorsämbetet.⁹² En av lektorns huvuduppgifter är att ge enskild själavård. Lektor får, liksom varje kristen, ta emot bikt och avlösa. En lektorsvigd upphör att vara lektor efter pension, vilket innebär att hon därefter inte omfattas av samma tystnadsplikt beträffande själavård som utförs sedan lektorstjänsten upphört.

90. *Tystnadsplikt för kyrkans anställda* 2002, s. 9.

91. *Tystnadsplikt för kyrkans anställda* 2002, s. 7.

92. Det finns idag färre än 30 lektorer i hela Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland. Se vidare Grönblom 2005, s. 255.

5 kap. 2 § andra stycket kyrkolagen lyder:

När en präst hörs som vittne får han inte yppa det som har anförtrotts honom i enskilt skriftermål eller vid själavård.

Enligt finska rättegångsbalken gäller vittnesförbudet endast präst och inte lektor, men det tillämpas även på lektorer. Vittnesförbudet gäller enbart sådan information som erhållits vid bikt och själavård, däremot inte sådant som präst eller lektor har varit ögonvittne till.⁹³

Konfidenten kan inte upphäva prästs tystnadsplikt avseende bikten, till exempel genom att uppmana till eller acceptera att prästen vittnar.⁹⁴

Tystnadsplikten gällande både bikt och själavårdssamtal är ovillkorlig. Dock förekommer en modifiering i 5 kap. 2 § tredje stycket kyrkolagen:

Uppenbarar någon i enskilt skriftermål eller vid själavård att ett sådant brott är förestående som enligt allmän lag måste anges, skall prästen uppmana personen i fråga att underrätta myndigheterna eller den som är utsatt för fara. Är han inte villig härtill, skall prästen i god tid och med iakttagande av varsamhet ge saken till känna för myndigheterna, dock på ett sådant sätt att den som har anförtrott saken inte direkt eller indirekt blir röjd.

Prästs och lektors tystnadsplikt inskränks alltså vid vetskap om ett förestående grovt brott, under hänvisning till 15 kap. 10 § brottslagen, dock i första hand bara så till vida att prästen eller lektorn bör uppmana personen att själv anmäla det planerade brottet. Först för det fall personen vägrar, ska prästen själv anmäla till myndigheterna, och detta på ett sådant sätt att personens identitet inte röjs. Gör inte prästen eller lektorn detta, utan behåller informationen för sig själv, gör han eller hon sig själv skyldig till brott.⁹⁵

Av tradition har tolkats att det som framkommer genom själavårdsarbete inte kan röjas för någon annan, inte ens för någon som har tystnadsplikt inom församlingen. Även om tystnadsplikten i samband med själavårdssamtal är ovillkorlig, har prästen möjlighet att få handledning eller konsultation. Principen om konfidentialitet gäller i båda situationerna. Handledningen kan skydda tystnadsplikten till exempel när den anställde har mött ett så svårt fall att det finns ett trängande behov av att få tala om det. I så fall är det möjligt att ta upp det inom handledningen men inte i något annat sammanhang. När bördan delas får den anställde hjälp och samtidigt tryggas också

93. *Tystnadsplikt för kyrkans anställda* 2002, s. 33.

94. *Tystnadsplikt för kyrkans anställda* 2002, s. 34, 36.

95. *Tystnadsplikt för kyrkans anställda* 2002, s. 39.

hans eller hennes möjlighet att framöver hjälpa dem som söker hjälp.⁹⁶ Det uppges även vara möjligt för prästen att förmedla kontakt med till exempel en läkare, dock utan att avslöja mer än nödvändigt om konfidentens situation. Dessutom kan en person som är anställd inom kyrkan, men inte är präst eller lektor, med konfidentens samtycke röja en fråga som framkommit i samband med självvård. Detta kan ske om det är nödvändigt med tanke på den självvårdssökandes situation.⁹⁷

Tystnadsplikten för präster och lektorer fortsätter att gälla även då en tjänst är avslutad.⁹⁸

I 24 kap. 8 § 1 mom. kyrkolagen föreskrivs att även sådant som gäller självvård eller diakoniarbete som riktar sig till en enskild person ska hemlighållas. Det innebär alltså att allt diakonalt arbete och all självvård som riktar sig till en enskild person omfattas av tystnadsplikt.⁹⁹

I kyrkolagen betonas även det allmänna prästadömet, alla döptas, ansvar att ombesörja självvård för de boende inom en församling. Innehållet i 4 kap. 1 § tolkas dock inte så att de lekmän som deltar i självvårdssamtal i en församling lyder under ovillkorlig tystnadsplikt. I kommentaren framhålls att tystnadsplikten enligt gällande lagstiftning bestäms av den berörda personens tjänst och inte baseras på ärendets natur. Det innebär att de lekmän som för självvårdssamtal är skyldiga att till exempel vittna inför domstol angående sådant som erfarits genom självvård.¹⁰⁰

Enligt 40 § 1 mom. barnskyddslagen ska den som är anställd eller har förtroendeuppdrag inom till exempel en församling och har fått vetskap om att ett barn är i behov av skydd, anmäla detta till socialnämnden. Präster och lektorer kan inte göra någon anmälan utifrån information som de har erhållit under bikt eller självvårdssamtal. Om de har fått informationen på annat sätt ska de dock göra en anmälan.¹⁰¹

Enligt tvångsmedelslagen får teleavlyssning och teknisk avlyssning inte äga rum beträffande samtal mellan en misstänkt och rättegångsbiträdet eller mot en misstänkt och en präst. Om det under avlyssningen framkommer att det gäller ett samtal mellan dessa kategorier av personer, ska avlyssningen avbrytas och upptagningar och anteckningar omedelbart förstöras.¹⁰²

96. Dessa uppgifter från den utredning som kommer att publiceras på finska och svenska under hösten 2010 *Aika puhua – aika vaieta. Rippisalaisuus ja vaitiolo velvollisuus kirkossa / Tid att tala – tid att tåga. Bikt hemlighet och tystnadsplikt i kyrkan* har förmedlats av direktorn för sjukhus-självvården Kirsti Aalto, Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland.

97. *Tystnadsplikt för kyrkans anställda* 2002, s. 12, 35.

98. *Tystnadsplikt för kyrkans anställda* 2002, s. 7.

99. *Tystnadsplikt för kyrkans anställda* 2002, s. 11, 29, 35, 39.

100. *Tystnadsplikt för kyrkans anställda* 2002, s. 12.

101. *Tystnadsplikt för kyrkans anställda* 2002, s. 15–16.

102. *Tystnadsplikt för kyrkans anställda* 2002, s. 35.

För präster med tjänst på sjukhus, i fängelser och hos polisen omfattas det som framkommer i samtal med konfidenterna i huvudsak av den ovillkorliga tystnadsplikten. Samtidigt anses det nödvändigt att prästen samarbetar med till exempel vård- eller fängelsepersonal. Om prästen däremot likställdes med vårdpersonalen avseende tystnadsplikten, skulle prästen enbart få en terapeutisk roll och skulle därmed kunna ersättas med någon annan terapeut. I stället har prästen en andlig roll.¹⁰³

Enligt 40 § 1 mom. barnskyddslagen ska den som är anställd inom en församling och som i sin tjänst har fått vetskap om att ett barn är i uppenbart behov av skydd omedelbart anmäla detta till socialnämnden. Kommentaren framhåller det faktum att lagrummet inte nämner något om huruvida anmälan ska göras utan hinder av sekretessplikt. Det har i praktiken tolkats så att de parter som nämns i lagrummet utan hinder av sekretessbestämmelserna är skyldiga att göra en anmälan. Om en präst eller lektor i samband med bikt eller själavård får vetskap om att ett barn far illa, ska man kartlägga de hjälpmedel som står till buds, till exempel genom kontakt med myndigheter. Präster och lektorer kan dock inte göra någon anmälan till socialnämnden om de har fått informationen vid bikt eller själavård. Om de däremot har erhållit kunskapen utanför bikt och själavård är de skyldiga att göra anmälan.¹⁰⁴

År 2008 trädde en ny barnskyddslag i kraft i Finland. För Evangelisk-lutherska kyrkans del innebar den nya lagen inga ändringar beträffande anmälningsskyldigheten.¹⁰⁵ Den nya lagen innehåller motsvarande bestämmelser som den gamla. Kyrkostyrelsen betonade dock i sitt utlåtande över lagförslaget att anmälningsskyldigheten inte skulle gälla sådan information som präster och lektorer erfarit i bikt och själavård. Kyrkolagens bestämmelser om ovillkorlig tystnadsplikt går alltid före den anmälningsskyldighet och offentlighetsprincip som skrivits in i övriga lagar. Det anges också i regeringens proposition, med hänvisning till kyrkostyrelsens yttrande, att upplysningar får berättas vidare endast på ett sådant sätt att inte den biktandes identitet röjs ens indirekt, och att till exempel tidpunkten för gärningen inte nämns. Därmed preciserades sekretessen i bikt och själavård i förhållande till anmälningsskyldigheten.¹⁰⁶

I samband med tillkomsten av den nya barnskyddslagen framfördes kritik mot tystnadsplikten. En punkt gällde att man ansåg att den ovillkorliga tystnadsplikten är alltför sträng, särskilt i förhållande till bestämmelserna

103. *Tystnadsplikt för kyrkans anställda* 2002, s. 44–45.

104. *Tystnadsplikt för kyrkans anställda* 2002, s. 15–16.

105. Med anledning av den nya barnskyddslagen aktualiserades dock behovet av en ny utredning rörande frågor om tystnadsplikten i relation till anmälningsskyldighet vid vetskap om att barn far illa. Om utredningen, se not 96.

106. Häkkinen 2009, s. 293–294.

för skydd av barn, och att det framstår som om bikthemligheten har större värde än barnets väl. Andra kritiker anser att det finns problem med att bikt och själavård likställs vad gäller tystnadsplikten och att begreppet själavård har en oprecis definition. Önskvärt vore enligt dessa att kyrkolagen tydligare reglerade förhållandet mellan anmälan om barnskydd och sekretess. Ett förslag är att man skiljer bikt och själavårdssamtal åt, för att därigenom lösa konflikten mellan tystnadsplikt och anmälningsskyldighet. Då skulle man kunna bevara bikten som en institution med bestämda ramar och en ovillkorlig tystnadsplikt. Övriga själavårdssamtal skulle däremot vara av den art, att man kan tillämpa etiska överväganden i särskilda fall och därigenom kunna tillämpa anmälningsskyldighet vid behov. Föreskrifterna kring bikthemligheten har även kritiserats för att de skulle möjliggöra och gynna brottslighet och pedofli, genom att bikten skulle kunna utgöra en säkerhetsventil för brottslingar. Kritikerna anser att om denna säkerhetsventil inte fanns, skulle brottslingen eventuellt öppna sig tidigare och söka hjälp.¹⁰⁷

Försvararna av tystnadsplikten menar däremot att den nya barnskyddslagen har gjort föreskrifterna för anmälningssplikten tydligare, eftersom det nu inte längre finns någon prioriteringskonflikt mellan kyrkolagen och barnskyddslagen. Bikten är ingen negativt skyddande ventil – det handlar inte om att på ett enkelt sätt ”gå och duscha sig ren” – utan bikten strävar efter att ändra och förbättra livet och på det sättet främja både barns och vuxnas väl. Skillnaden mellan bikt och själavård finns redan formulerad och togs upp 1964 då tystnadsplikten utsträcktes till att även omfatta själavård. I kyrkolagens kommentar bestäms bikten till att innebära att det finns en vilja att bekänna sina synder och få förlåtelse medan själavård bestäms som ett förtroendefullt samtal utan bekännelse eller förlåtelse. Förespråkare för bikthemligheten anser att den är så värdefull för individ och samhälle, att det inte finns något skäl att ändra den enligt samhällets värderingar.¹⁰⁸

3.2.2 DEN NORSKE KIRKE

I 13 § förvaltningsloven finns föreskrifter om det som bestäms som ”den förvaltningsmessige taushetsplikt”, vilket åsyftar en tystnadsplikt som är knuten till en viss tjänst och arbetsuppgift. Den omfattar alla anställda inom ett förvaltningsorgan, till exempel församlingsprästen, som är avlönad av staten. Prästen står därmed under dessa allmänna föreskrifter och det saknas här särskilda bestämmelser för prästs tystnadsplikt. Vissa av föreskrifterna är ändå relevanta för prästens verksamhet vad gäller dokumentoffentligheten, men inte upplysnings- och mötesoffentligheten. I lagen föreskrivs att var och en som är anställd inom ett förvaltningsorgan är skyldig att förhindra

¹⁰⁷. Häkkinen 2009, s. 297–300.

¹⁰⁸. Häkkinen 2009, s. 300–302.

att andra får tillgång till eller kännedom om det som den anställde får kunskap om genom sin tjänst gällande någons personliga förhållanden. Till personliga förhållanden räknas normalt sett inte födelseort, födelsedatum och personnummer, medborgarskap, civilstånd, yrke, bostadsort och arbetsplats. Denna tystnadsplikt gäller även då vederbörande har avslutat sin tjänst. Till information om personliga förhållanden torde till exempel höra släktskaps-, familje- och boendeförhållanden samt upplysningar om fysisk och psykisk hälsa. Det kan alltså röra allt sådant som prästen får höra i samband med ett sorgesamtal. Det gör att prästen måste tänka över vad som bör sägas och inte i ett griftetal.¹⁰⁹

I 13a och 13b §§ förvaltningsloven förekommer även föreskrifter gällande begränsningar avseende tystnadsplikten. Dessa är formulerade så att de ska passa den statliga förvaltningens behov. Föreskrifterna anger bland annat att tystnadsplikten inte utgör något hinder för upplysningar som används med samtycke från dem som de gäller. Upplysningar kan också användas i statistik då det saknas behov av skydd eller då information har avidentifierats. Det är också tillåtet då information är allmänt känd, då upplysningar används för att uppnå det syfte som de är givna eller inhämtade för, samt då de är tillgängliga inom organet eller staten och sänds vidare till andra organ när det är nödvändigt för att avgivarorganet ska kunna lösa sina uppgifter. Tystnadsplikten är, som tidigare nämnts, enligt dessa knutna till tjänsten. Det är därmed endast upplysningar som prästen har fått genom tjänsten som lyder under tystnadsplikten.¹¹⁰

Förutom ”den förvaltningsmessige taushetsplikt” förekommer ”den kallsmessige/ yrkesmessige taushetsplikt”, det vill säga den tystnadsplikt som är knuten till prästämbetet. Bestämmelserna om den senare finns i 144 § straffeloven:

Prester i statskirken, prester eller forstandere i registrerte trossamfund, advokater, forsvarere i straffesaker, meklingsmenn i ekteskapsaker, leger, psykologer, apotekere, jordmødre og sykepleiere samt disses betjenter eller hjelpere, som rettsstridig åpenbarer hemmeligheter, som er dem eller deres foresatte betrodd i stillings medfør, straffes med bøter eller med fengsel inntil 6 måneder.

Offentlig Paatale finder alene Sted efter fornærmedes Begjæring, eller hvor det kræves af almene Hensyn.

109. Fisknes 2006, s. 30. 22 § Tjenesteordning for menighetsprester, vilken är förankrad i 16 § grunnloven, anger endast att prästen har tystnadsplikt ”etter gjeldende regler”, med vilka avses föreskrifterna i 13 § förvaltningsloven och 144 § straffeloven.

110. Fisknes 2006, s. 30–31.

De präster som i strid med lagen avslöjar hemligheter, som har anförtröts åt dem eller deras överordnade i tjänsten, straffas alltså med böter eller fängelse upp till sex månader. Den ämbetsanknutna tystnadsplikten är knuten till ordinationen. Som framgår av paragrafen delar prästen dessa föreskrifter med ett antal andra yrkesgrupper. Det är ändå många präster som uppfattar denna paragraf som sin egen föreskrift om tystnadsplikten, vilket gör att paragrafen överskuggar bestämmelserna i *förvaltningsloven*. Det är inte alla upplysningar som prästen tar emot i tjänsten som kan betraktas som förtroenden. För att bestämmelserna i *straffeloven* ska gälla krävs att en person frivilligt har en personlig relation till prästen. De upplysningar som församlingsprästen erfar genom kyrkobokföringen eller sjukhusprästen genom möten i team eller genom journaler är inte av denna karaktär och faller därför inom ramen för den förvaltningsmässiga tystnadsplikten och förvaltningslovens bestämmelser.¹¹¹

Den förvaltningsmässiga och den ämbetsanknutna tystnadsplikten fungerar parallellt och offentligt anställda präster är bundna vid båda. Den största skillnaden mellan dem finns beträffande frågan om vittnesplikten. Den förvaltningsmässiga tystnadsplikten går före vittnesplikten enligt 204 § tvistemålsloven och 118 § straffprocessloven. På motsvarande sätt går den kallsmässiga tystnadsplikten före vittnesplikten enligt 205 § tvistemålsloven och 119 § straffprocessloven. Samtidigt kan departementet lösa prästen från den förvaltningsmässiga tystnadsplikten om vittnesplikt inträder, medan den ämbetsanknutna tystnadsplikten är absolut.¹¹²

Den som upplysningarna direkt gäller kan, beträffande sådant som ligger under den förvaltningsmässiga tystnadsplikten, lösa prästen från tystnadsplikten. När det gäller information som ligger under den yrkesmässiga tystnadsplikten kan konfidenten lösa prästen.¹¹³ Många präster uppfattar det som ett problem att behöva acceptera att tystnadsplikten faller efter samtycke mellan prästen och konfidenten. Efter samtycke faller den ämbetsanknutna tystnadsplikten i motsats till den förvaltningsmässiga för upplysningar som gäller en tredje person. Å andra sidan gäller den ämbetsanknutna tystnadsplikten även efter en konfidents bortgång.¹¹⁴

Det förekommer ett undantag från den yrkesmässiga tystnadsplikten och det är anmälningsplikten enligt 139 § straffloven. Enligt den är även präst skyldig att varsko myndigheterna för att förhindra vissa kriminella handlingar så som våldtäkt, sexuellt utnyttjande av barn och incest. Anmälningsplikten gäller dock endast möjliga framtida handlingar och inte handlingar som redan har ägt rum.¹¹⁵

111. Fisknes 2006, s. 31–32.

112. Fisknes 2006, s. 32.

113. *Veiledningshefte for kirkelige arbeidsgivere* 2007, s. 43.

114. Fisknes 2006, s. 32–33.

115. *Veiledningshefte for kirkelige arbeidsgivere* 2007, s. 42.

3.2.3 VEREINIGTE EVANGELISCH-LUTHERISCHE KIRCHE DEUTSCHLANDS

Vereinigte Evangelisch-Lutherische Kirche Deutschlands (VELKD), som omfattar åtta av Tysklands evangelisk-lutherska kyrkor (Bayern, Braunschweig, Hannover, Mecklenburg, Mitteldeutschland, Nordelbien, Sachsen, Schaumburg-Lippe samt Oldenburg och Württemberg som observatörer), stadgar i sin prästlag, Pfarrergesetz (PfG) 1995, reviderad 2005, följande om prästs tystnadsplikt:

§ 41 [Bikthemlighet, tystnadsplikt]

1) Präster är förpliktade att gentemot envar obrottsligt bevara bikthemligheten.
2) Likaså ska präster tiga om allt som de har blivit anförtrodda eller fått vetskap om i egenskap av själasörjare. Om de i fall, som inte leder till bikt och begäran om avlösning, löses från tystnadsplikten av den som anförtrott sig åt dem, ska de likväl noga överväga, om och i vad mån de kan ta ansvar för att uttala sig och lämna meddelanden.

3) Präster måste vara beredda att ta på sig olägenheter som följer av bikthemligheten och tystnadsplikten enligt stycke 1 och 2.¹¹⁶

§ 42 [Tjänstesekretess]

1) Präster har att bevara tjänstesekretess om alla angelägenheter som de i övrigt får kunskap om i sin tjänsteutövning och som till sin natur eller på grund av särskilda bestämmelser är förtroliga.

2) Om dessa angelägenheter får de inte utan formellt tillstånd från kyrkoleddningen vare sig vittna inför rätta, uttala sig utanför domstol eller avge förklaringar.

3) Detta gäller även om de har lämnat sin tjänst.¹¹⁷

116. § 41 [Beichtgeheimnis, Schweigepflicht]

(1) Pfarrer und Pfarrerrinnen sind verpflichtet, das Beichtgeheimnis gegenüber jedermann unverbrüchlich zu wahren.

(2) 1Ebenso haben Pfarrer und Pfarrerrinnen über alles, was ihnen in ihrer Eigenschaft als Seelsorger und Seelsorgerinnen anvertraut worden oder bekannt geworden ist, zu schweigen. 2Werden sie in Fällen, die nicht zur Beichte und zum Begehren der Absolution führen, von der Schweigepflicht durch den- oder diejenige, der oder die sich ihnen anvertraut hat, entbunden, so sollen sie gleichwohl sorgfältig prüfen, ob und inwieweit sie Aussagen oder Mitteilungen verantworten können.

(3) Pfarrer und Pfarrerrinnen müssen bereit sein, Nachteile, die sich aus dem Beichtgeheimnis und der Schweigepflicht nach Absatz 1 oder 2 ergeben, auf sich zu nehmen.

117. § 42 [Dienstverschwiegenheit]

[1]Über alle Angelegenheiten, die Pfarrern und Pfarrerrinnen sonst in Ausübung des Dienstes bekannt geworden und die ihrer Natur nach oder infolge besonderer Anordnungen vertraulich sind, haben sie Dienstverschwiegenheit zu bewahren. [2]Über diese Angelegenheiten dürfen sie ohne dienstliche Genehmigung weder vor Gericht noch außegerichtlich aussagen oder Erklärungen abgeben. [3]Dies gilt auch, wenn ein Dienstverhältnis nicht mehr besteht.

Om en präst bryter mot dessa ämbetsplikter inleder kyrkoledningen ett prövningsförfarande. Gäller det brott mot bikt- eller själavårdshemligheten (*Beichtgeheimnis* eller *Seelsorgeheimnis*), slutar prövningen i regel med den allvarligaste påföljden, nämligen att prästen fråntas sitt ämbete.¹¹⁸

Kyrkoledningen avråder präster från handledning och rådfrågning, även efter avidentifiering, om inte 41 § 2 stycket uppfyllts, det vill säga om inte konfidenten har gett sitt medgivande.¹¹⁹

3.2.4 CHURCH OF ENGLAND

I den inomkyrkliga kanoniska rätten för Church of England finns föreskrifter om tystnadsplikten i den alljämt gällande reservationen till Canon 113 från år 1603. Där stadgas att om någon inför prästen bekänner sina hemliga och dolda synder för att lätta sitt samvete och för att från prästen ta emot andlig tröst och samvetsfrid, ska prästen inte på något sätt vara bunden av denna stadga, men åläggs och uppfordras strängt att aldrig för någon, vem det vara må, röja något brott eller någon överträdelse som anförtrotts honom för hemlighållande och i förtroende (såvida brottet ej är av sådan natur att hemlighållande enligt landets lag kan hota prästens eget liv), varvid underlåtenhet att efterleva detta åläggande resulterar i obehörighet till kyrkligt ämbete.¹²⁰ De kyrkorättsliga föreskrifterna är inte bindande avseende prästs tystnadsplikt, utan rekommenderar endast att en präst inte ska avslöja sådan information som har erfarits vid bikt.¹²¹

I *Guidelines for the Professional Conduct of the Clergy* (2003), ett vägledande dokument med moralisk auktoritet men utan laga kraft, antaget av stiftssynoderna för Canterbury och York, föreskrivs att då en person söker pastoral vägledning från en präst har han eller hon rätt att förutsätta att prästen inte för vidare konfidentiell information till en tredje person. Undantaget är om prästen har konfidentens samtycke eller om lagen föreskriver

118. E-brev från Kirchenverwaltungsdirektor Dr Ottmar Funk 2008.10.13.

119. E-brev från Kirchenverwaltungsdirektor Dr Ottmar Funk 2009.01.07.

120. Provided always, that if any man confess his secret and hidden sins to the minister, for the unburdening of his conscience, and to receive spiritual consolation and ease of mind from him; we do not in any way bind the said minister by this our Constitution, but do straitly charge and admonish him, that he do not at any time reveal and make known to any person whatsoever any crime or offence so committed to his trust and secrecy (except they be such crimes as by the laws of this realm his own life may be called into question for concealing the same), under pain of irregularity. *The Canons of the Church of England* 2000, s. 183. Se även kommentar i *Doctrine in the Church of England* 1938, s. 192, cit. e. Doe 1996, s. 354 n. 178: "The confession is heard under the 'seal' of absolute secrecy. This rule is necessary in order that freedom of confession may be secured. It is essential to the due discharge of the confessor's office that this rule should be held to be so binding on the priest's conscience that he cannot consider himself released therefrom by the authority of the civil or other power."

121. För denna och andra tolkningar, se Doe 1996, s. 353–355.

det.¹²² Det föreskrivna förtydligas ytterligare genom att det anges att prästen – utom då det är överenskommet – därmed inte är tillåten att dela konfidentiell information med maka/make, familj eller vänner.¹²³

Innehållet i och processen kring en självvårdssituation kan enligt riktlinjerna behöva delas med vissa andra personer, såsom en handledare, handledningsgrupp eller andra involverade kollegor. Sådan handledning behöver begränsas noggrant så att den inte innebär något förtroendebrott. Skulle det vara önskvärt att diskutera självvårdsrelationen på ett sådant sätt att det innebär ett förtroendebrott, måste först samtycke inhämtas från konfidenten.¹²⁴

Präster bör vara medvetna om de omständigheter under vilka konfidentiell information kan/får eller bör avslöjas för en tredje part, särskilt när det gäller barns säkerhet. I dessa sammanhang bör präster hänvisa till vägledning för skydd av barn på nationellt plan och stiftsnivå. Barn eller sårbara vuxna som avslöjar tecken på betydande skada behöver få veta att deras oro tas på allvar och att fallet remitteras till sociala myndigheter så att en ordentlig utredning kan genomföras och handfast hjälp kan ges. I sådana fall bör omsorgen om barnet eller den sårbara vuxne prioriteras. Om ett sådant avslöjande planeras, bör prästen uppsöka lämplig rådgivning från juridisk och annan specialistkompetens.¹²⁵

122. 3.11 A person seeking pastoral guidance and counsel from the clergy has the right to expect that the clergy person concerned will not pass on to a third party confidential information so obtained, without their consent or other lawful authority. *Guidelines for the Professional Conduct of the Clergy* 2003, s. 4.

123. 3.12 Unless otherwise agreed, the clergy are accordingly not at liberty to share confidential information with their spouses, family or friends. *Guidelines for the Professional Conduct of the Clergy* 2003, s. 4.

124. 3.13 The content and process of a pastoral relationship may need to be shared with certain other people, such as a supervisor or supervisory group, consultant or other involved colleagues. Such sharing needs to be carefully restricted so that it does not involve any breach of confidence. Should it be desirable to discuss the relationship in such a way as to involve a breach of confidentiality, the consent of the person seeking pastoral guidance must first be obtained. *Guidelines for the Professional Conduct of the Clergy* 2003, s. 4.

125. 3.14 The clergy should be aware of the circumstances in which confidential information can or should be disclosed to third parties, particularly where the safety of children is concerned. In these circumstances, the clergy should refer to the guidance in the national and diocesan child protection policies. Children or vulnerable adults who disclose evidence of significant harm will need to know that their concerns will be taken seriously and referred to the appropriate statutory agency (usually Social Services) so that a proper investigation can take place and practical help be obtained. In such cases the welfare of the child or vulnerable adult should be regarded as of paramount importance. If contemplating such a disclosure, however, the clergy should seek appropriate legal and other specialist advice. Special considerations apply where information is disclosed in the context of formal confession. *Guidelines for the Professional Conduct of the Clergy* 2003, s. 4.

Det är viktigt att garantera församlingsbornas rätt att dela personlig information med endast *en* präst. I en teamsituation kan det vara klokt att åstadkomma ett handlingsprogram för att undvika att präster inom ett team blir styrda och uppdelade kring personlig information som delas endast mellan vissa präster. Nyvigda präster bör göra klart att information som ges till dem normalt sett kommer att delas med deras handledande präst.¹²⁶

All information om en levande person, oavsett om den finns i en dator eller i pappersform, regleras av datalagen (*Data Protection Act* 1998). Därför bör präster sätta sig in i förutsättningarna avseende denna lagstiftning och agera i enlighet med den och om nödvändigt söka råd från stiftets experter på datorskydd. För överensstämmelse med lagstiftningen kan till exempel krävas en formell delgivning till Datainspektionen om var i datorn information om levande personer finns.¹²⁷ Sådana sammanställda förteckningar bör förberedas för att kunna redogöras för berörda parter.¹²⁸

Det förekommer även föreskrifter om prästs tystnadsplikt i samband med bikt. Här föreskrivs att det aldrig får förekomma något avslöjande av sådant som har bekänts inför en präst. Detta gäller även efter konfidentens död. Prästen får inte hänvisa till vad som har framkommit vid bikt, utom om det är uttryckligen medgivet. Prästen får inte ens inför konfidenten hänvisa till tidigare bikt. Någon lämplig handling som uttrycker ånger och gottgörelse kan krävas innan absolution meddelas. Prästen får undanhålla absolution.¹²⁹

126. 3.15 It is important to safeguard the right of parishioners to share personal information with one minister and not another. In a team situation, it may be advisable to create a policy to avoid the danger to ministers within a team of being manipulated and divided by the sharing of personal information with one and not another. Assistant clergy in training posts should make it clear that information given to them will normally be shared with their training incumbent. *Guidelines for the Professional Conduct of the Clergy* 2003, s. 5.

127. 3.16 Any information about a living individual, whether held on computer or in a paper-based filing system, will be governed by the Data Protection Act 1998. The clergy should therefore familiarize themselves with the requirements of that legislation and act in accordance with them, seeking advice from their diocesan data protection officer when necessary. Compliance with the legislation may require, amongst other things, formal notification to the Information Commissioner where information about a living individual is held on computer. *Guidelines for the Professional Conduct of the Clergy* 2003, s. 5.

128. 3.17 Those compiling records should be prepared to be accountable for their content. *Guidelines for the Professional Conduct of the Clergy* 2003, s. 5.

129. 7.2 There can be no disclosure of what is confessed to a priest. This principle holds even after the death of the penitent. The priest may not refer to what has been learnt in confession, even to the penitent, unless explicitly permitted. Some appropriate action of contrition and reparation may be required before absolution is given. A priest may withhold absolution. *Guidelines for the Professional Conduct of the Clergy* 2003, s. 7.

Då övergrepp mot barn eller sårbara vuxna bekänns inom bikten bör prästen uppmana personen att rapportera sitt uppförande till polis eller sociala myndigheter. Prästen bör även göra detta till ett villkor för absolution eller undanhålla absolutionen tills konfidenten har visat bevis på ånger.¹³⁰

Om konfidentens uppförande allvarligt hotar hans/hennes eller andra människors välbefinnande, måste prästen, medan denne ger råd om agerande för konfidenten, fortfarande bevara det hemligt som har meddelats i förtroende.¹³¹

Föreskrifterna om tystnadsplikten inom Church of England är inte strikt bindande utan endast rekommendationer. Detta innebär att rättsläget kan tolkas både som att prästen är förpliktad att vittna inför domstol och att prästen inte är det. Bland jurister går tolkningarna isär huruvida en domstol får höra en präst som vittne angående sådant som framkommit vid bikt (*auricular confession*).¹³²

3.2.5 JÄMFÖRELSE

Efter denna genomgång av respektive kyrkas föreskrifter och riktlinjer avseende tystnadsplikten följer en jämförelse avseende de mer betydelsefulla frågorna, för att på det sättet tydligare visa på skillnader och likheter.

Generellt sett har präst i respektive kyrkor en kvalificerad tystnadsplikt. Prästs tystnadsplikt är i Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland knuten till bikt och enskild själavård. Prästen får inte heller röja konfidenten och en konfident kan inte lösa prästen avseende innehållet i bikten. Den ämbetsanknutna tystnadsplikten i Den norske kirke är knuten till prästens vïning. Ingenting sägs dock om huruvida den gäller information som framkommit i samband med själavård. I Vereinigte Evangelisch-Lutherische Kirche Deutschlands (VELKD) är prästen skyldig att obrottsligt bevara det som framkommit vid bikt. Prästen ska även tïga om vad som framkommit i själavård. Konfidenten kan lösa prästen från innehållet i själavårdssamtal utanför bikten, men även i så fall ska prästen noga överväga, om och i vad mån denne kan ta ansvar för att uttala sig om själavårdssamtalet. I Church of England får prästen aldrig röja innehållet i bikt och får inte hänvisa till en genomförd bikt, utom om konfidenten uttryckligen har medgett det. Beträffande innehållet i andlig vägledning får prästen bryta tystnadsplikten, om konfidenten har samtyckt till det eller om lagen föreskriver det.

130. 7.3 Where abuse of children or vulnerable adults is admitted in the context of confession, the priest should urge the person to report his or her behaviour to the police or social services, and should also make this a condition of absolution, or withhold absolution until this evidence of repentance has been demonstrated. *Guidelines for the Professional Conduct of the Clergy* 2003, s. 7–8.

131. 7.4 If a penitent's behaviour gravely threatens his or her well-being or that of others, the priest, while advising action on the penitent's part, must still keep the confidence. *Guidelines for the Professional Conduct of the Clergy* 2003, s. 8.

132. För olika åsikter i frågan, se Doe 1996, s. 354–355.

Andra undantag från tystnadsplikten är att den i Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland ska brytas om ett grovt brott är förestående, men endast om konfidenten vägrar att själv anmäla det planerade brottet. Präst eller lektor får dock inte anmäla om det vid bikt eller enskild själavård framkommer att ett barn far illa. Enligt Church of England är prästen skyldig att röja vetskapen om ett planerat brott mot rikets säkerhet. Om prästen vid andlig vägledning, men inte vid bikt, har fått kännedom om att barn far illa ska detta anmälas till myndigheterna.

I Evangelisk-Lutherska kyrkan i Finland anses det möjligt för prästen att få konsultation från en kollega avseende själavårdssamtal, dock på ett sådant sätt att man inte avslöjar mer än nödvändigt om omständigheter kring konfidenten. I VELKD avråds präster från handledning och rådfrågning, även efter avidentifiering, om inte konfidenten har gett sitt medgivande. I Church of England anses att innehållet i en själavårdssituation kan behöva delas med handledare, handledningsgrupp eller andra kolleger. Delgivandet av information måste begränsas vid handledning, utom om konfidenten har medgett att ytterligare information från själavårdssamtalet kan delas.

En präst i Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland får inte vittna inför domstol avseende sådant som rör bikt och enskild själavård. I Den norske kirke har prästen inte vittnesskyldighet för sådant som står under den ämbetsanknutna tystnadsplikten. I VELKD får inte prästen utan formellt tillstånd av kyrkoledningen vittna inför rätta om sådant som ligger under tjänsteselekretessen och i Church of England råder osäkerhet i frågan. Därför är det också osäkert hur en engelsk domstol skulle ställa sig till att en svensk präst som tjänstgör i Church of England vägrar vittna inför domstol med hänvisning till sitt prästlöfte.

Den präst i Den norske kirke som i strid med lagen avslöjar hemligheter, som har anförtrotts i tjänsten, kan straffas med böter eller fängelse upp till sex månader. Om en präst inom VELKD bryter mot bikt- eller själavårdshemligheten inleder kyrkoledningen ett prövningsförfarande som i regel leder till att prästen fråntas sitt ämbete.

4. Rättsläge och terminologi

I detta kapitel redovisas nuvarande bestämmelser om tystnadsplikt i församlingsvårdande verksamhet samt för diakon respektive präst. Här presenterar också utredningen ett antal förslag till ändringar i kyrkoordningen och kyrkohandboken.

Utredningens förslag:

- Nya bestämmelser om förbud mot att röja uppgifter i kyrkans familjerådgivning och om undantag från förbudet införs i 54 kap. kyrkoordningen. Bestämmelsen om utlämnande av uppgifter i församlingsvårdande verksamhet i övrigt ändras inte.
- En ny bestämmelse om anmälningsskyldighet motsvarande vad som gäller enligt socialtjänstlagen införs i 54 kap. kyrkoordningen. Anmälningsskyldigheten ska gälla för alla som i kyrkans verksamhet får kännedom om något som kan innebära att socialnämnden behöver ingripa till ett barns eller annan omyndigs skydd. I konsekvens med detta utvidgas undantagen för diakons tystnadsplikt till att också gälla i fall där det föreligger en sådan anmälningsskyldighet.
- Det som idag omfattas av diakons tystnadsplikt och betecknas ”själavårdande samtal” ska i stället benämnas ”enskild själavård”. Regleringen om prästens tystnadsplikt kvarstår oförändrad.
- Vigningslöftena för präst och diakon förtydligas så att där uttryckligen nämns åtagandet att i tystnad bevara det som har anförtrotts i själavård.
- Begreppet ”absolut tystnadsplikt” ersätter ”ovillkorlig tystnadsplikt” i kyrkohandboken.
- Inledningstexten till kyrkoordningens tolfte avdelning ändras i fråga om beskrivningen av bikt och enskild själavård (andra stycket).

För alla som är verksamma i församlingsvårdande verksamhet gäller förbud mot att röja uppgifter om enskildas personliga förhållanden (54 kap. 2 § nuvarande kyrkoordningen). En motsvarande tystnadsplikt finns reglerad i kyrkans kollektivavtal. Tystnadsplikt för präst och diakon regleras dessutom särskilt i kyrkoordningen.

Om någon bryter mot sin tystnadsplikt finns det möjlighet att i vissa fall ingripa med sanktioner. Vilka sanktioner som finns att tillgå varierar dock beroende dels på vilket uppdrag den har som har brutit mot tystnadsplikten, dels i vilket sammanhang som tystnadsplikten har brutits.

Här presenteras rättsläget avseende tystnadsplikten jämte förslag till förändringar. I samband med detta klargörs vad termerna ”själavårdande samtal”, ”enskild själavård”, ”bikt” och ”absolut tystnadsplikt” avser. Dessutom ges förslag till en mer ändamålsenlig terminologi.

4.1 Tystnadsplikt i församlingsvårdande verksamhet

En stor del av det som sker inom Svenska kyrkan räknas till den så kallade församlingsvårdande verksamheten. Med församlingsvårdande avses sådan verksamhet som är inriktad på den personliga relationen till de människor som församlingens anställda och övriga medarbetare möter i verksamheten. Det gäller till exempel själavårdande verksamhet, diakonal verksamhet, studieverksamhet, barn- och ungdomsverksamhet. Sådan verksamhet utförs bland annat av präster, diakoner, församlingspedagoger, kyrkomusiker, förskollärare, barntimmeledare, fritidsledare och ideella medarbetare.¹³³

I punkten 21 protokollsanteckningar (bilaga 3) till kollektivavtalet för Svenska kyrkans anställda finns föreskrifter angående tystnadsplikt i den församlingsvårdande verksamheten. Dessa gäller alla anställda, både dem med och dem utan viginng:

Alla arbetstagare har tystnadsplikt om uppgifter som erhållits, vid församlings- och personalvård avseende personliga och känsliga uppgifter om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att personen i fråga eller någon närstående lider men. Inom personalvården gäller tystnadsplikten inte uppgifter om lön, förmåner och allmänna anställningsförmåner.

Vidare gäller tystnadsplikt för de uppgifter och på de villkor som framgår av kyrkoordningen kap 54 §§ 3, 5–12.

Anmärkning

Om barn- och ungdomsverksamhet drivs med tillstånd av länsstyrelse eller kommun föreligger anmälningsskyldighet enligt socialtjänstlagen 14 kap 1 § 2 st.¹³⁴

Avsikten med kollektivavtalets skrivningar är att alla anställda ska omfattas av en tystnadsplikt i motsvarande mån som det finns ett förbud mot röjande av skriftliga uppgifter i kyrkoordningens 54 kap., se nedan. På så sätt uppkommer också ett skydd mot ett muntligt utlämnande av uppgifter. Kollektivavtalets formuleringar överensstämmer dock inte helt med kyrko-

133. Även före relationsändringen gällde sekretess inom den församlingsvårdande verksamheten enligt dåvarande 7 kap. 33 § sekretesslagen. Ingen ändring har i sak skett genom kyrkoordningens införande. För frågan om tystnadsplikt i församlingsvårdande verksamhet, se vidare Collmar & Norström 1994, s. 60–62; Edqvist *et al.* 2005, s. 721–723; Lundqvist Norling 2007, s. 74–79.

134. *Svenska kyrkans avtal 08*, s. 18.

ordningens (till exempel talas om ”personalvård” i avtalet men om ”personaladministration” i 54 kap. 4 § kyrkoordningen). Vid tolkning av kollektivavtalet bör dock parternas avsikt tillmätas betydelse och därför torde man, om tveksamhet uppstår, kunna utgå från den kyrkoordningsreglering som denna punkt i avtalet har varit avsedd att motsvara.

En arbetstagare som bryter mot kollektivavtalet kan enligt lag (54 § lagen 1976:580 om medbestämmande i arbetslivet) ådra sig skadeståndsskyldighet. I praktiken aktualiseras dock detta bara när arbetstagaren bryter mot fredsplikten. Det som i stället kan komma i fråga om någon bryter mot sin kollektivavtalsreglerade tystnadsplikt är den disciplinpåföljd i form av skriftlig varning som också finns reglerad i avtalet.¹³⁵ Ytterst skulle det kunna bli fråga om uppsägning eller avskedande. Det är arbetsgivaren som beslutar om påföljden. Skulle varningen (eller uppsägningen, avskedandet) rikta sig till en präst eller en diakon måste arbetsgivaren enligt kyrkoordningen begära så kallad befogenhetsprövning hos domkapitlet innan beslutet fattas (jfr 31 kap. 14 § och 32 kap. 14 § kyrkoordningen).

Skyddet för uppgifter om enskilda inom den församlingstvårdande verksamheten regleras i 54 kap. 2 § första stycket kyrkoordningen:

I kyrkans församlingstvårdande verksamhet gäller förbud mot att röja uppgifter om en enskilds personliga förhållanden. Förbudet gäller om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att personen i fråga eller någon närstående lider men.

I nuvarande kyrkoordningen finns förbud mot att sprida uppgifter om ”en enskilds personliga förhållanden”. Det kan röra sig om personliga, känsliga uppgifter om någons hälsa, ekonomi eller allmänna levnadsförhållanden. Uppgifterna får endast röjas om det kan ske utan men för den som uppgifterna rör eller närstående. Huvudregeln är alltså att uppgifterna ska hemlighållas.

I 54 kap. 2 § andra stycket kyrkoordningen sägs följande:

Av socialtjänstlagen (2001:453), skollagen (1985:1100) och lag (1998:531) om yrkesverksamhet på hälso- och sjukvårdens område framgår att förbud mot att röja uppgifter också gäller i vissa verksamheter. (SvKB 2004:9)

Detta innebär att om en församling eller annan kyrklig enhet bedriver verksamhet som är reglerad i lag, kommer den personal som arbetar där att omfattas av den tystnadsplikt som kan finnas i den tillämpliga lagen. Det gäller kyrkans personal när den arbetar i verksamhet som familjerådgivning enligt socialtjänstlagen, eller förskoleverksamhet och skolbarnomsorg enligt

135. 11 § Svenska kyrkans avtal 08, s. 30.

skollagen. Den som bryter mot den lagstadgade tystnadsplikten kan dömas för *brott mot tystnadsplikt* enligt brottsbalken (böter eller fängelse i högst ett år vid uppsåtligt brott, se 20 kap. 3 §). Detsamma gäller för sådan kyrkans personal som medverkar i av stat eller kommun bedriven verksamhet där det finns särskilda regler om tystnadsplikt (till exempel inom hälso- och sjukvården och vid arbete på fängelser).

Själavård är alltså en del av den församlingsvårdande verksamheten och kan utgöras av samtal om personliga angelägenheter i själavårdande syfte mellan en enskild person och till exempel en församlingspedagog, barntimmeledare, ideellt arbetande lekmän som ingår i själavårdande team, är följeslagare i andlig vägledning eller är konfirmandassistenter. Hit kan även föras samtal som förs av präst eller diakon utan att kunna betecknas som ”enskild själavård” eller ”själavårdande samtal” och därmed falla under den särskilda tystnadsplikt som gäller för präst och diakon. Exempel på sådant samtal för prästens del är sorgehussamtalet. En präst eller diakon som är verksam i församlingen är därmed bunden av såväl tystnadsplikten i den församlingsvårdande verksamheten som av den tystnadsplikt som är knuten till vigningen.

I kollektivavtalet finns även föreskrifter om meddelarrätt för Svenska kyrkans anställda, det vill säga rätten att, trots sekretess, muntligen lämna uppgifter till tidningar, radio och tv. De anställda har därmed yttrande-, tryck- och meddelarfrihet motsvarande den som gäller för offentliganställda. Det finns dock vissa begränsningar i denna frihet. En arbetstagare får till exempel inte uppsåtligen lämna ut handlingar med uppgifter som omfattas av förbud i 54 kap. kyrkoordningen. Även präster och diakoner omfattas av meddelarrätten. Undantaget är dock om det gäller information som har erhållits vid bikt, enskild själavård eller själavårdande samtal.¹³⁶

Uttryckligen föreskriven tystnadsplikt har endast de anställda i Svenska kyrkan. Det ansvar som ideellt arbetande och förtroendevalda har regleras däremot inte av kyrkoordningen eller kollektivavtalet, men dessa förväntas ändå iaktta tystnad. När det gäller ledamöter i domkapitlet ska dessa enligt 9 kap. 9 § kyrkoordningen första gången de deltar i domkapitlets överläggningar avlägga försäkran att inte yppa något som har förekommit vid domkapitlets överläggningar:

Innan en ledamot första gången deltar i domkapitlets överläggningar ska han eller hon avlägga denna försäkran:

”Jag NN lovar och försäkrar på heder och samvete att jag i trohet mot kyrkans lära och ordning efter bästa förstånd ska fullgöra det uppdrag som ledamot av domkapitlet vilket har anförtrotts mig och inte yppa något som förekommit vid domkapitlets överläggningar.”

¹³⁶ Svenska kyrkans avtal 08, s. 90; Se vidare Lundqvist Norling 2007, s. 37–41.

4.1.1 ÖVERVÄGANDEN

Ett självvårdande förhållningssätt ska prägla allt som sker i församlingen. Tystnadsplikten gäller formellt alla som är anställda men den berör och bör tillämpas även av dem som har uppdrag i församlingen. Den som vänder sig till Svenska kyrkan ska kunna utgå ifrån att en personlig uppgift som lämnas till en anställd eller ideellt arbetande inte på ett otillbörligt sätt förs vidare. Eftersom ideellt arbetande saknar föreskriven tystnadsplikt, men ändå förväntas iaktta tystnad, bör man utforma någon form av tystnadspliktsavtal för dessa. Ett exempel på en sådan förbindelse avseende tystnadsplikt om enskildas personliga förhållanden har framställts av dåvarande Svenska kyrkans Församlingsförbund.¹³⁷

Det vore klargörande att så långt det är möjligt utforma Svenska kyrkans sekretessregler i nära anslutning till samhällets, särskilt på områden där kyrkans verksamhet liknar den av samhället bedrivna.

Vi har identifierat två områden där det finns skäl att överväga förändringar. Ett område är den *församlingsvårdande verksamheten* som före kyrka-statreformen ansågs motsvara den socialtjänst som kommunerna bedrev och fortfarande till sin karaktär liknar den kommunala verksamhet som regleras i socialtjänstlagen. Idag regleras tystnadsplikt inom socialtjänsten i 15 kap. 1 § socialtjänstlagen (2001:453) på följande sätt:

Den som är eller har varit verksam inom yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet som avser insatser enligt denna lag får inte obehörigen röja vad han eller hon därvid har fått veta om enskildas personliga förhållanden.

Detta kan jämföras med den reglering av tystnadsplikt i den församlingsvårdande verksamheten som finns i kyrkans kollektivavtal (se ovan, s. 75). Som framgår skiljer sig regleringarna åt främst genom att det inte omedelbart framgår av lagen vad som kan vara ett ”behörigt” röjande medan kollektivavtalets konstruktion innebär att frågan avgörs efter en skadeprovning och med beaktande av regleringen i 54 kap. kyrkoordningen.

Vidare föreskrivs angående sekretess i 26 kap. 1 § offentlighets- och sekretesslagen (2009:400):

Sekretess gäller inom socialtjänsten för uppgift om en enskilds personliga förhållanden, om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilde eller någon närstående till denne lider men.

Detta kan jämföras med den reglering av förbud mot att röja uppgifter i den församlingsvårdande verksamheten som finns i 54 kap. 2 § kyrkoord-

137. Nuvarande Svenska kyrkans arbetsgivarorganisation. http://www.forsamlingsforbundet.se/ArticlePages/200307/04/20030704173741_FF7941/Tystnadspliktsforbindelse_for_frivilliga_2005.doc.

ningen (se ovan, s. 76). Här kan konstateras att kyrkoordningen nära ansluter till lagens formulering. I båda fallen finns en skadeprövning. Begreppet ”sekretess” har dock ersatts av ”förbud mot att röja uppgifter”.

Vi anser mot denna bakgrund och i konsekvens med vårt ställningstagande till användning av begreppet ”sekretess” – se vidare nedan – att det inte finns skäl att göra någon ändring i fråga om hur den församlingsvårdande verksamheten ska vara reglerad i kyrkoordningen.

Ett annat område är *familjerådgivning* som kan bedrivas i en församling både inom ramen för socialtjänstlagen genom avtal med kommunen och i egen regi. Familjerådgivning nämns dock inte uttryckligen i kyrkoordningen utan hör i fråga om sekretess till den församlingsvårdande verksamheten om den inte bedrivs på uppdrag av kommunen.

För sådan familjerådgivning som församlingen driver på uppdrag av kommunen finns regler om sekretess (inklusive tystnadsplikt) i 26 kap. 3 § offentlighets- och sekretesslagen. Där sägs följande:

Sekretess gäller inom kommunal familjerådgivning för uppgift som en enskild har lämnat i förtroende eller som har inhämtats i samband med rådgivningen.

Eftersom det är vanligt förekommande att enskilda yrkesutövare bedriver familjerådgivning utan överenskommelse med någon kommun, har det ansetts angeläget att i lagstiftningen också reglera en tystnadsplikt för sådan yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet. I 15 kap. 2 § socialtjänstlagen regleras därför också en tystnadsplikt i sådan *enskild* familjerådgivning som omfattas av lagen på följande sätt:

Den som är eller har varit verksam inom enskild familjerådgivning får inte obehörigen röja en uppgift som en enskild har lämnat i förtroende eller som har inhämtats i samband med rådgivningen.

Med den innebörd som begreppet ”yrkesmässig” har getts av Socialstyrelsen, torde denna tystnadsplikt inte gälla när kyrkans församlingar bedriver familjerådgivning utan kommunal koppling. Som nyss har nämnts gäller här i stället kyrkoordningens bestämmelser för den församlingsvårdande verksamheten.

Det kan konstateras att för familjerådgivningssekretess, oavsett om det handlar om kommunal verksamhet eller yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet, gäller ingen skadeprövning som annars vid socialtjänstsekretess och i kyrkans församlingsvård, utan sekretessen gäller oavsett om man mot förmodan skulle anse att ingen lider men av att uppgiften röjs. Det innebär dock inte att det inte i vissa fall är möjligt att röja uppgifter. Indirekt framgår det av att det även här, motsatsvis, kan utläsas att det finns ett ”behörigt”

röjande i vissa fall. Vilka situationer som tillåter ett röjande inom familjerådgivningen framgår av offentlighets- och sekretesslagen. Uppgifter får lämnas om den enskilde medger det och till andra myndigheter om det finns en uppgiftsskyldighet enligt lag. Uppgiftsskyldighet som kan få betydelse för en familjerådgivare är den anmälningsskyldighet som gäller enligt 14 kap. 1 § tredje stycket socialtjänstlagen. Där sägs att de som är verksamma inom familjerådgivning är skyldiga att genast anmäla till socialnämnden om de får kännedom om att ett barn utnyttjas sexuellt eller utsätts för psykisk eller fysisk misshandel i hemmet. Vidare får en familjerådgivare som misstänker att brott begås mot någon under 18 år, utan hinder av sekretessen göra polisanmälan. Det ska då vara fråga om mer allvarliga brott mot liv och hälsa. Även i andra fall kan en familjerådgivare få lämna uppgifter till åklagar- eller polismyndighet om uppgifterna angår misstanke om vissa mer allvarliga brott (10 kap. 1 och 21 §§ offentlighets- och sekretesslagen). För en mer fullständig genomgång av undantagen hänvisas till Socialstyrelsens Meddelandeblad om familjerådgivning.

Vi anser att det är rimligt att skyddet för uppgifter inom familjerådgivning som en församling bedriver har en och samma nivå, oavsett om rådgivningen har en kommunal koppling eller sker helt i egen regi. Det innebär att skyddet inte ska vara beroende av en skadeprövning och att uppgifter från familjerådgivningen ska få lämnas ut bara i vissa, särskilt angivna undantagsfall, motsvarande vad som gäller i sekretesslagstiftningen. För att åstadkomma detta förslår vi en ny bestämmelse i kyrkoordningen om förbud mot att röja uppgifter i kyrkans familjerådgivning. Vidare föreslår vi att bestämmelserna om undantag från förbudet närmare ska knyta an till de i lagstiftningen godtagbara fallen.

4.2 Diakons tystnadsplikt

Diakonen omfattas inte enbart av tystnadsplikten i den församlingsvårdande verksamheten (och annan verksamhet som sker i församlingen), utan har även en särskild tystnadsplikt som följer av diakonvigningen.

Före de ändrade kyrka-statrelationerna gällde för diakon vad som allmänt reglerades i sekretesslagen. Det innebar att i den mån som diakonen hörde till en verksamhet som reglerades i den lagen kunde även tystnadsplikt gälla i vissa fall. Det som låg närmast till hands att tillämpa var sekretess i Svenska kyrkans församlingsvårdande verksamhet (dåvarande 7 kap. 15 § sekretesslagen). Sekretessen gällde för uppgifter som avsåg enskildas personliga förhållanden. Detta tillägg i sekretesslagen om sekretess i den församlingsvårdande verksamheten trädde i kraft den 1 januari 1992.

Vid brott mot den lagreglerade tystnadsplikten gällde brottsbalkens regler. I och med kyrka-statreformen upphörde sekretesslagens reglering om sekretess i den församlingsvårdande verksamheten. Dock ska de upphävda

reglerna fortsätta att gälla i fråga om uppgifter som har inhämtats från tiden före relationsändringen, vilket innebär att brott mot tystnadsplikt för sådana uppgifter alltså är straffsanktionerade enligt brottsbalken.

Frågan om diakon skulle ha en särskild tystnadsplikt blev ett omdiskuterat ämne innan kyrkoordningen 2000 trädde i kraft. Det diskuterades bland annat om diakon och präst skulle ha samma tystnadsplikt. Diskussionen kom att röra hela den övergripande frågan om diakonatet.¹³⁸

I och med kyrkoordningen 2000 infördes särskilda bestämmelser om tystnadsplikt för diakon. Eftersom diakons särskilda tystnadsplikt är relativt ny inom Svenska kyrkan, är det angeläget att tydliggöra vad den innebär, samt vilka möjligheter och eventuella problem som diakoner upplever att deras tystnadsplikt för med sig.¹³⁹

I kyrkohandbokens ordning för diakonvigning saknas en specifik löftesfråga relaterad till tystnadsplikten. Försäkran att inte bryta tystnadsplikten ingår i stället indirekt i formuleringen: ”Vill ni i er tjänst följa vår kyrkas ordning och förverkliga er kallelse med Kristus som förebild?”¹⁴⁰ Eftersom kyrkans ordning innehåller föreskrifter om tystnadsplikten, binder sig den som vigs till diakon att följa dessa genom att i vigningen besvara frågan jakande.

4.2.1 NUVARANDE FÖRESKRIFTER

I 32 kap. 9 § kyrkoordningen föreskrivs om diakons tystnadsplikt:

Den som är eller har varit behörig att utöva uppdraget som diakon har tystnadsplikt i fråga om sådant som han eller hon därvid har fått veta under själavårdande samtal.

Diakons tystnadsplikt gäller alltså sådan information som har framkommit under själavårdande samtal.

Diakons tystnadsplikt kan inte kallas för absolut, eftersom det enligt 32 kap. 9 § kyrkoordningen finns tre möjliga situationer där diakonen får röja en uppgift trots att den har framkommit under själavårdande samtal:

Tystnadsplikten hindrar dock inte att en sådan uppgift lämnas ut om

- personen ifråga medger att uppgiften lämnas ut,
- diakonen har ålagts att uttala sig under ed, eller
- det föreligger uppgifts-, informations- eller anmälningsskyldighet enligt lag. (SvKB 2002:9; 2003:9)

¹³⁸ För en mer detaljerad översikt över processen, se KsSkr 2007:3, Bilaga 1, s. 8–9.

¹³⁹ Det som sägs i det följande om diakoners erfarenheter baserar sig på brev från stiftsdiakonerna i Svenska kyrkan och på samtal med olika diakonrepresentanter. Brev från stiftsdiakonerna i Svenska kyrkan 2008.07.25 till kommittén för denna utredning. Se även brev från diakonkollegiet i Botkyrka församling till stiftsdiakonerna i Svenska kyrkan 2006.06.05.

¹⁴⁰ Kyrkohandboken 1987, s. 33.

För det första kan konfidenten själv lösa diakonen från tystnadsplikten. Detta anses vara av stor vikt eftersom diakonen därmed kan ges möjlighet att kontakta till exempel socialtjänsten. Det är den person som har talat med diakonen som själv avgör vilka uppgifter som får lämnas ut och vem som kan få del av en viss uppgift som har framkommit i samtalet med diakonen.¹⁴¹

För det andra står diakonen, till skillnad från prästen, under den allmänna vittnesplikt som gäller enligt rättegångsbalken. Kyrkoordningen medger därför att diakonens tystnadsplikt får vika om det krävs för att diakonen ska kunna uppfylla sin vittnesplikt.

För det tredje har diakonen inte tystnadsplikt om det enligt lag föreligger uppgifts-, informations- eller anmälningsskyldighet. Vi återkommer till detta (s. 87).

De föreskrifter som rör muntliga uppgifter i 32 kap. 9 § kyrkoordningen har sin skriftliga motsvarighet i 54 kap. 1 § andra stycket kyrkoordningen, Undantag från offentlighet för handlingar:

Förbud gäller också mot att röja sådana uppgifter som har anförtrotts en diakon under själavårdande samtal. (SvKB 2004:9)

Bestämmelserna gäller alla uppgifter som har lämnats vid ett själavårdande samtal. Det är inte tillåtet att avslöja när, var, med vem samtalet har förts, eller att det över huvud taget har ägt rum.¹⁴²

Förbudet är inte beroende av om det skulle uppkomma någon skada eller något men i samband med ett utlämnande av uppgift utan det gäller generellt. Av andra bestämmelser i samma kapitel framgår dock att förbudet för diakonen får vika i vissa fall, vilket gör att det trots förbudet är möjligt att avslöja uppgifter som har framkommit vid vad som idag kallas ”själavårdande samtal”. Diakonens förbud är därmed inte absolut, trots att paragrafen ger intryck av det. Förbudet i 54 kap. 1 § mot att röja uppgifter som har anförtrotts en diakon under själavårdande samtal, hindrar enligt 54 kap. 14 § inte att dessa uppgifter lämnas ut om diakonen har ålagts att uttala sig under ed, om det föreligger uppgifts-, informations- eller anmälningsskyldighet enligt lag eller om konfidenten medger det, vilket är detsamma som föreskrivs i 32 kap. 9 § (se ovan). Något motsvarande undantag gäller inte uppgifter som har lämnats till präst vid bikt eller enskild själavård. Det är här inte fråga om en kyrkoordningsreglerad *skyldighet* att lämna ut uppgifter, men fallen som nämns i 54 kap. 14 § är av den karaktären att det enligt kommentaren till nuvarande kyrkoordningen framstår som högst rimligt att agera som om det vore så.¹⁴³

141. Edqvist *et al.* 2005, s. 399.

142. Lundqvist Norling 2007, s. 52.

143. Edqvist *et al.* 2005, s. 739, 742.

Enligt 55 kap. 1 och 5 §§ kyrkoordningen är handlingar med själavårdsinnehåll undantagna från kravet på diarieföring och arkivering. För diakonens skriftliga handlingar med själavårdande innehåll gäller alltså att de inte ska registreras och arkiveras. I annat fall skulle registreringen av handlingarna kunna röja att själavård har ägt rum.

Samtidigt kan det förekomma fall då det föreligger uppgiftsskyldighet enligt lag. Eftersom diakonen – förutom konfidenten – är den ende som har vetskap om var en sådan handling finns, är det i ett sådant fall diakonen själv som ansvarar för utlämnandet.¹⁴⁴

Diakons tystnadsplikt är knuten till vigningen och vigungstjänsten, inte till anställningen. Diakonen har därför tystnadsplikt beträffande allt som han eller hon får höra vid själavårdande samtal. Det innebär att tystnadsplikten fortsätter att gälla för de själavårdande samtal som en diakon för även sedan anställningen i Svenska kyrkan har upphört, till exempel i samband med pension.¹⁴⁵ Tystnadsplikten gäller alltså livet ut.

Det förekommer att diakoner är anställda inom offentlig sektor. Det kan göra att det blir en kollision mellan olika slag av tystnadsplikt om till exempel en person som är diakonvigd, men innehar en tjänst inom kommunens socialtjänst, skulle ha ett själavårdssamtal. Den diakon som är anställd av annan arbetsgivare än trossamfundet Svenska kyrkan har i sin yrkesutövning också den tystnadsplikt som hör till anställningen.

4.2.2 SANKTIONER VID BROTT MOT DIAKONS TYSTNADSPLIKT

Som tidigare nämnts gällde före kyrka-statreformen för en diakon som brutit mot sin lagstadgade tystnadsplikt de sanktioner som kunde komma i fråga enligt brottsbalken. Idag finns sanktioner vid brott mot diakons tystnadsplikt reglerade i kyrkoordningen.¹⁴⁶

Bestämmelserna finns i 32 kap. 12 § kyrkoordningen:

Domkapitlet får förklara en diakon obehörig att utöva kyrkans vignings-tjänst, besluta om provotid för fortsatt behörighet eller tilldela diakonen skriftlig erinran, om diakonen

1. har brutit de löften som han eller hon har givit vid vigningen,
2. har brutit sin tystnadsplikt i fråga om sådant som han eller hon har fått veta under själavårdande samtal,
3. på grund av sjukdom eller av annan liknande anledning har förlorat förmågan att rätt utöva vigungstjänsten, eller
4. genom brottslig gärning, på grund av sitt levnadssätt eller på annat sätt i avsevärd mån har skadat det anseende en diakon bör ha.

¹⁴⁴. Lundqvist Norling 2007, s. 54.

¹⁴⁵. Biskopsbrevet 2004, s. 27.

¹⁴⁶. Se även Edqvist *et al.* 2005, s. 356.

Om domkapitlet beslutar om prövotid skall den pågå tre år. Om diakonen under prövotiden på nytt visar sig olämplig för sitt uppdrag skall han eller hon förklaras obehörig. (SvKB 2003:9)

Om diakonen bryter mot sin i kyrkoordningen reglerade tystnadsplikt, får domkapitlet således ingripa, och antingen förklara diakonen obehörig att utöva kyrkans vigningstjänst, besluta om så kallad prövotid på tre år eller tilldela vederbörande en skriftlig erinran.

Brott mot tystnadsplikten är alltså i dessa fall en av de grunder på vilken domkapitlet får göra en prövning som ytterst kan leda till obehörigförklaring av diakon. Det kan noteras att tystnadspliktsbrott i bestämmelserna anges som en självständig grund för prövning, trots att det kan sägas rymmas redan i den punkt som avser att diakonen har ”brutit de löften som han eller hon har givit vid vigningen”. En förklaring är att just tystnadsplikten anses ha en så central ställning i det som är diakonens uppdrag, att brott mot den bör nämnas särskilt.¹⁴⁷

Vid kyrkoordningens tillkomst fanns bara en uttrycklig sanktion, obehörigförklaring, om en diakon hade brutit mot sin tystnadsplikt. Genom beslut av 2003 års kyrkomöte kompletterades sanktionsmöjligheterna med skriftlig erinran och prövotid. Motivet var att det i vissa fall ansetts som en alltför ingripande åtgärd att obehörigförklara en diakon, men samtidigt otillfredsställande att det inte fanns möjlighet till någon mindre sträng påföljd. Det uttalades att sanktionerna inte skulle ses som alternativ som utesluter varandra, utan snarare som kompletterande instrument för domkapitlets tillsyn (TU 2003:1Y).

Nämnda sanktioner kan användas oavsett om diakonen har en anställning eller inte. Däremot får en obehörigförklaring, till skillnad från de andra sanktionsformerna, direkta konsekvenser för arbetsgivaren, eftersom det stadgas i kyrkoordningen att bara den som är behörig att utöva uppdraget som diakon får vara anställd som diakon (eller på en befattning med benämning där ordet diakon ingår eller där sådan behörighet på annat sätt har angetts som villkor för anställning, se 34 kap. 8 § kyrkoordningen).

När det gäller valet av påföljd har det uttalats att prövotid kan ses som en mer ingripande åtgärd än skriftlig erinran. Prövotid kan exempelvis komma i fråga om det handlar om beteenden eller förhållanden som har pågått under en tid och som inte kan bestå. Om ingen ändring sker under prövotiden får domkapitlet ta ställning till om diakonen ska obehörigförklaras. Är det däremot fråga om en enstaka, allvarlig händelse kan i stället skriftlig erinran vara en lämplig åtgärd (se TU 2003:1Y). Detta måste dock bedömas i varje fall för sig och avsikten har inte varit att i kyrkoordningen gradera de olika sanktionerna.

147. Edqvist *et al.* 2005, s. 363.

Om domkapitlet har beslutat om en sanktion kan beslutet ytterst prövas av Svenska kyrkans överklagandenämnd på begäran av den diakon som berörs av beslutet. Dock gäller ett beslut om prövotid omedelbart, om inte annat anges i beslutet. Prövotiden löper alltså även om beslutet överklagas.¹⁴⁸

4.2.3 SJÄLAVÅRDANDE SAMTAL – ENSKILD SJÄLAVÅRD

Diakons tystnadsplikt omfattar som vi har sett enligt 32 kap. 9 § kyrkoordningen sådan information som har framkommit under själavårdande samtal.

Som tidigare har redovisats (se s. 45–46) togs termen ”själavårdande samtal” in i lagstiftningen 1979, men då avseende prästs tystnadsplikt. Då vidgades den stränga tystnadsplikten från kyrkolagen 1686, som endast gällde innehållet i det hemliga skriftermålet/bikten, till att även gälla det som framkommit vid själavårdande samtal med präst. Begreppet ”själavårdande samtal” togs in i lagstiftningen under en tid då samtalsterapeutiska metoder hade fått en stark ställning. I kyrkolagsutskottets betänkande (KL 1979:1) medges att uttrycket ”själavårdande samtal” är ”vagt”, men att det ”avser att täcka alla upplysningar som präst erhåller vid samtal med enskilda under sådana omständigheter, att tystnad kan anses ha förutsatts av den som kommit i kontakt med prästen”. Det skulle med andra ord röra sig om ett samtal angående en människas personliga angelägenheter och den enskilde skulle ha vänt sig till en person i dennes egenskap av präst.

I 1994 års kyrkliga tystnadspliktsutredning kritiseras termen ”själavårdande samtal”. Man menar att den medför bestämda svårigheter:

Dels begränsar det prästens enskilda själavård på ett sätt som inte stämmer med kyrkans själavårdstradition. Dels är den till sin formulering så allmän att det är svårt att se, hur man ska kunna dra upp gränser för vad som är ett själavårdande samtal.

I kyrkans tradition hör den enskilda själavården inte enbart samman med samtal som prästen har. Det var tidigare vanligt att den enskilda själavårdaren hade formen av en brevväxling mellan själasörjare och konfident. Den traditionen finns kvar.

Termen ”själavårdande samtal” är så diffus till sitt innehåll att det är svårt att veta vilka samtal som ska räknas som själavårdande. Enligt ett vanligt språkbruk bör allt som prästen gör i sitt arbete ha en själavårdande inriktning. Därmed skulle man lätt kunna hävda att alla samtal som en präst har skulle kunna kallas själavårdande. Konsekvenserna av detta skulle bli orimliga.

Man skulle kanske komma närmare den verklighet, som behöver skyddas av tystnadsplikten, om man istället för själavårdande samtal använde termen *enskild själavård*. Denna term som har en mycket starkare förankring i kyrkans språkbruk skulle kunna ges klarare avgränsningar.¹⁴⁹

¹⁴⁸. Om obehörigförklaring, se även Edqvist *et al.* 2005, s. 378–382.

¹⁴⁹. SKU 1995:4, s. 31.

Vidare sägs i samma utredning att bikten har en svag ställning i Svenska kyrkan och att det därför finns ett behov av att genom tystnadsplikt skydda också andra kontakter med prästen. Dessutom konstateras att termen ”själavårdande samtal” har lett till avgränsningsproblem i olika rättsliga sammanhang.¹⁵⁰

Mot bakgrund av denna kritik framlades förslag till ändring av terminologin när det gällde vad som skulle omfattas av prästens tystnadsplikt, från ”själavårdande samtal” till ”enskild själavård”. Förslaget innebar att prästs absoluta tystnadsplikt skulle komma att gälla:

själavårdande samtal som sker under avskildhet i ett personligt möte mellan en präst och en konfident (eller ett par konfidenter med ett gemensamt problem som de tillsammans vill bearbeta inför prästen). Den absoluta tystnadsplikten skall också gälla en personlig brevväxling mellan präst och konfident, där man behandlar förhållanden som avser konfidentens liv eller tro.¹⁵¹

Uttrycket ”själavårdande samtal” hade överförts till den nya kyrkolagen 1992:300, men ersattes på begäran av 1996 års kyrkomöte av begreppet ”enskild själavård” genom lag 1997:300.¹⁵²

Genom 32 kap. 9 § kyrkoordningen återinfördes begreppet ”själavårdande samtal”, men betecknade nu den typ av själavårdssituation som omfattas av diakons tystnadsplikt. När nuvarande kyrkoordningen införde preciseringen att diakons tystnadsplikt gäller ”själavårdande samtal”, syftade det till att visa att det var skillnad på diakons och prästs tystnadsplikt. Vad ”själavårdande samtal” kan innebära definieras däremot inte av kyrkoordningen. I kommentaren anges att diakons tystnadsplikt omfattar alla samtal då en person vänder sig till en diakon i personliga angelägenheter och då denna kontakt beror på att han eller hon är just diakon. Begreppet ”själavårdande samtal” avser att täcka ett vidare område än det snävare begreppet ”enskild själavård”.¹⁵³ Tystnadspliktens omfattning för diakon gäller såväl muntligt som skriftligt anförtrodda uppgifter.¹⁵⁴

150. SKU 1995:4, s. 36.

151. SKU 1995:4, s. 36–37.

152. CsSkr 1996:4; 2KL 1996:2; Kskr 1996:1.

153. Edqvist *et al.* 2005, s. 398–399.

154. För tidigare föreskrifter samt förändringsprocessen, se Edqvist *et al.* 2005, s. 739–740.

4.2.4 ANMÄLNINGSMÖJLIGHET – ANMÄLNINGSSKYLDIGHET

Diakonen har, som vi har sett, inte tystnadsplikt om det enligt lag föreligger uppgifts-, informations- eller anmälningsskyldighet. Uppgiftsskyldigheten kan till exempel gälla den diakon som medverkar i hälso- och sjukvården och utifrån vad som gäller där genom lagen om yrkesverksamhet på hälso- och sjukvårdens område. I 14 kap. 1 § andra stycket socialtjänstlagen föreskrivs att anställda hos myndigheter eller inom yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet som berör barn och ungdomar, är skyldiga att anmäla till socialnämnden om de inom sin verksamhet får vetskap om något som kan föranleda socialnämnden att ingripa till ett barns skydd. I 14 kap. 1 § tredje stycket socialtjänstlagen finns även familjerådgivningens regler för anmälan om missförhållanden avseende barn och omyndiga vuxna. Där sägs att de som är verksamma inom familjerådgivning är skyldiga att endast anmäla till socialnämnden om de i sin verksamhet får kännedom om att ett barn utnyttjas sexuellt eller utsätts för fysisk eller psykisk misshandel i hemmet.

Föreskrifterna i socialtjänstlagen gäller dock inte diakon som i Svenska kyrkan arbetar med barn- och ungdomsverksamhet.¹⁵⁵ Detta motiveras i Socialstyrelsens handbok *Anmälningsskyldighet om missförhållanden* som rör barn där yrkesmässig verksamhet definieras som bedriven kontinuerligt och i förvärvssyfte. Det anges vidare att Svenska kyrkans verksamhet enligt 4 § lagen (1998:1591) om Svenska kyrkan består i att fira gudstjänst, bedriva undervisning samt utöva diakoni och mission. Eftersom denna verksamhet inte bedrivs i förvärvssyfte, menar Socialstyrelsen att Svenska kyrkan och där anställda endast torde omfattas av rekommendationen i 14 kap. 1 § första stycket socialtjänstlagen (se nedan). Vidare uppges att anmälningsskyldigheten för diakon enbart gäller om en församling bedriver sådan verksamhet som kräver tillstånd av länsstyrelse eller kommun.¹⁵⁶

Det finns önskemål från diakoner om att ha en anmälningsskyldighet, även gällande sådant som har framkommit under samtal av självvårdande karaktär.¹⁵⁷ Det skulle underlätta samarbetet med andra hjälpinstanser. Anmälningsskyldigheten anses viktig för människors förtroende för kyrkans verksamhet och man framhåller att anmälan ska ses som något positivt, som en hjälp. Man understryker att den situation då socialnämnden behöver ingripa för att skydda ett barn är svår och kan medföra aggressivitet och förvirring från de inblandades sida. Därför betonas vikten av tydliga bestämmelser i frågan och att det måste finnas ett stöd från Svenska kyrkans sida för den diakon som anmäler.

155. Om tidigare antaganden kring vad som gällde samt om idag gällande föreskrifter, se Edqvist *et al.* 2005, s. 400–401.

156. *Anmälningsskyldighet om missförhållanden som rör barn* 2004, s. 30–31.

157. Mot 2006:33.

Diakoner som definierad grupp inkluderas alltså inte i socialtjänstlagens föreskrifter om skyldighet att anmäla missförhållanden avseende barn. Diakonen är därmed inte *enligt lag* skyldig att anmäla att barn far illa. Däremot finns i 14 kap. 1 § första stycket socialtjänstlagen föreskriften: ”Var och en som får kännedom om något som kan innebära att socialnämnden behöver ingripa till ett barns skydd bör anmäla detta till nämnden.” I kommentaren till kyrkoordningen anges att eftersom det inte är fråga om en anmälningsplikt enligt lag ”tar den inte över diakons tystnadsplikt i fråga om sådant som framkommit vid självvårdande samtal”. Om diakonen däremot utanför ett självvårdande samtal får reda på att ett barn far illa, finns med hänvisning till rekommendationen i socialtjänstlagen ”all anledning att göra en anmälan”.¹⁵⁸ Diakonen ingår så till vida i denna allmänna ”bör-formulering”. I biskopsbrevet 2004 går man ytterligare ett steg och säger:

Vi biskopar menar att det måste vara självklart att den som i sitt uppdrag som medarbetare i Svenska kyrkan får kännedom om sådana missförhållanden som socialtjänsten refererar till skall anmäla dessa till socialnämnden. Det bör som gäller Svenska kyrkans medarbetare måste enligt vårt sätt att se i praktiken innebära ett skall.¹⁵⁹

Man menar i biskopsbrevet att kyrkans medarbetare är skyldiga att ta på allvar alla signaler de kan få om att barn och unga far illa, särskilt om det antas röra sig om sexuella övergrepp. Medarbetarna måste på ett tydligt sätt stå på barnens sida. Det sägs vidare:

Om en bedömning av den individuella situationen visar på något som kan innebära att socialnämnden behöver ingripa till ett barns skydd, är det medarbetarnas ansvar att anmäla detta. Detta ansvar vill vi lägga på alla medarbetare, präster, diakoner, pedagoger, musiker och övriga församlingsmedarbetare.¹⁶⁰

Det poängteras i biskopsbrevet att tystnadsplikten inte får bli ett medel för att undandra sig anmälningskyldigheten. Därför är det viktigt att diakonen är medveten om och klargör i vilka situationer som tystnadsplikten gäller. Diakonen kan, som nämnts, undantas från tystnadsplikt gällande sådan kunskap som har erhållits vid samtal av självvårdande karaktär om konfidenten medger det, om diakonen åläggs att vittna i domstol eller om

158. Edqvist *et al.* 2005, s. 401.

159. Biskopsbrevet 2004, s. 14–15.

160. Biskopsbrevet 2004, s. 15.

det enligt lag föreligger uppgifts-, informations- eller anmälningsskyldighet. Det senare gäller dock, såvitt avser församlingens verksamhet, bara sådan verksamhet som bedrivs med tillstånd från länsstyrelse eller kommun.¹⁶¹

4.2.5 ÖVERVÄGANDEN

Diakons tystnadsplikt

Diakonen omfattas alltså inte enbart av tystnadsplikten i den församlingsvårdande verksamheten (eller i annan församlingsverksamhet), utan har även en särskild tystnadsplikt. Anledningen till att diakonen har en annan tystnadsplikt än till exempel en barntimmeledare är diakonens vigning.

Diakons tystnadsplikt avser i nu gällande bestämmelser sådan information som har framkommit under själavårdande samtal. Det är således inte allt som sägs till en diakon som faller under tystnadsplikten. Vidare har diakons tystnadsplikt vissa begränsningar eftersom konfidenten själv kan lösa diakonen från tystnadsplikten, eftersom diakonen står under vittnesplikt och eftersom diakonen inte har tystnadsplikt om det enligt lag föreligger uppgifts-, informations- eller anmälningsskyldighet.

Det förekommer att diakons tystnadsplikt ses i relation till prästs tystnadsplikt, i stället för att man ser till de särskilda förutsättningarna för respektive tystnadsplikt. Även om prästs respektive diakons tystnadsplikt har vissa delar gemensamt, har diakonen en mindre sträng tystnadsplikt än prästen. Styrkan med att tala med en diakon är att det då finns en möjlighet att med ytterligare någon annan person arbeta vidare med något som har tagits upp i själavårdssituationen. Detta kan bidra till att framhäva den särskilda karaktären av diakonens uppdrag, vilket, som det uttrycks i vigningsritualen, innefattar att ”stå på de förtrycktas sida”.¹⁶² De ska alltså kunna föra utsatta människors talan, samverka med samhällets vårdande institutioner samt skydda barn som far illa. Vi ser därför ingen anledning att föreslå någon ändring av diakonens tystnadsplikt i detta avseende, utan finner det i stället angeläget att lyfta fram de möjligheter som olikheterna i respektive tystnadsplikt ger.

Samtidigt finns det samtalssituationer där det finns skäl för diakonen att vara uppmärksam på det som faktiskt skiljer. En sådan är det samtal som föregår bikt. Enligt nu gällande bestämmelser får bara den som är behörig att utöva uppdraget som präst i Svenska kyrkan ta emot bikt (21 kap. 2 § kyrkoordningen). Om en konfident i ett själavårdssamtal med en diakon ändå uttrycker en önskan om att få bekänna, bör diakonen uppmana konfidenten att vända sig till en präst för bikt. Diakonen bör också klargöra för konfidenten att han eller hon inte har samma tystnadsplikt som en präst. Det kan dock i särskilda situationer vara aktuellt att en konfident uttalar syn-

¹⁶¹ Biskopsbrevet 2004, s. 15–16.

¹⁶² Kyrkohandboken 1987, s. 33.

dabekännelse inför en diakon. Diakonen kan som varje kristen försäkra att den som bekänner sin synd inför Gud får hans förlåtelse, men diakonen har inte som prästen i vigningen fått kyrkans uppdrag att ge avlösning. Här bör dock nämnas att det finns åtminstone en själavårdstradition inom Svenska kyrkan där lekmän tar emot bekännelser och ger avlösning, nämligen den læstadianska.

Den diakon som är anställd av annan arbetsgivare än trossamfundet Svenska kyrkan har i sin yrkesutövning också den tystnadsplikt som kan följa av anställningen. I en sådan situation är det viktigt att diakonen är klar över vilket slags samtal som förs och vilken tystnadsplikt det medför.

Som tidigare har redovisats (se s. 83–85) finns i kyrkoordningen bestämmelser om sanktioner mot diakon som bryter mot tystnadsplikten. Det är angeläget att gällande bestämmelser klargörs och poängteras i utbildning och inför vigningen samt i fortbildning och anställningsavtal.

Diakons tystnadsplikt gäller sådant som framkommit vid själavårdande samtal. Trots preciseringen av termen ”själavårdande samtal” i kommentaren till kyrkoordningen förekommer det delade meningar om vad som ingår i begreppet. Det beror till stora delar på att diakonens arbete omfattar många olika sorters samtal och själavård, med enskilda individer och grupper, om varierande ämnen, i olika miljöer och även skriftliga meddelanden av olika slag och ibland tillsammans med andra kategorier av hjälpande personal. Det kan därför uppstå osäkerhet om vilka situationer som kan räknas som själavårdande samtal. En diakon kan även ha olika sorters samtal med en och samma person, till exempel först enskilt med en tonåring och sedan tillsammans med tonåringen och dennes föräldrar. Det första samtalet kan – om förutsättningarna för det i övrigt är uppfyllda – föras till kategorin ”själavårdande samtal” och innehållet står därmed idag under diakons tystnadsplikt. Det kan däremot råda osäkerhet om vilken typ av tystnadsplikt som gäller för det andra samtalet.

I många fall torde diakonens själavårdssamtal vara av samma ”enskilda” karaktär som prästens. Vi föreslår därför att det som idag i fråga om diakoner betecknas som ”själavårdande samtal” i stället kallas ”enskild själavård”.

”Enskild själavård” bör definieras som en hjälp för konfidenten att tillämpa det kristna evangeliet i sina personliga förhållanden och som ett samtal som sker under avskildhet i ett personligt möte mellan *en* diakon eller präst och *en* konfident eller en liten grupp, till exempel en familj, med ett gemensamt problem som de tillsammans vill bearbeta inför diakon eller präst. Enskild själavård kan också ges i brevväxling. Då diakonen däremot leder större samtalsgrupper bör innehållet i dessa samtal falla under tystnadsplikten för den församlingsvårdande verksamheten. Termen ”själavårdande samtal” bör alltså upphöra att vara ett i kyrkoordningen reglerat begrepp.

Begreppet ”enskild själavård” förekommer i 36 kap. 5 § rättegångsbalken och betecknar där tillsammans med bikten den typ av samtal som står under absolut tystnadsplikt och vars innehåll själasörjaren inte får vittna om. Med den ändring av diakons tystnadsplikt som vi nu föreslår skulle det därför kunna finnas en viss risk för missförstånd när det gäller räckvidden av vittnesförbudet enligt rättegångsbalken, så att det uppfattas gälla även för diakoner. Eftersom vittnesförbudet enligt rättegångsbalken så som det är utformat, är så tydligt knutet till prästen och inte till diakonen ska risken dock inte överdrivas. Det rör sig om samma slags samtal, men vilken tystnadsplikt som gäller i det enskilda fallet avgörs av om samtalet har förts med en präst eller en diakon.

Anmälningsskyldighet

För diakon föreligger som tidigare har redovisats (se s. 87) ingen lagstadgad anmälningsskyldighet på socialtjänstens område. Däremot innehåller biskopsbrevet 2004 en anvisning om att anmälan inte bara bör utan *ska* göras i motsvarande fall som nämns i socialtjänstlagen:

[...] i en av Socialstyrelsen i januari 2004 utgiven handbok, Anmälningsskyldighet om missförhållanden som rör barn, definieras vad som i 14 kap, 1 § SoL avses med enskild verksamhet. Där sägs att eftersom Svenska kyrkans verksamhet inte bedrivs i förvärvssyfte omfattas Svenska kyrkan och hennes anställda endast av rekommendationen i första stycket i paragrafen.

[...]

Att lagstiftningen inte längre ställer samma krav på oss som kyrka innebär att vi själva istället behöver aktivt lyfta fram vårt ansvar i detta avseende. Jesus ger barnet en särställning vilket visar på det ansvar vi som enskild kristna och kyrka har i relation till alla barn. Även kyrkoordningen vill uttrycka detta genom den skrivning som finns i inledningstexten till portalparagrafen.¹⁶³

Detta har skapat viss oklarhet eftersom det uppfattas som att biskopsbrevets uttalanden i denna del kan komma i konflikt med diakonens tystnadsplikt sådan den nu är reglerad i kyrkoordningen. För att komma till rätta med detta föreslår vi att det som biskopsbrevet uttalar uttryckligen ska regleras i kyrkoordningen.

Detta kan i princip åstadkommas på två olika sätt. En modell är att det tas in en bestämmelse om anmälningsskyldighet i kyrkoordningen, formulerad på ett likartat sätt som i socialtjänstlagen. En sådan inomkyrkligt reglerad anmälningsskyldighet har, till skillnad från den lagreglerade, ingen rättslig verkan i samhället. Vidare behövs i så fall ett tillägg i undantagen för

163. Biskopsbrevet 2004, s. 14.

diakons tystnadsplikt och i undantagen för övriga kyrkliga verksamheter (jfr 54 kap. 14–16 §§ och särskilt 14 § och 15 § punkten 2 kyrkoordningen) så att tystnadsplikten inte heller hindrar att en anmälan görs i sådana fall.

En annan modell vore att inte reglera själva anmälningsskyldigheten inomkyrkligt utan bara anknyta till den statliga genom att låta undantaget för diakons tystnadsplikt och undantagen i 54 kap. 14 och 15 §§ i kyrkoordningen omfatta sådana fall som regleras i 14 kap. 1 § socialtjänstlagen. I denna modell skulle alltså skyldigheten att anmäla fortsatt vara reglerad enbart i socialtjänstlagen och inomkyrkligt framgå av biskopsbrevet 2004.

Vi förordar modellen där även skyldigheten att anmäla uttryckligen regleras i kyrkoordningen, dels för att det ger en tydligare signal såväl inom kyrkan som utanför om hur kyrkan ser på värdet av barns skydd, dels för att det torde bli enklare att tillämpa för dem som kommer att omfattas av förpliktelsen om allt finns samlat i kyrkans eget regelsystem. Oavsett vilken av modellerna ovan som väljs kommer regleringen dock inte att bli komplett eftersom den tystnadsplikt för alla anställda som idag regleras i kollektivavtalet bara har ett uttryckligt undantag om det föreligger ”anmälningsskyldighet enligt socialtjänstlagen” (se s. 75). Vi vill därför framhålla vikten av att det i en kommande översyn av kollektivavtalet arbetas in de ändringar som behövs för att nå en bättre överensstämmelse med kyrkoordningens 54 kapitel.

När det gäller frågan om vilka sanktioner som kan bli aktuella om någon inte svarar upp mot sin plikt att anmäla, föreslår vi att detsamma ska gälla som för andra brott mot kyrkoordningen i här aktuella delar. Om det kommer fram att en präst eller en diakon inte har gjort en anmälan där så borde ha skett, får domkapitlet pröva frågan inom ramen för sin tillsyn och med de sanktionsmöjligheter som redan finns där (se ovan, s. 83–85). Är det någon annan anställd som har underlåtit att anmäla kan kollektivavtalets sanktioner komma i fråga. Detta förutsätter dock att kollektivavtalets skrivningar anpassas även i denna del så att anmälningsskyldigheten beaktas.

Vigningslöftena

För att stärka den enskilda själavårdens ställning i vår kyrka och förtydliga nuvarande vigningslöftena vore det önskvärt att ett av vigningslöftena nämner tystnadsplikten. En möjlig lösning skulle kunna vara att lägga till följande ord: ”Vill ni i er tjänst följa vår kyrkas ordning, *i tystnad bevara det ni i själavård anförtrotts* och förverkliga er kallelse med Kristus som förebild?” En sådan formulering innebär att kyrkoordningens markering av tystnadsplikten understryks.

4.3 Prästs tystnadsplikt

I likhet med diakonen omfattas prästen inte enbart av tystnadsplikten i den församlingsvårdande verksamheten (och annan verksamhet som sker i församlingen). Prästen har därutöver en särskild tystnadsplikt som följer av prästvigningen och kan också, i likhet med diakonen, omfattas av de övriga förbudsbestämmelserna i 54 kap. kyrkoordningen. Att utöva själavård tillhör de grundläggande uppgifter som ges en präst vid vigningen.¹⁶⁴

I likhet med kyrkohandbokens ordning för diakonvigning saknar prästvigningsordningen en specifik löftesfråga relaterad till tystnadsplikten. Försäkran om att hålla tystnadsplikten ingår i stället indirekt i formuleringen: ”Vill ni i er tjänst följa vår kyrkas ordning och förverkliga er kallelse med Kristus som förebild?”¹⁶⁵ Eftersom kyrkans ordning innehåller föreskrifter om tystnadsplikten, binder sig den som vigs till präst att följa dessa genom att i vigningen besvara frågan jakande.

Allt som sägs här om prästs tystnadsplikt gäller även för biskop.¹⁶⁶

4.3.1 NUVARANDE FÖRESKRIFTER

I 31 kap. 9 § kyrkoordningen föreskrivs om prästs tystnadsplikt:

Den som är eller har varit behörig att utöva uppdraget som präst har tystnadsplikt i fråga om uppgifter som han eller hon därvid har fått veta under bikt eller enskild själavård.

Prästs tystnadsplikt gäller alltså sådan information som har framkommit under bikt eller enskild själavård. Denna tystnadsplikt anges i kommentaren till kyrkoordningen vara ”absolut” (se nedan).¹⁶⁷

Många samtal som en präst har kan vara själavårdande, men alla karakteriseras inte som enskild själavård. Tystnadsplikten gäller därför inte allt som sägs till en präst, utan endast sådant som prästen har fått information om vid bikt och enskild själavård. Information som har erhållits utanför dessa situationer ligger inte under prästs tystnadsplikt och kan därmed tillhöra något som prästen enligt biskopsbrevet 2004 ska anmäla. Om prästs anmälningsskyldighet, se s. 104–105. Det tillhör prästens ansvar att se till att tystnadsplikten inte missbrukas av någon som vill binda prästen att tåga om sådant som inte hör hemma inom den enskilda själavården. Exempel på sådan information är förhållanden som rör annan person, samarbetspro-

¹⁶⁴. Kyrkoordningen 2000 inledningen till sjunde avdelningen; Edqvist *et al.* 2005, s. 312; Kyrkohandboken 1987, s. 22.

¹⁶⁵. Kyrkohandboken 1987, s. 22.

¹⁶⁶. Se Kyrkoordningen 2000 30 kap. 3 § respektive 31 kap. 9 §.

¹⁶⁷. Edqvist *et al.* 2005, s. 721.

blem eller andra uppgifter som inte är av personlig art för konfidenten. Ett samtal som rör anställningsförhållanden, till exempel personalutvecklings-samtal, utgör inte enskild själavård.¹⁶⁸

Enligt 54 kap. Undantag från offentlighet för handlingar 1 § första stycket kyrkoordningen anges avseende själavårdssekretess:

Förbud gäller mot att röja sådana uppgifter som har anförtrots en biskop eller präst under bikt eller enskild själavård.

Denna bestämmelse avseende skriftliga uppgifter har sin motsvarighet gällande muntligt uppgiftsutlämnande i 31 kap. 9 § som reglerar prästs tystnadsplikt. I båda fallen gäller att det inte finns några undantag beskrivna där en uppgift som härrör från bikt eller enskild själavård kan lämnas ut. Följaktligen ska det inte heller göras någon bedömning av om det kan uppkomma någon skada eller något men av att lämna ut en sådan uppgift. Såväl tystnadsplikten som förbudet att röja uppgifter brukar därför betecknas som *absolut*.

Bestämmelserna gäller alla uppgifter som har lämnats vid bikt eller enskild själavård. Det anses inte tillåtet att avslöja när, var och med vem samtalet har förts, eller ens att det över huvud taget har ägt rum.¹⁶⁹

Enligt 55 kap. 1 § i kyrkoordningen är handlingar med själavårdsinnehåll undantagna från kravet på diarieföring. I annat fall skulle registreringen av handlingarna kunna röja att själavård har ägt rum.¹⁷⁰

Prästs och diakons respektive tystnadsplikt är i lika mån knuten till vinningen och vinningstjänsten, inte till anställningen. Det innebär att den präst som har lämnat vinningstjänsten fortfarande lyder under tystnadsplikt beträffande det som erfarits under bikt eller enskild själavård så länge vederbörande hade kvar sin vinningstjänst. Tystnadsplikten fortsätter även att gälla för den präst som tar emot bikt och utövar enskild själavård sedan anställningen har upphört, till exempel i samband med pension. Tystnadsplikten gäller därmed livet ut.¹⁷¹

168. Biskopsbrevet 2004, s. 22; Edqvist *et al.* 2005, s. 355; Lundqvist Norling 2007, s. 55–56.

169. Edqvist *et al.* 2005, s. 721; Lundqvist Norling 2007, s. 52.

170. Lundqvist Norling 2007, s. 52.

171. Biskopsbrevet 2004, s. 24.

4.3.2 SANKTIONER VID BROTT MOT PRÄSTS TYSTNADSPLIKT

Som en följd av att det före de ändrade kyrka-statrelationerna i kyrkolagen fanns föreskrifter om prästs tystnadsplikt beträffande innehållet i bikt och enskild själavård, var brott mot tystnadsplikten straffsanktionerat i lag (brottsbalken). Den präst som hade brutit mot tystnadsplikten kunde dömas till böter eller fängelse i högst ett år vid uppsåtligt brott. Om brottet hade skett av oaktsamhet gällde i stället bötesstraff och i ringa fall kunde bestraffning underlåtas. I och med kyrka-statreformen upphörde kyrkolagens reglering om tystnadsplikt för präst. Dock ska de upphävda reglerna fortsätta att gälla i fråga om uppgifter som har inhämtats från tiden före relationsändringen, vilket innebär att brott mot tystnadsplikt för sådana uppgifter alltjämt är straffsanktionerade enligt brottsbalken.¹⁷² Idag finns sanktioner vid brott mot prästs tystnadsplikt i 31 kap. 12 § andra punkten kyrkoordningen:

Domkapitlet får förklara en präst obehörig att utöva kyrkans vigningstjänst, besluta om prøvotid för fortsatt behörighet eller tilldela prästen skriftlig erinran, om prästen

1. har brutit de löften som han eller hon har givit vid vigningen,
2. har brutit sin tystnadsplikt i fråga om sådant som han eller hon har fått veta under bikt eller enskild själavård,
3. på grund av sjukdom eller av annan liknande anledning har förlorat förmågan att rätt utöva vigningstjänsten, eller
4. genom brottslig gärning, på grund av sitt levnadssätt eller på annat sätt i avsevärd mån har skadat det anseende en präst bör ha.

Om domkapitlet beslutar om prøvotid skall den pågå tre år. Om prästen under prøvotiden på nytt visar sig olämplig för sitt uppdrag skall han eller hon förklaras obehörig. (SvKB 2003:9)

Som framgår är bestämmelserna om sanktioner för präst likalydande som för diakon. För en närmare kommentar hänvisas därför till vad som sagts på s. 83–85.

4.3.3 BIKT

Enligt 21 kap. 1–2 §§ kyrkoordningen och dess inledningstext samt inledningen till kyrkohandbokens kapitel om bikten, innebär bikten att konfidenten bekänner sin synd och skuld och att prästen på Kristi uppdrag meddelar Guds förlåtelse. Bikt ska enligt kyrkoordningen ske enskilt och endast den som är behörig att utöva uppdraget som präst i Svenska kyrkan får ta emot bikt. I inledningstexten till samma kapitel heter det:

¹⁷² Edqvist *et al.* 2005, s. 356; Lundqvist Norling 2007, s. 61.

I bikten får den enskilda människan ta emot Guds förlåtelse i sitt eget liv. Genom att bikta sig erkänner människan sin delaktighet i världens bortvändhet från Gud och sin egen skuld och synd inför Gud. I bikten innesluts både enskilda fel och den ofullkomlighet som den människa ser som speglar sitt liv i Guds fullkomliga kärlek.

Bikten består av två huvudmoment: bekännelsen och tillsägandet av förlåtelsen (avlösningen) på Jesu Kristi uppdrag. I bekännelsen, som vanligen föregås av ett samtal, erkänner den biktande sin synd och skuld. I avlösningen tillsäger prästen Guds förlåtelse personligt till den som biktat sig. Jesus Kristus bär den biktandes bördor.

I denna inledningstext anges vidare att den biktande växer som människa och kristen och alltmer kan leva i Kristi efterföljd. Kyrkohandboken säger: ”Bikten är för människan en väg till försoning med Gud och med sig själv i Kristi kyrkas gemenskap.”¹⁷³

Bikt kan inledas med enskild själavård. Bikten skiljer sig från den enskilda själavården genom att det i bikten endast rör sig om syndabekännelse och prästens meddelande av Guds förlåtelse. I inledningen till kapitlet om bikten i kyrkohandboken anges att prästen under ett inledande samtal eller före avlösningen i bikten kan ge konfidenten råd, uppmuntran och förmaning.¹⁷⁴

4.3.4 ENSKILD SJÄLAVÅRD

Andra former av själavård än bikten kan sägas ha sitt historiska ursprung i samtal och vägledning som ofta föregått bikten. Det samtalet kan ses som en föregångare till den typ av enskild själavård som inte syftar eller leder till bikt.¹⁷⁵

Som har nämnts på s. 46–47 föreslog 1994 års tystnadspliktsutredning att termen ”själavårdande samtal” skulle ersättas av ”enskild själavård”, eftersom termen ”själavårdande samtal” dels kan ge intrycket av att alla samtal som förs med en präst faller under tystnadsplikten, dels att tystnadsplikten endast rör muntliga samtal, trots att själavård även kan ske genom brevväxling. Man menade även att termen ”enskild själavård” har en starkare förankring i kyrkligt språkbruk samt att den termen skulle kunna ges klarare avgränsningar (se s. 47). I utredningen skiljer man mellan *allmän själavård* och *enskild själavård*. Den allmänna själavården använder sig av förkunnelse och undervisning som arbetsredskap och vänder sig till *en grupp* av människor. Den enskilda själavården vänder sig däremot till *en enskild individ* eller till en liten grupp av människor, till exempel en familj, med ett

173. Kyrkohandboken 1986, s. 202.

174. Kyrkohandboken 1986, s. 202.

175. Se vidare SKU 1995:4, s. 36.

gemensamt personligt problem.¹⁷⁶ Ändringen till begreppet ”enskild själavård” infördes i kyrkolagen 1997. Därmed kom prästs tystnadsplikt att omfatta bikt och enskild själavård. Denna formulering överfördes till nuvarande kyrkoordningen. Kyrkoordningen saknar definition av vad termen ”enskild själavård” innebär samt en bestämning av dess relation till bikten. I kommentaren till kyrkoordningen sägs dock:

Med enskild själavård avses själavårdande samtal som sker under avskildhet i ett personligt möte mellan en biskop/präst och en konfident (dvs. den som har det själavårdande samtalet med biskopen/prästen). Det kan också vara fråga om flera konfidenter med ett gemensamt problem. I begreppet enskild själavård ligger att det är fråga om personliga förhållanden som berör den som samtalar med en biskop eller präst.¹⁷⁷

I SKU 1995:4 understryker man att även om termen ”enskild själavård” är tydligare än termen ”själavårdande samtal”, är inte heller den förra problemfri. Det gäller till exempel att gränsfall, som att ett förrättningsamtal övergår i ett själavårdssamtal, inte kan beskrivas i lagstiftningen.¹⁷⁸

Den enskilda själavården kan bestå av ett enda eller en följd av samtal och kan även utgöras av sådan brevväxling mellan präst och konfident som behandlar konfidentens liv och tro.¹⁷⁹ Till skillnad från bikt är inte enskild själavård kopplad till bekännelse och avlösning.

Tystnadsplikten gäller inte enbart för den som är behörig att utöva uppdraget som präst, utan även för den som av någon anledning inte längre är det. I det senare fallet gäller tystnadsplikten dock endast sådana uppgifter som erhöles då personen fortfarande hade sin behörighet.

4.3.5 ABSOLUT TYSTNADSPLIKT

Som tidigare har beskrivits brukar prästs tystnadsplikt betecknas som *absolut*. Det är nödvändigt att klargöra vad som avses med detta begrepp.

Det enda stället i nuvarande kyrkoordningen som omnämner begreppet ”absolut tystnadsplikt” är inledningstexten till Tolfte avdelningen, Handlingar och register:

176. SKU 1995:4, s. 31.

177. Edqvist et al. 2005, s. 355.

178. SKU 1995:4, s. 32, 33.

179. Edqvist et al. 2005, s. 356.

Det är nödvändigt att det för bikt och enskild själavård råder en absolut tystnadsplikt. Den bekända och förlåtna synden är för alltid utplånad. Förtroendet för den enskilda själavården kräver att prästen inte kan befrias från sin tystnadsplikt. Även i övrigt måste människor som deltar i församlingens verksamhet kunna lita på att uppgifter om deras personliga förhållanden inte förs vidare.¹⁸⁰

Den absoluta tystnadsplikten är knuten till prästens person. Kyrkoordningen visar även att den absoluta tystnadsplikten är knuten till innehållet i bikten och den enskilda själavården. Under den absoluta tystnadsplikten faller *alla* uppgifter som har lämnats under bikt eller enskild själavård. Prästen får inte heller avslöja att bikt eller enskild själavård över huvud taget har ägt rum.¹⁸¹

Att prästs tystnadsplikt är absolut innebär att konfidenten inte kan lösa prästen från tystnadsplikten.¹⁸² Efter tillkomsten av kyrkoordningen har det diskuterats om den anmälningsskyldighet som finns i 14 kap. 1 § socialtjänstlagen (2001:453) skulle kunna omfatta även präster och därmed befria från den inomkyrkligt reglerade tystnadsplikten. Rättsläget har dock klargjorts när det gäller anmälningsskyldighet enligt socialtjänstlagen genom Socialstyrelsens tidigare nämnda publikation (se s. 87), så att det numera står klart att i varje fall socialtjänstlagens anmälningsskyldighet inte gäller i kyrkans verksamhet. Däremot kan det fortfarande finnas situationer där en konflikt skulle kunna uppstå. Om en präst i en annan verksamhet, exempelvis barnverksamhet som bedrivs med stöd av kommun, i ett enskilt själavårdssamtal får veta att ett barn far illa gäller socialtjänstlagen fullt ut i den verksamheten. I samband med den förändrade relationen mellan Svenska kyrkan och staten, gjordes dock uttalanden som innebär att lagstiftaren även i fortsättningen kommer att respektera prästs och pastors teologiskt grundade tystnadsplikt.¹⁸³ Ett tydligt uttryck för detta är också undantaget från vittnesplikt i rättegångsbalken (se vidare nedan). Detta innebär att ingen kan lösa en präst från tystnadsplikten. Att prästs tystnadsplikt definieras som absolut innebär alltså att några undantag från denna inte föreligger. Här finns en tydlig skillnad mellan prästs och diakons tystnadsplikt.

Enligt 36 kap. 1 § rättegångsbalken får var och en som inte är part i ett mål höras som vittne. Det vittne som utan giltigt skäl vägrar att yttra sig kan enligt 36 kap. 21 § rättegångsbalken föreläggas vite och ytterst häktas. För några yrkeskategorier föreligger dock undantag från vittnesskyldigheten. Präster och de som har motsvarande uppgifter i ett annat trossamfund får

180. Kyrkoordningen 2000, inledningen till tolfte avdelningen.

181. Biskopsbrevet 2004, s. 23; Edqvist *et al.* 2005, s. 312, 355.

182. Biskopsbrevet 2004, s. 23; Edqvist *et al.* 2005, s. 355.

183. Biskopsbrevet 2004, s. 14–15; Edqvist *et al.* 2005, s. 357; Lundqvist Norling 2007, s. 63–64.

inte höras som vittne om sådant som de har fått veta i samband med bikt och enskild själavård. Som en konsekvens av den absoluta tystnadsplikten utgör därmed dessa den kategori som omfattas av det mest långtgående undantaget från vittnesskyldigheten. Det är domstolens skyldighet att respektera prästs tystnadsplikt.¹⁸⁴

Den absoluta tystnadsplikten betyder även att det inte görs någon prövning av om de uppgifter som prästen har erhållit vid bikt eller enskild själavård är känsliga eller inte.¹⁸⁵

Eftersom prästs tystnadsplikt enligt 31 kap. 9 § kyrkoordningen är absolut har också det motsvarande förbudet mot att röja uppgifter i skriftliga handlingar i 54 kap. 1 § kyrkoordningen gjorts absolut. I konsekvens med det ska det inte göras någon bedömning av om det föreligger skada eller men när någon begär att få ta del av en sådan uppgift.¹⁸⁶

Den absoluta tystnadsplikten innebär även att den meddelarfrihet som finns i Svenska kyrkans kollektivavtal inte omfattar sådant som framkommit vid bikt eller enskild själavård.¹⁸⁷

En annan konsekvens av den absoluta tystnadsplikten är att prästen till tillsynsorgan som underlag för granskning inte får lämna ut sådana uppgifter som har erhållits vid bikt och enskild själavård.¹⁸⁸

Enligt 7 kap. 3 § kyrkolagen 1686 skulle den präst som i samband med hemligt skriftermål fick vetskap om att den bekännande planerade ett grovt brott, uppmana konfidenten att ange sig själv till myndigheterna. Om personen inte kunde övertalas till detta, var prästen skyldig att försiktigt och i tid varna dem som skulle komma att drabbas av brottet, dock utan att röja personens identitet. Denna reglering från 1686 fortsatte att gälla även efter det att den särskilda lagen (1979:926) om tystnadsplikt för präst i Svenska kyrkan hade tillkommit. Andra kyrkolagsutskottet förordade att bestämmelser i detta avseende skulle införas i den nya kyrkolagen 1992 eftersom skyldigheten i 23 kap. brottsbalken att anmäla vissa allvarliga brott annars skulle komma att gälla även för präster.¹⁸⁹ I propositionen om ny kyrkolag konstaterade regeringen att det redan var så att brottsbalkens föreskrifter hade företräde framför regleringen om varningsskyldighet i 1686 års kyrkolag. Den präst som hamnade i en sådan situation torde dock, menade man, kunna undgå straff enligt brottsbalken genom att till exempel meddela den som var utsatt för hotet. Genom vittnesförbudet i rättegångsbalken skulle

184. Edqvist *et al.* 2005, s. 756–757.

185. Biskopsbrevet 2004, s. 23; Edqvist *et al.* 2005, s. 355.

186. Edqvist *et al.* 2005, s. 721, 739.

187. Edqvist *et al.* 2005, s. 355.

188. Edqvist *et al.* 2005, s. 762.

189. 2 KL 1991:1, s. 21.

prästen inte heller vara tvungen att avslöja något namn. Regeringen gjorde därför bedömningen att upphävandet av 1686 års reglering inte skulle komma att inskränka prästs tystnadsplikt och föreslog inte något införande av varningsskyldighet i kyrkolagen.¹⁹⁰ Inte heller i nuvarande kyrkoordningen finns någon bestämmelse rörande frågan. Idag anses ändå gälla att om en präst vid bikt eller enskild själavård får vetskap om att sådana brott – till exempel mord, dråp, rån, människorov och högförräderi – som förekommer i 23 kap. 6 § brottsbalken, är ”å färde”, har prästen tillåtelse att varna den som hotas av brottet eller i annat fall kontakta polis eller annan myndighet, dock utan att avslöja konfidentens identitet.¹⁹¹ Detta påverkar dock inte, lika lite nu som tidigare, tystnadspliktens absoluta karaktär.

Frågan infinner sig om när begreppet ”absolut tystnadsplikt” infördes i det rättsliga och kyrkliga språkbruket.¹⁹² Det är inte möjligt att här göra en fullständig undersökning i frågan, men några exempel på olika språkbruk ges. I kyrkolagen 1686 saknas helt själva begreppet ”tystnadsplikt”. Vid ett inledningsföredrag om den enskilda själavården vid prästmötet i Göteborg 1933 nämner biskop C.E.D. Block ”ovillkorlig tystnadsplikt”.¹⁹³ I M.E. Björkmans prästmötesavhandling för Växjö stift, *Själavård och församlingsvård*, 1941, uppges att prästen, när det gäller bikten, har en absolut tystnadsplikt.¹⁹⁴ I inledningen till ordningen för enskilt skriftermål i 1942 års kyrkohandbok föreskrivs att prästen enligt kyrkans lag och ordning är förbunden att iaktta ovillkorlig tystnadsplikt avseende allt som meddelas honom under enskilt skriftermål.¹⁹⁵ Även i kyrkolagsutskottets betänkande (KL 1979:1) talas om prästs tystnadsplikt som ovillkorlig. Detsamma gäller 1986 års kyrkohandbok som beskriver hur prästen enligt gällande lag har ovillkorlig tystnadsplikt för innehållet i bikt eller själavårdande samtal.¹⁹⁶

Det äldsta belägget i en presstext för begreppet ”absolut tystnadsplikt” återfinns i *Dagens Nyheter* 23 november 1987 och hänvisar där till att prästen har denna typ av tystnadsplikt för bikt och själavårdande samtal.¹⁹⁷ I en motion till kyrkomötet (Mot 1994:79) kommenteras regeringens bedöm-

190. Prop 1991/92:85, s. 96–97.

191. Lundqvist Norling 2007, s. 66–67.

192. I *Ordbok öfver svenska språket utg. av Svenska Akademien* (band 1 från 1898) saknas under ’absolut’ begreppet ’absolut tystnadsplikt’. Detta tyder på att begreppet inte användes i svenska språket (åtminstone inte frekvent) vid denna tid. Inte heller under ’ovillkorlig’ står något om tystnadsplikt. Vidare kan man inte i kortsystemet på Svenska Akademiens Ordboksredaktion finna några belegg för förekomsten av termen ’absolut tystnadsplikt’. E-brev från Ann-Kristin Eriksson, Svenska Akademiens Ordboksredaktion 2009.03.11.

193. Block 1933, s. 10.

194. Björkman 1941, s. 252.

195. Kyrkohandboken 1942, s. 228.

196. Kyrkohandboken 1986, s. 202.

197. <http://spraakbanken.gu.se/konk/> 2009.03.18.

ning att det inte bör införas någon absolut tystnadsplikt för diakoner samt konstateras att den absoluta tystnadsplikten kan försvåra en arbetsinsats för prästen. I SKU 1995:4 används begreppet ”absolut tystnadsplikt” genomgående och åsyftar då att prästs tystnadsplikt enligt kyrkolagen 1992:300 gäller oavsett men- eller skadeprövning och att den avser innehållet i bikt och enskild själavård.¹⁹⁸ Därefter förekommer begreppet till exempel i handlingar gällande frågan om prästs tystnadsplikt vid 1996 års kyrkomöte. Som nämnts ovan förekommer begreppet ”absolut tystnadsplikt” på endast ett ställe i kyrkoordningen.¹⁹⁹

Begreppet ”ovillkorlig tystnadsplikt” har alltså kommit att ersättas av begreppet ”absolut tystnadsplikt”.²⁰⁰

Göran Bergstrand har bland annat i skriften *Bikt, enskild själavård, tystnadsplikt – vad menar vi egentligen?* (2005) pläderat för att den absoluta tystnadsplikten endast borde gälla bikten, men inte den enskilda själavården. Den senare borde i stället omfattas av en tystnadsplikt som är sträng men inte absolut. Anledningen är att präster kan ha behov av handledning och konsultation gällande sin roll som själavårdare i samband med enskild själavård. Om något kan tas upp i handledning, bör det enligt Bergstrand inte sägas stå under absolut tystnadsplikt.²⁰¹

Bergstrand har även ifrågasatt det faktum att konfidenten vid enskild själavård inte kan lösa prästen från tystnadsplikten. Han menar i stället att om konfidenten önskade att prästen skulle berätta efter enskild själavård, borde prästen kunna göra det och därmed hjälpa konfidenten. Konfidenten skulle därmed ”äga sin berättelse”.²⁰²

4.3.6 ÖVERVÄGANDEN

Prästs tystnadsplikt

Prästs tystnadsplikt avser sådan information som har framkommit under bikt eller enskild själavård. Handlingar med själavårdsinnehåll är undantagna från kravet på diarieföring och prästen för heller inga själavårdsanteckningar. Vi föreslår ingen ändring i dessa avseenden.

Det är viktigt att prästen är uppmärksam på vad som gäller i varje själavårdssituation. I kyrkoordningen förekommer som vi har sett sanktioner mot präst som bryter mot tystnadsplikten. Det är angeläget att gällande

198. Se t.ex. SKU 1995:4, s. 16, 17–18.

199. Kyrkoordningen 2000, inledningen till tolfte avdelningen.

200. I kyrkolagen för Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland föreskrivs att prästens och lektorns tystnadsplikt är *ovillkorlig* till sin natur i fråga om en sak som kommit till vederbörandes kännedom under bikt eller själavård. Det motiveras med att tystnadsplikten inte kan brytas på någon grund. Se *Tystnadsplikt för kyrkans anställda* 2002, s. 29. För begreppen *allmän* respektive *särskild tystnadsplikt*, som används inom bland annat Svenska Baptistsamfundet, se kapitel 3.

201. Bergstrand 2005, s. 78–107.

202. Bergstrand 2005, s. 62.

bestämmelser klargörs och poängteras i utbildning och inför vigning samt i fortbildning och anställningsavtal.

Det bör dock understrykas att det inte är allt som sägs till en präst som faller under tystnadsplikten. Sorgehussamtalet är som tidigare har nämnts exempel på samtal som, om inte särskilda omständigheter föreligger, inte är att beteckna som enskild själavård. Det faller i regel inte under prästs absoluta tystnadsplikt utan under tystnadsplikt i församlingsvårdande verksamhet. Därmed får prästen, utifrån sitt omdöme och vad som kan vara medgivet av anhöriga, i griftetalet behandla sådant som han eller hon har fått kännedom om vid sorgehussamtalet.

I predikan bör prästen inte ens antydningssvis referera till sådant som har erfarits vid enskild själavård. Själavårdande kan och bör förkunnelsen mycket väl vara ändå.

”Enskild själavård” bör definieras som en hjälp för konfidenten att tillämpa det kristna evangeliet i sina personliga förhållanden och som ett samtal som sker under avskildhet i ett personligt möte mellan *en* diakon eller präst och *en* konfident eller en liten grupp, till exempel en familj, med ett gemensamt problem som de tillsammans vill bearbeta inför diakon eller präst. Enskild själavård kan också ges i brevväxling. Då prästen däremot leder större samtalsgrupper bör innehållet i dessa samtal falla under tystnadsplikten för den församlingsvårdande verksamheten. Som vi tidigare har föreslagit bör termen ”själavårdande samtal” upphöra att vara ett i kyrkoordningen reglerat begrepp och i stället bör begreppet ”enskild själavård” användas för såväl präst som diakon.

Begreppet ”enskild själavård” bör alltså i första hand reserveras för sådana tillfällen då sjelasörjare och konfident kommer överens om tid och plats för samtal av personlig art. Det är avskildheten, ämnet och att samtalet förs med en präst eller diakon som bör vara avgörande för om det är fråga om enskild själavård. Samtidigt står det klart att en själavårdssituation kan uppstå i olika miljöer. Om ett själavårdssamtal förs till exempel på en fest eller eljest vid oplanerade och spontana möten i vardagen och avskildhet inte kan uppnås i ett sådant sammanhang, ansvarar sjelasörjaren för att tystnadsplikten och konfidentens integritet värnas. Om möjligt bör prästen i stället bestämma tid och plats för ett senare samtal av sådan art. Skulle samtalet fortgå bör det ändå kunna betraktas som enskild själavård. Bikt är tydligare definierat i kyrkoordningen och innebär bekännelse av synd och skuld inför prästen följt av dennes avlösning. Enligt 7 kap. 4 § kyrkolagen 1686 gällde dock som tidigare har sagts (se s. 43–44, 51) att även det som sägs vid bikt utan att bli föremål för avlösning faller under den absoluta tystnadsplikten. Detsamma bör enligt vår mening anses gälla idag.

Vi har sett hur den inledande texten till kyrkoordningens tolfte avdelning innehåller en motivering till den absoluta tystnadsplikten. Där hävdas, med utgångspunkt i bikten, att den bekända och förlåtna synden för alltid

skulle vara utplånad. Det är emellertid syndens *skuld* som är bortlyft, medan själva synden alltjämt existerar, men inte längre tillräknas den som fått den förlåten (2 Kor 5:19). Den teologiska grunden för prästs tystnadsplikt är att konfidenten framlägger sin bekännelse inför Kristus själv och att prästen i biktsituationen därför kan sägas fungera som Kristi öra och Kristi mun. Vad som sägs i bikt är något mellan den enskilde och Kristus. Detta får prästen inte röja. Vi föreslår att meningen: ”Den bekända och förlåtna synden är för alltid utplånad” utgår och ersätts av: ”Kyrkans själavård bedrivs på Kristi uppdrag. Bekännelse av synder sker egentligen inte inför prästen utan inför Kristus, och eftersom Kristus tiger om vad som sägs, är även den lyssnande prästen skyldig att tiga.”²⁰³

Begreppet ”absolut tystnadsplikt” är knutet till prästen och till det som har framkommit vid bikt eller enskild själavård. Att prästs tystnadsplikt är absolut innebär:

- att prästen inte får avslöja något som framkommit vid bikt eller enskild själavård eller ens att sådana samtal har ägt rum,
- att uppgifter som har framkommit vid bikt eller enskild själavård inte kan användas i annat sammanhang,
- att ingen kan lösa prästen från tystnadsplikten,
- att prästen inte kan anmäla sådant som framkommit vid bikt eller enskild själavård,
- att prästen inte har vittnesplikt inför domstol,
- att det är förbjudet att röja uppgifter i skriftliga handlingar som rör bikt eller enskild själavård,
- att det inte ska göras någon prövning av om uppgifter som framkommit vid bikt eller enskild själavård är att anse som känsliga,
- att det inte ska göras någon bedömning av om det, genom uppgifter som framkommit vid bikt eller enskild själavård, kan föreligga skada eller men,
- att innehållet i bikt eller enskild själavård inte omfattas av meddelarfriheten samt
- att uppgifter rörande bikt eller enskild själavård inte får lämnas ut för granskning av tillsynsorgan.

Som tidigare har redovisats (s. 90) föreslår vi att begreppet *enskild själavård* i fortsättningen ska användas för att avgränsa såväl prästs som diakons tystnadsplikt. På så sätt blir det också tydligare att det som avgör om det är prästs eller diakons tystnadsplikt som gäller i ett visst fall, är om det är en präst eller en diakon som konfidenten talar med.

Prästs och diakons olika tystnadsplikt bör renodlas genom att man tydligt anger att styrkan med att tala med en präst är den absoluta tystnadsplikten, medan styrkan med att tala med en diakon är att det finns en möjlighet att

203. Jfr ovan s. 29, 40.

med ytterligare någon annan person arbeta vidare med något som tagits upp i själavårdssituationen. Det är viktigt att präst och diakon är tydliga gentemot människor om vad som gäller för respektive tystnadsplikt och om att diakonen, enligt det förslag vi nu lägger fram, har anmälningsskyldighet. Den ömsesidiga kunskapen om varandras områden och det ansvar som detta kräver, kan i vissa situationer ta sig uttryck i att en präst uppmanar en person att vända sig till en diakon om samtalet rör ett ämne som innebär behov av fler samtalspartner för att lösa situationen, och att en diakon hänvisar till en präst om samtalet får karaktär av bikt.

Termen ”absolut tystnadsplikt” har stundom ansetts problematisk. Att byta ut den mot den i gällande kyrkohandbok brukade termen ”ovillkorlig tystnadsplikt” kunde dock vara riskabelt. Eftersom termen ”absolut tystnadsplikt” är välkänd, etablerad och respekterad i samhället skulle förändringen medföra omfattande problem och kunna inge föreställningen att den hävdvunna tystnadsplikten har förändrats, det vill säga mjukats upp. Det är en förtroendefråga gentemot allmänheten. Vi anser därför att termen ”absolut tystnadsplikt” bör behållas.

En präst får inte ens avslöja att bikt eller enskild själavård har förekommit. Det hindrar inte att det i vissa sammanhang är omöjligt att hemlighålla att ett samtal äger rum, till exempel på fängelse och sjukhus, men samtalets karaktär behöver för den skull inte röjas. Själavårdaren måste alltid göra vad som är möjligt för att skydda samtalets karaktär och konfidentens identitet. Den församlingsmedarbetare som ser att någon besöker prästen står under tystnadsplikten för församlingsvårdande verksamhet och får därmed inget röja eftersom det inte kan anses stå klart att det inte skadar den enskilde om det kommer ut att han eller hon har haft enskild själavård.

Anmälningsskyldighet

Den absoluta tystnadsplikten gör att om en präst i samband med bikt eller enskild själavård får information om sådana missförhållanden som borde anmälas till socialnämnden, kan prästen endast söka förmå konfidenten att själv kontakta till exempel nämnda instans eller att gå till en diakon och berätta samma sak och få hjälp. På detta sätt kan konfidenten få hjälp utan att prästen löses från tystnadsplikten, det senare under förutsättning att prästen inte samtalar med diakonen om frågan.

Om prästen vid bikt eller enskild själavård får vetskap om att ett grovt brott planeras bör prästen, så som vi uppfattar rättsläget, utan att anses bryta sin tystnad, kunna varna den som hotas av brottet eller i annat fall kontakta polis eller annan myndighet, dock utan att avslöja konfidentens identitet. Vi föreslår dock ingen uttrycklig reglering i kyrkoordningen på denna punkt, utan anser att det liksom tidigare är tillräckligt med den praxis som gäller och som också har vunnit stöd i tidigare regeringsuttalanden (jfr ovan s. 99–100).

Som vi har sett förekommer åsikten att det finns en risk för att tilltron till den absoluta tystnadsplikten vid bikt kan urholkas om tystnadsplikten sägs vara absolut för enskild själavård, trots att prästen kan få handledning. Här bör dock betonas att handledning syftar till att behandla *prästens* reaktioner och inte primärt konfidentens material (se s. 130) och förutsätter en omsorgsfull avidentifiering. Därför kan tystnadsplikten för präster ändå sägas vara absolut trots att prästen undergår handledning.

Utan den absoluta tystnadsplikten för även enskild själavård skulle ett viktigt arbetsredskap för prästen försvinna. Genom en absolut tystnadsplikt skyddas dessutom inte endast konfidenten, utan även prästen. Detta är viktigt, inte minst i utsatta fall inom kriminalvården. Om prästen kunde lösas från tystnadsplikten, skulle till exempel intagna eller journalister kunna göra fängelsepräster till en "mental gisslan" och det kunde bli svårt att få präster att arbeta inom kriminalvården. Konfidenten skulle av till exempel journalister kunna pressas att lösa prästen från tystnadsplikten för att komma åt information. Det finns alltså ett stort pastoralt värde i att konfidenten inte kan befria från tystnadsplikten.

Det är också viktigt att den absoluta tystnadsplikten är juridiskt bindande och inte grundad på den enskilde prästens etiska omdöme i en viss situation. Att tystnadsplikten finns med i kyrkoordningen och att det finns en acceptans för tystnadsplikten i rättegångsbalken kan bland präster stärka medvetandet om den förpliktande karaktären samt hos allmänheten stärka förtroendet för själavården.

Vår bedömning är att det skulle skada människors tilltro till Svenska kyrkan om den absoluta tystnadsplikten avgränsades till att enbart gälla bikten. Därför bör prästs tystnadsplikt även i fortsättningen omfatta innehållet i såväl bikt som enskild själavård.

Vigningslöftena

För att stärka biktens och den enskilda själavårdens ställning i vår kyrka och förtydliga nuvarande vigningslöften vore det önskvärt att ett av vigningslöftena nämner tystnadsplikten. En möjlig lösning skulle kunna vara att lägga till följande ord: "Vill ni i er tjänst följa vår kyrkas ordning, *i tystnad bevara det ni i själavård anförtrotts* och förverkliga er kallelse med Kristus som förebild?" En sådan formulering innebär att kyrkoordningens markering av tystnadsplikten understryks.

4.4 Begreppet sekretess

I kyrkoordningen används begreppet *sekretess* idag bara i rubriken före 1 § 54 kap. som avser undantag från offentlighet för handlingar med uppgifter som härrör från bikt, enskild själavård och själavårdande samtal. I övrigt talas i 54 kap. om ”förbud mot att röja uppgifter”.

Detta är ett medvetet ställningstagande som gjordes i samband med kyrkoordningens tillkomst, bland annat efter påpekanden från den juridiska expertgrupp som granskade kyrkoordningsförslaget.²⁰⁴ I dåvarande 1 kap. 1 § sekretesslagen definierades ”sekretess” som ett ”förbud att röja uppgift, vare sig det sker muntligen eller genom att en allmän handling lämnas ut eller det sker på annat sätt”. Begreppet ”sekretess” innefattade alltså även en tystnadsplikt. Eftersom det inte ansågs möjligt att på annat sätt än genom avtal reglera en sådan tystnadsplikt för kyrkans anställda efter relationsändringen, skulle det i kyrkoordningen bara finnas bestämmelser om det skriftliga utlämnandet. Att då använda begreppet ”sekretess” i kyrkoordningen kunde bli missvisande. Enda undantaget ansågs gälla för de samtal som omfattas av prästs respektive diakons tystnadsplikt eftersom det just i de fallen ansågs möjligt att reglera en tystnadsplikt direkt i kyrkoordningen.

I den offentlighets- och sekretesslag som har ersatt den tidigare sekretesslagen formuleras denna ”dubbla” innebörd på följande sätt (1 kap. 1 §):

Lagen innehåller vidare bestämmelser om tystnadsplikt i det allmännas verksamhet och om förbud att lämna ut allmänna handlingar. Dessa bestämmelser avser förbud att röja uppgift, vare sig detta sker muntligen, genom utlämnande av allmänhandling eller på något annat sätt. Bestämmelserna innebär begränsningar i yttrandefriheten enligt regeringsformen, begränsningar i den rätt att ta del av allmänna handlingar som följer av tryckfrihetsförordningen samt, i vissa särskilt angivna fall, även begränsningar i den rätt att meddela och offentliggöra uppgifter som följer av tryckfrihetsförordningen och yttrandefrihetsgrundlagen.

I lagen om Svenska kyrkan, där den grundläggande inomkyrkliga offentlighetsprincipen finns, talas om att Svenska kyrkan får *begränsa* rätten för var och en att ta del av kyrkans handlingar. För de *allmänna handlingar* som Svenska kyrkan får förvara även efter kyrka-statreformen hänvisas i stället till offentlighets- och sekretesslagen (2009:400). Motsvarande bestämmelser finns i 53 kap. 1 och 2 §§ kyrkoordningen.

204. Se CsSkr 1999:3 s. 2-302-2-303.

4.4.1 ÖVERVÄGANDEN

I våra samtal med olika informanter har det emellanåt förts fram att det skulle förenkla förståelsen för kyrkans bestämmelser om begreppet ”sekretess” som är välkänt och inarbetat kunde användas också i kyrkoordningen. Vi har också tidigare redovisat vår inställning att det vore klargörande att så nära som möjligt anknyta kyrkoordningens reglering till det som gäller inom det allmänna där det är lämpligt.

Möjligen kan det tyckas enklare att säga att ”Sekretess gäller inom kyrkans församlingsvårdande verksamhet för uppgifter om...” än som det nu står; ”I kyrkans församlingsvårdande verksamhet gäller förbud mot att röja uppgifter om...” På så sätt skulle också rent språkligt inrymmas den tystnadsplikt som idag föreskrivs i kollektivavtalet och som de flesta redan torde uppfatta att kyrkoordningsbestämmelserna innebär.

Svenska kyrkan efter år 2000 har dock inte längre någon normgivningsmakt och inte heller tillgång till statens sanktionssystem. Att genomgående i kyrkoordningen använda ett begrepp som är så väl definierat av lagstiftaren och som knyter an till sanktioner enligt brottsbalken, kan ge sken av att det fortfarande finns en sådan koppling mellan stat och kyrka. Det skulle också formellt vara missvisande eftersom tystnadsplikten för anställda i Svenska kyrkan *de facto* regleras på annat sätt. Till detta kommer att en församling kan ha att hantera såväl kyrkans som allmänna handlingar. Vid ett eventuellt beslut att neka utlämnande måste församlingen därför hålla isär vilken sorts handling det är fråga om eftersom olika regler gäller, såväl som grund för att neka att lämna ut uppgifterna som för överklagande. Möjligen underlättar det att göra den åtskillnaden om de olika regelsystemen inte nyttjar samma begrepp.

Efter en avvägning av skälen för och emot att använda begreppet ”sekretess” generellt i kyrkoordningen, har vi kommit fram till att det inte bör göras en sådan ändring. Begreppet sekretess bör alltså även i fortsättningen reserveras för det slags skydd som åstadkoms genom en kombination av tystnadsplikt och förbud mot utlämnande av skriftliga uppgifter. Detta hindrar självfallet inte att det inom kyrkan i dagligt tal och i flera av de praktiska situationer som kan uppstå i en församlings verksamhet, är relevant att använda begreppet. För den som är anställd i kyrkan och arbetar i en verksamhet som beskrivs i 54 kap. kyrkoordningen finns ju tystnadsplikten med som en del i anställningen genom kollektivavtalet. Och för den som är förtroendevald kan det sägas ligga inom det som förväntas i uppdraget, att man förhåller sig lojal även till kyrkoordningens förbudsbestämmelser och det skydd som dessa syftar till. Som tidigare har sagts (s. 78) förordar vi att det med ideella medarbetare, inför att de ska engageras i församlingen, tecknas avtal som innebär såväl en förbindelse att följa kyrkoordningens förbud som en motsvarande tystnadsplikt. Om man önskar benämna detta avtal ”sekretessförbindelse” är av underordnad betydelse så länge man i avtalet har klargjort vad som *de facto* gäller och vad som är grunden för den enskildes åtagande.

5. Självvård och tystnadsplikt i praktiken

I detta kapitel visas hur de redovisade bestämmelserna i kapitel 4 får konsekvenser för självvård och tystnadsplikt när de omsätts i praktiken inom såväl kyrkan som offentlig verksamhet. De sammanhang som särskilt undersöks är självvård i församlingen, i team, vid handledning, inom kriminalvården, sjukvården, skolan, företagsvärlden och försvaret. Under de senaste decennierna har förutsättningarna för självvård förändrats, bland annat genom att den kan genomföras via olika media såsom telefon, internet, e-post och sms, vilket ställer nya krav på tystnadsplikten. I kapitlet behandlas dessutom frågan om tystnadsplikten i kontakt med media samt tystnadsplikten och FRA-lagen.

Utredningen har visat på vikten av att de präster, diakoner och lekmän som har självvård, oavsett om det sker i ”det fysiska rummet” eller via olika media, själva är helt på det klara med under vilka förutsättningar som ett samtal kan föras och vad som gäller för just deras tystnadsplikt och att de i möjligaste mån klargör detta för konfidenten.

Svenska kyrkan bedriver självvård i de egna församlingarna, bland annat i form av bikt inför präst och samtal eller brevväxling med präst eller diakon. Dessutom har Svenska kyrkan personal som tjänstgör inom offentlig verksamhet. Det rör sig om präster och diakoner som arbetar bland annat inom sjukvård, kriminalvård, försvar, skola, högskola/universitet och som arbetslivs- och arbetsplatspräster. Självvården anses vara en central del av arbetet inom dessa tjänster. En person som har dubbla kompetenser och till exempel är både präst och psykoterapeut, behöver i sin tjänstgöring vara klar över vilken tjänsteutövning det är fråga om. Dessa anställda omfattas av de sekretessregler som gäller inom den speciella verksamheten. Samtidigt ska präster och diakoner i första hand följa de föreskrifter som är knutna till respektive vigningstjänst enligt nuvarande kyrkoordningen.²⁰⁵

Under 1900- och 2000-talet har det skett förändringar beträffande självvårdens praxis, som har betydelse för upprätthållandet av tystnadsplikten. Det rör sig till exempel om förekomsten av handledning, arbete i team, självvård på institutioner samt självvård via telefon, internet, e-post och sms. Frågan är om det är möjligt att rent tekniskt tala om en bevarad tystnadsplikt vid självvård via dessa media.

I det följande redogörs för tystnadspliktens funktion i olika sammanhang och vi ger exempel utifrån samtal som har förts med informanter.

205. Biskopsbrevet 2004, s. 39.

5.1 Själavård i församlingen

Enskild själavård och bikt inför en präst och enskild själavård med en diakon är centrala delar av själavården i församlingen. I församlingen förekommer själavård som inte behöver vara inriktad mot krissjälavård. Enligt kyrkoordningen har alla medlemmar av Svenska kyrkan rätt att i sin församling få del av de kyrkliga handlingarna och där ingår också bikt.²⁰⁶

Själavården är i församlingen en andlig vägledare. Andlig vägledning kan ske inom ramen för den enskilda själavården, men även i till exempel predikan, bibelstudium och annan undervisning. I den andliga vägledningen står den vägleddes relation till Gud i centrum. Det kan röra sig om samtal avseende konfidentens utveckling av sin relation till Gud genom andaktsliv, andlig läsning, gudstjänst och retreat.²⁰⁷ Det kan i församlingen även förekomma gruppamtal av själavårdande karaktär.

Själavården samverkar med liturgi, predikan, undervisning och diakoni. Även samtal inför dop, konfirmation, vigsel och begravning kan ibland övergå i själavård. Själavården kan betona kopplingen mellan själavården, förkunnelsen och sakramenten och visa på överensstämmelse mellan innehållet i förkunnelsen och innehållet i själavården.²⁰⁸

Det är en del av församlingens uppgift att genom hembesök nå de människor som inte kan ta sig till kyrkans gudstjänster eller andra samlingar. Initiativet till ett besök kan tas av den som önskar få besök, av anhöriga eller av församlingen. Ibland är anhöriga närvarande vid ett sjukbesök.²⁰⁹ Det är då viktigt att själavården inför ett själavårdssamtal gör klart förutsättningarna kring tystnadsplikten, avgör vilken typ av samtal som förs och om anhöriga bör närvara eller inte.

Det förekommer att tolk, till exempel på teckenspråk, biträder i samband med bikt eller enskild själavård. Som framgår av 36 kap. 5 § sista stycket rättegångsbalken får vittnesförhör inte äga rum med den som under tystnadsplikt biträdd med tolkning i något sammanhang som omfattas av undantagen från vittnesplikt enligt samma paragraf. Denna bestämmelse tillkom 1988 och syftet med den var enligt regeringens proposition att frågeförbudet inte ska kunna kringgås genom att frågor ställs till en tolk (eller översättare).

206. Kyrkoordningen 2000 17 kap. 2 §.

207. Bergstrand & Lidbeck 1997, s. 72, 158–160.

208. För exempel på detta, se Lindberg 1959, s. 122–130; Bergstrand & Lidbeck 1997, s. 44; Bengtsson 2005, s. 23, 29–41.

209. För resonemang kring detta, se Bergstrand & Lidbeck 1997, s. 118–122.

Enligt propositionen 1998/99:38 ansåg regeringen i samband med relationsändringen mellan staten och Svenska kyrkan att det allmänna inte skulle kunna avkräva en präst uppgifter som han eller hon erfarit under bikt eller enskild själavård.²¹⁰ Man poängterade att det i sak inte föreslogs någon ändring i förhållande till vad som gällt när Svenska kyrkan omfattades av den statliga lagstiftningen om tystnadsplikt. Eftersom statens inställning till det allmännas möjlighet att avkräva en präst sådana uppgifter är tydlig med hänvisning till rättegångsbalkens regler bör samma lagstöd vara tillräckligt för att också garantera tystnadsplikt för den tolk som tjänstgör i sådana sammanhang.

Den som fullgör ett tolkuppdrag för en myndighet eller annat organ som utövar verksamhet som stat eller kommun svarar för, får inte obehörigen röja vad han eller hon fått veta under tolkuppdraget om enskilds personliga förhållanden, lag (1975:689) om tystnadsplikt för vissa tolkar och översättare. I § 2 denna lag sägs också att man i det allmännas verksamhet i stället ska tillämpa bestämmelserna i offentlighets- och sekretesslagen.

En tolk kan ses som ett utflöde och en del av de personer som man tolkar för. Tolken är bunden av samma tystnadsplikt som den har som man tolkar för. Tolken anses ingå i den verksamhet där denne tolkar och ha en sådan anknytning till den myndighet där tolkningen genomförs att han eller hon kan sägas delta i myndighetens verksamhet. Detta gäller i enlighet med gällande lagstiftning för tolkar som anlitas av myndighet eller annat organ som fullgör uppgifter som stat och kommun svarar för.

Tolkens tystnadsplikt blir alltså avhängig av den tystnadsplikt som den har som tolken tolkar för. På motsvarande sätt bör därför, oavsett att det inte finns något direkt lagstöd för tystnadsplikt för den som tolkar i andra sammanhang i Svenska kyrkan än i samband med bikt och själavård, enligt vår uppfattning en sådan tolk omfattas av den tystnadsplikt som gäller i de övriga sammanhang i Svenska kyrkan där tolkning sker. För säkerhets skull bör emellertid tolken uppmärksammas på detta.

5.2 Själavård i team

I många århundraden involverade den direkta själavårdssituationen nästan uteslutande endast två personer: konfidenten och prästen. Det har under de senaste decennierna blivit allt vanligare att präster och diakoner arbetar i team som själasörjare. Syftet med att arbeta i team är att flera individer, ibland med olika professioner, tillsammans samtalar för att söka hjälpa en annan person på bästa sätt.

Ett team kan bestå av en präst och en diakon som tillsammans leder ett själavårdssamtal enskilt eller i grupp. Det kan också, exempelvis i en för-

²¹⁰ Prop 1998/99:38, s. 249.

böns gudstjänst, förekomma att en konfident för ett samtal av själavårdande karaktär med en präst och en lekman tillsammans.

Ett team kan bestå av en grupp med endast präster som är aktiva inom till exempel telefonsjälavården. I detta team kan man samtala för att på bästa sätt söka hjälpa en ”vaneringare”. Ett team kan även bestå av de präster och diakoner som arbetar inom till exempel fängelsekyrkan eller sjukhuskyrkan. I dessa sammanhang noterar man endast vem som har talat med vilken intagen eller patient och berör inte samtalets innehåll.

Ett team kan också utgöras av en grupp bestående av präst, diakon och sjukvårdspersonal. Teamet syftar till att söka få personer med olika kompetenser att samverka, för att på bästa sätt kunna bistå den hjälpsökande. Det kan i dessa sammanhang uppstå konflikter mellan den tystnadsplikt som har ålagts prästen respektive diakonen i vigningen och de krav som kan ställas att inom teamet dela all tillgänglig information om en hjälpsökande människa. Olika själasörjare löser detta på olika sätt, till exempel genom att inte alls delta i teamsamtal som rör en konfident, att delta i teamsamtal men då sitta tysta eller att delta utifrån sitt eget etiska omdöme.²¹¹

Själavårdssamtal, som kan ske inom ramen för prästens arbete i ett team, bör enligt SKU 1995:4 inte omfattas av den absoluta tystnadsplikten, eftersom det anges motverka syftet med den typen av samtal. Dessa samtal bör i stället falla under sekretess för den församlingsvårdande verksamheten.²¹²

5.3 Själavård och handledning

En själasörjare kan behöva få vägledning för att kunna hjälpa konfidenten. I kyrkans historia finns en lång tradition av att prästen har fått handledning av sin biskop sedan omständigheterna kring konfidenten avidentifierats. I själavårdsutbildningen har det dessutom alltid förekommit fallstudier med fingerade exempel. Handledning inom Svenska kyrkan har förekommit i mer strukturerad form sedan 1950-talet, framför allt inom familjerådgivningen. Detta spreds till sjukhuskyrkan, högskolekyrkan, fängelsekyrkan och senare även till församlingsanställda präster och diakoner.²¹³

Inom psykoterapin använder man sig av vägledning i form av dels handledning, dels konsultation. Vid handledning tar man upp terapeutens egna reaktioner i samtalet, medan man i konsultationen behandlar metodiska problem som uppkommit i arbetet. Handledningen syftar till att göra själa-

211. SKU 1995:4, s. 28–29. I *Codex Ethicus* för Stockholms stift anger man att prästen inte över huvud taget kan ingå i ett vårdteam ”och där, inte ens i avidentifierad form, yppa sådant som han/hon har fått veta under bikt eller biktliknande samtal”. *Codex Ethicus* 2003, s. 6. En präst kan alltså enligt detta aldrig ingå i ett vårdteam där man för journal och där full öppenhet är viktig för vården.

212. SKU 1995:4, s. 37.

213. Bengtsson 2005, s. 138.

sörjaren medveten om uppkomna överföringar, motöverföringar och maktrelationer i samtalet. I handledningen ligger alltså fokus på själasörjarens roll och reaktioner och inte på konfidenten.²¹⁴

Det kan främst för prästen, med sin absoluta tystnadsplikt, bli svårt att samverka med andra och att få den vägledning som kan behövas för att hjälpa konfidenten. I *S:t Lukasbrev om tystnadsplikt och pastoral handledning* (1994) tar olika författare upp frågan om pastoral handledning kan anses vara ett hot mot prästs tystnadsplikt. Upprinnelsen till dessa uppsatser var de brev som biskoparna i Svenska kyrkan skrev till prästerna i respektive stift våren 1993. I biskopsbrevet framhålls att det kan finnas behov hos en präst att i handledningssammanhang få tala om detaljerade exempel på självavårdssituationer. Det understryks i breven att det endast får röra sig om omkonstruerade exempel och inte endast en enkel avidentifiering. I *S:t Lukasbrevet* kritiseras detta och man menar att omkonstruerade exempel skulle innebära att ”ett drag av icke-autenticitet förs in i handledningen”.²¹⁵ Man menar också att handledningen stärker själasörjarens förmåga att iakttä tystnadsplikten.²¹⁶

Efter de reaktioner på biskopsbrevet som framkom från präster med tillgång till handledning, fick Göran Bergstrand och Ingvar Bengtsson i uppdrag av Biskopsmötet att utarbeta ”tankar, idéer och synpunkter på hur spänningen mellan tystnadsplikt och meningsfull handledning kan hanteras”. Uppdraget ledde till sju förslagspunkter gällande handledning för själasörjare, punkter som syftade till att ta hänsyn till konfidentens integritet (dessa punkter finns inarbetade i biskopsbrevet 2004, se nedan). Prästs tystnadsplikt anses inte göra handledning i självavård omöjlig.²¹⁷

Årkebiskop em. Bertil Werkström anser att det är möjligt för självavårdaren att ha handledning även i ett sjukvårdsteam och där behandla självavårdarens egna reaktioner på sådant som har framkommit vid enskild självavård. Innehållet i den enskilda självavården skulle enligt Werkström fortfarande anses lyda under tystnadsplikt då tystnadsplikten inte upphävs utan utvidgas till teamet och dess medlemmar. Enligt Werkström skulle samtliga medlemmar i teamet vara bundna av samma tystnadsplikt som prästen. Förfarandet förutsätter dock att en avidentifiering först skett och att konfidenten är medveten om att vad som sägs vid enskild självavård kan föras vidare till teamet. Bikten intar enligt Werkström emellertid en särställning i det att inget av dess innehåll får yppas vid handledning.²¹⁸

214. SKU 1995:4, s. 29–30; Bergstrand & Lidbeck 1997, s. 175–177.

215. Bengtsson 1994, s. 9.

216. Lundgren 1994, s. 18.

217. Bengtsson 1994, s. 9–11.

218. Werkström 1994, s. 4–6.

I kommentaren till kyrkoordningens avsnitt om tystnadsplikten (30 kap. 3 §) heter det: ”Den som yrkesmässigt använder samtalet som en metod att bistå människor har goda skäl att gå i handledning.” Det poängteras att handledning är tillåten och ibland nödvändig avseende enskild självvård, men däremot inte i relation till bikt. En förutsättning för att handledningen inte ska strida mot den absoluta tystnadsplikten är att konfidenten och andra berörda personer har blivit tillräckligt avidentifierade. Ingenting som berättas vid handledning ska alltså kunna härledas till en viss bestämd person.²¹⁹

Biskopsbrevet 2004 motiverar självvårdarens handledning med att den kan fördjupa och förstärka yrkesskickligheten. Det anges tre skäl för att en självvårdare får handledning: för att bättre kunna hjälpa konfidenten, för att underlätta upprätthållandet av tystnadsplikten och för att förebygga utbrändhet hos självvårdaren.²²⁰ I likhet med kommentaren till kyrkoordningen poängterar biskopsbrevet vikten av att vid självvård alltid ta hänsyn till den stränga tystnadsplikten samt att det som sagts i bikt inte kan bli föremål för handledning. Biskopsbrevet anger sex regler för handledningens förhållande till tystnadsplikten. Den första är att handledning ska äga rum på en i förväg angiven tid och plats, inte spontant vid kollegers tillfälliga möten. För det andra ska båda parter på förhand ha kommit överens om handledningens regler, bland annat att den innebär ett gemensamt ansvar för tystnadsplikten. För det tredje ska handledaren vara utbildad till handledare. För det fjärde ska avidentifieringen vara väl genomtänkt och förutom att utesluta namn även utelämna information om alla förhållanden som skulle kunna avslöja inblandade personers identitet. Den femte regeln är att vid grupphandledning ska den handledde i förväg tänka igenom om någon i gruppen kan känna någon av dem som kommer att nämnas och i så fall uppmana denne att inte delta. Enligt den sjätte regeln ska man under grupphandledningens gång genast lämna gruppen om man börjar ana att man skulle kunna identifiera någon av de personer som omtalas.²²¹

219. Edqvist *et al.* 2005, s. 356. Se även *Codex Ethicus* för Stockholms stift 2003, s. 6–7; *Codex Ethicus* för Göteborgs stift 2005, s. 4–5.

220. Biskopsbrevet 2004, s. 44. Se även *Codex Ethicus* för Göteborgs stift enligt vilken handledningen ska röra självvårdarens egna reaktioner, förhållningssätt och metoder i samband med ett självvårdande samtal och handledning anses nödvändig för att kunna bibehålla och öka kompetensen i samband med självvård. *Codex Ethicus* 2005, s. 4–5.

221. Biskopsbrevet 2004, s. 44–45. Se även Bergstrand & Lidbeck 1997, s. 175, 184; Bergstrand & Lidbeck 1998, s. 259–261; Bengtsson 2005, s. 139.

5.4 Självvård inom kriminalvården

Det är de församlingar som har en kriminalvårdsanstalt inom sitt område som ansvarar för Svenska kyrkans del av den andliga vården där, medan stiftet ansvarar för främjandet av verksamheten. Till fängelseprästers och fängelsediakoners uppgifter hör bland annat självvård för de intagna. Kriminalvårdsstyrelsen har gett Sveriges Kristna Råd i uppdrag att samordna och utveckla den andliga vården vid samtliga av Sveriges kriminalvårdsmyndigheter. Det görs genom Nämnden för Andlig Vård, NAV, och innebär att det till de flesta kriminalvårdsmyndigheter är knuten en präst från Svenska kyrkan och en pastor från någon av frikyrkorna.²²² Vid större myndigheter kan det dessutom finnas en romersk-katolsk präst, en präst från någon av de ortodoxa kyrkorna, en imam från de muslimska församlingarna, en diakon eller annan medarbetare från Svenska kyrkan.²²³

Kriminalvårdsstyrelsens delansvar i verksamheten medför att den andliga vården delvis är författningsreglerad. Det innebär att det beror på situationen och uppgifternas karaktär, vilken typ av tystnadsplikt eller sekretess som är tillämplig. I samband med självvårdssamtal gäller prästs respektive diakons tystnadsplikt enligt kyrkoordningen. Om samtalet däremot inte har självvårdskaraktär, gäller i stället kyrkoordningens och kollektivavtalets föreskrifter om tystnadsplikt vid församlingsvårdande verksamhet. Präst eller diakon kan dessutom, såväl muntligen som skriftligen, få kunskap om en intagens förhållanden även utanför samtalet med personen i fråga, till exempel genom kriminalvårdspersonalen. Sådan information ska skyddas av offentlighets- och sekretesslagens föreskrifter för arbete inom hälso- och sjukvård.²²⁴

Inom kriminalvården gäller sekretess ”för uppgift om enskilds personliga förhållanden, om det kan antas att den enskilde eller någon honom eller henne närstående lider men eller att fara uppkommer för att någon utsätts för våld eller annat allvarligt men om uppgiften röjs”. Uppgifter i beslut av kriminalvården ligger dock inte under sekretess, utan är alltid offentliga (35 kap. 15 § andra stycket offentlighets- och sekretesslagen). De kyrkligt anställda som utövar andlig vård deltar därmed i myndighetens verksamhet. Därför gäller offentlighets- och sekretesslagens bestämmelser om sekretess inom kriminalvården även de kyrkligt anställda i sådana situationer, som inte berörs av den tystnadsplikt som regleras av kyrkoordningen.²²⁵ Den tystnadsplikt som åläggs prästen genom vigningen är i övrigt den primära.

222. Biskopsbrevet 2004, s. 41; Lundqvist Norling 2007, s. 133.

223. Lundqvist Norling 2007, s. 133.

224. Lundqvist Norling 2007, s. 133.

225. Biskopsbrevet 2004, s. 41; Lundqvist Norling 2007, s. 133–134.

Att vara präst på en kriminalvårdsanstalt innebär att man befinner sig i en miljö med mycket strikta säkerhetsregler. Förekomsten av kameraövervakning överallt, högtalare som måste slås av i cellerna, det faktum att prästen alltid måste be någon annan att öppna till en cell samt bristen på samtalsrum är faktorer som gör att det är omöjligt att inte visa vem en präst talar med. Även om samtalets innehåll förblir hemligt, kan man inte dölja att det äger rum.

Det förekommer inget teamarbete mellan anställda inom kriminalvården och anställda inom fängelsekyrkan. Detta uppfattas som något positivt, bland annat med hänsyn till tystnadsplikten. Däremot förekommer i ökad utsträckning samarbete i team inom fängelsekyrkan. I arbetsteamet inom fängelsekyrkan kontrolleras dock endast vem som har talat med vilken intagen och inte vad man har talat om. Syftet för prästen är därmed endast att få den sortens sakinformation från teamet, inte att ge information om ett samtals innehåll. Teamarbetet sker mellan diakoner, präster och pastorer från olika kyrkor och samfund. Eftersom tystnadsplikten ser olika ut i olika samfund kan det uppstå svåra gränsdragningar. Det förekommer därför en osäkerhet bland präster, pastorer och diakoner gällande tystnadsplikten, särskilt för dem som är nya i sin uppgift inom fängelsekyrkan.

5.5 Självvård inom sjukvården

Det är församlingarna som i första hand ansvarar för den andliga vården på sjukhusen, och stiftet ansvarar för att främja denna verksamhet. Det saknas avtal mellan landsting och kommuner å den ena sidan och församlingar och stift å den andra. Det är därför tveksamt om det formellt sett går att hävda att sjukhuskyrkan deltar i arbetet inom sjukhuset. Sjukhuskyrkans verksamhet lyder i stället under föreskrifterna om tystnadsplikt vid församlingsvårdande verksamhet. De anställda vid sjukhuskyrkan behöver inte underteckna någon särskild försäkran om sekretess i relation till landstinget. Trots detta förutsätts det att dessa anställda följer de sekretessregler som gäller inom sjukvården.²²⁶

En anställd vid sjukhuskyrkan kan uppleva arbetssituationen som kluven. Sjukvårdspersonalen kan anse det önskvärt att sjukhuspräst eller sjukhusdiakon deltar i sjukvårdsteamet för att gemensamt kunna hjälpa en patient på bästa sätt, medan prästen själv kan känna osäkerhet om det skulle innebära ett brott mot tystnadsplikten eller inte. Från en patient kan det också finnas önskemål om att genom prästen eller diakonen möta en person som är fristående från och oberoende av sjukvårdsorganisationen. Biskopsbrevet 2004 framhåller att den tystnadsplikt som hänger samman med vigningen är den primära i förhållande till det som präst eller diakon får vetskap om i en självvårdssituation. Å andra sidan påpekar man även: ”Det är viktigt

226. Biskopsbrevet 2004, s. 39–40.

[att] reflektera över rollen och uppgiften som kyrkans medarbetare i det här sammanhanget. Ett samtal med sjukhusprästen är kanske inte alltid enskild själavård utan ett samtal i den församlingsvårdande verksamheten.”²²⁷

Det beror, liksom inom fängelsekyrkan, på situationen och uppgifternas karaktär vilken typ av tystnadsplikt eller sekretess som är tillämplig för en präst eller diakon som arbetar inom sjukhuskyrkan. I samband med själavårdssamtal gäller prästs respektive diakons tystnadsplikt enligt kyrkoordningen. Om samtalet däremot inte kan karakteriseras som själavårdssamtal, gäller i stället kyrkoordningens och kollektivavtalets föreskrifter om tystnadsplikt vid församlingsvårdande verksamhet. Präst eller diakon inom sjukhuskyrkan kan dessutom, såväl muntligen som skriftligen, få kunskap om en patients förhållanden även utanför samtalet med personen i fråga, till exempel genom sjukvårdspersonalen. Sådan information ska skyddas av offentlighets- och sekretesslagens föreskrifter för arbete inom hälso- och sjukvård.²²⁸

Sekretess gäller inom hälso- och sjukvården ”för uppgift om en enskilds hälsotillstånd eller andra personliga förhållanden, om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilde eller någon närstående till denne lider men” (25 kap. 1 § offentlighets- och sekretesslagen). Sekretessen gäller även ”i förhållande till den vård- eller behandlingsbehövande själv i fråga om uppgift om hans eller hennes hälsotillstånd, om det med hänsyn till ändamålet med vården eller behandlingen är av synnerlig vikt att uppgiften inte lämnas till honom eller henne” (25 kap. 6 § offentlighets- och sekretesslagen).

Vid sjukhuskyrkan undviker man att ta del av patientjournaler, även om det skulle kunna öppna för ytterligare kunskap om patienten till gagn för denne. Teamarbete med vårdpersonalen kan upplevas som en nackdel och prästerna står därför utanför detta team. Inom sjukhuskyrkans egna team kontrolleras endast vem som har talat med vilken patient (se s. 111). Trots detta kan det kännas otillfredsställande att hemlighålla information som skulle kunna hjälpa patienten.

Ett problem är att många patienter tror att prästs respektive diakons tystnadsplikt gäller allt och alltid.

Präster och diakoner som arbetar i sjukvårdsmiljö kan i samband med själavårdssamtal med patienter få information om brott och olyckor. Det kan röra sig om sådan information som inte polisen känner till. Inte minst i samband med brott och svåra olyckor kan handledning behövas. Det kan vara svårt att vid handledning avidentifiera personer och händelser, inte minst när det gäller situationer som är massmedialt uppmärksammade.

227. Biskopsbrevet 2004, s. 39, 40, citat s. 40.

228. Biskopsbrevet 2004, s. 39–40; Lundqvist Norling 2007, s. 132.

Det har ansetts att tystnadsplikten hindrar en själasörjare inom sjukhuskyrkan att till en annan själasörjare överlämna en patient som har varit konfident, då han eller hon flyttas från en vårdplats till en annan.²²⁹

En allt större del avancerad sjukvård utförs i hemmen, så kallad lasarettanslutna hemsjukvård. Det får till följd att fler ideella medarbetare blir indragna i den uppsökande verksamhet som drivs av sjukhussjälavården.

5.6 Själavård inom skolan

Vid många skolor finns skolpräster. Dessa är i de allra flesta fall anställda av en församling inom Svenska kyrkan. Det förekommer även anställningar på ekumenisk basis. Det finns också skolpräster på till exempel kristna folkhögskolor som är anställda av skolan. Den tystnadsplikt som ålagts prästen i vinningen är den primära för den kyrkliga personal som tjänstgör inom skolan. De som tjänstgör regelbundet inom skolan är samtidigt en del av elevvården, även om det inte är formellt reglerat. Därför lyder de även under föreskrifter kring sekretess inom utbildningsväsendet. Den som däremot kallas tillfälligt till skolan, är inte bunden av elevvårdssekretessen.²³⁰

Enligt 23 kap. 2 § första, andra och tredje stycket offentlighets- och sekretesslagen anges:

Sekretess gäller i förskoleklassen, grundskolan, gymnasieskolan, särskolan, specialskolan och sameskolan samt i en kommunal riksinternatskola för uppgift som hänför sig till psykologisk undersökning eller behandling och för uppgift om enskilda personliga förhållanden hos psykolog eller kurator, om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den som uppgiften rör eller någon honom eller henne närstående lider men.

Sekretess gäller på det område som anges i första stycket dels i skolans elevvårdande verksamhet i övrigt för uppgift om en enskilda personliga förhållanden, dels för uppgift som hänför sig till ärende om tillrättaförande av en elev eller om skiljande av en elev från vidare studier. Sekretessen gäller dock endast om det kan antas att den enskilde eller någon närstående till denne lider men om uppgiften röjs. Sekretessen gäller inte beslut i ärende.

Sekretess gäller på det område som anges i första stycket i andra fall än som avses i första och andra styckena för uppgift om en enskilda identitet, adress och andra liknande uppgifter om en enskilda personliga förhållanden, om det av särskild anledning kan antas att den enskilde eller någon närstående till denne lider men om uppgiften röjs.

229. Bergstrand 2005, s. 98.

230. Biskopsbrevet 2004, s. 42–43.

Även vid universitet och högskolor finns så kallade studentpräster och studentdiakoner. De är oftast anställda av en församling, i några fall av stiftet.

Inom skolkyrkan kan tystnadsplikten ses som en stor tillgång för såväl skolprästen som eleverna, eftersom prästen därmed inte får anmäla något som framkommit vid själavård. Många barn och ungdomar kontaktar prästen just på grund av detta. Tystnadsplikten är dock inte oproblematisk i kontakten med andra anställda på skolan, eftersom dessa kan förvänta sig att prästen ger information som omfattas av tystnadsplikten.

5.7 Själavård inom företagsvärlden

På flera arbetsplatser finns arbetslivspräster och arbetslivsdiakoner. Det förekommer olika anställningsförfaranden gällande dessa präster.

Inom nätverket *Kyrka – Arbetsliv i Samverkan* möts fackliga organisationer, arbetsgivarorganisationer och kyrkor och samfund, bland annat kring frågor om kyrkans närvaro i arbetslivet. Arbetslivspräster och arbetslivsdiakoner är till för medarbetare och företagare, fackliga företrädare och företag. Till uppgifterna hör bland annat att erbjuda enskilda själavårdssamtal. Om tystnadsplikten i samband med dessa samtal säger man: ”Vare sig det gäller arbetsliv eller privatliv sker samtalen under absolut diskretion. Det förs inga journaler och samtalen sker under lagreglerad tystnadsplikt.”²³¹ Exempel på arbetsplatser som har arbetslivspräster eller arbetslivsdiakoner finns bland annat inom industri, tjänsteföretag, myndighet, kommun och landsting. Till dessa områden hör även skola, vårdinrättning och kriminalvård.²³²

I exempelvis polisprästers verksamhet utgör själavårdssamtal en relativt stor del av arbetet. Enskilda samtal sker i ett slutet rum. Även då ett sådant samtal förs via telefon eller e-post, faller innehållet under tystnadsplikten. För att kunna erbjuda själavård till alla som söker det, förmedlar polisprästen i vissa fall kontakt med präster och diakoner i den hjälpsökandes närområde ute i stiftet. För att bevara tystnadsplikten och för att uppmuntra konfidenten att själv ta ansvar för sin situation, tar polisprästen inte själv kontakt med dessa präster och diakoner, utan kontakten går via konfidenten själv. Eftersom en diakon har vittnesplikt, skickas till exempel en konfident som är föremål för en internutredning alltid till en präst. Då det däremot gäller frågor som rör privatlivet, sorg och meningen med livet kan kontakt förmedlas såväl med präst som med diakon.

231. Informationsfoldern *Kyrka – Arbetsliv i Samverkan – människovärdet i centrum*, <http://www.skr.org/kyrka-arbetsliv/>, 2010.01.15. Medlemmar i nätverket är LO, TCO, SACO, Arbetsgivaralliansen, Svenskt Näringsliv, Sveriges kommuner och landsting, Sveriges kristna råd, Svenska Missionskyrkan, Svenska kyrkan och tidigare även Bräcke Diakoni. För ytterligare information om *Kyrka – Arbetsliv i Samverkan*, se <http://www.skr.org/kyrka-arbetsliv/>, 2010.01.15.

232. För dessa och ytterligare typer av arbetsplatser med arbetslivspräster, se Ortner Otr., s. 46, 51.

Bikt förekommer, men inte ofta.²³³ För att betona för såväl prästen själv som för konfidenten att det rör sig om just bikt, genomförs den inte i polisens lokaler, utan i ett kyrkorum.

Tystnadsplikten uppges vara ett mycket viktigt redskap i arbetet, bland annat eftersom många poliser utsätts för press i arbetet. Poliser går i handledning hos andra poliser. Då poliser har meddelandeplikt vid misstanke om brott, finns bland poliserna en utbredd rädsla för att den skuld – riktig eller inte – som de kan uppleva sig ha efter något visst agerande i tjänsten, ska anmälas. Därför vågar de inte ta upp detta med handledaren, utan går i stället till polisprästen som de vet har absolut tystnadsplikt.

Polispräster kan ingå i team som arbetar med till exempel arbetsmiljöfrågor. Då en fråga kommer upp i teamet som rör något som prästen redan har haft ett enskilt samtal om, krävs förmåga att sortera varifrån viss information har kommit och inte röja sådant som ligger under tystnadsplikten. Att inte kunna bidra med information kan leda till frustration, men är en del av arbetsvillkoren.

Eftersom arbetet kan innebära inblandning i situationer som kräver bearbetning, anses det betydelsefullt att få möjlighet till handledning. För bevarandet av tystnadsplikten anses det viktigt att handledaren är präst, att handledaren inte finns i samma sammanhang och att personer som tas upp oidentifieras.

5.8 Självvård inom försvaret

Inom försvaret finns fältpastorer med självvård som en del av sin verksamhet. Det upprättas frivilliga överenskommelser mellan Försvarsmakten och den aktuella prästens arbetsgivare och uppdraget att vara fältpastor utförs inom ramen för prästens egen församlingstjänst.²³⁴ Insatspastorer i fredsbevarande styrkor är däremot anställda av Försvarsmakten. De fältpastorer som finns vid utbildningsförbanden samt de som kontrakteras till Hemvärnet fungerar som arbetsplatspräster och har till stor del samma funktioner som präster i församlingstjänst.

Tystnadsplikten är betydelsefull för fältpastorerna och utgör ett förtroendekapital gentemot Försvarsmakten. Fältpastorernas tystnadsplikt behandlas genomgående inför nya uppdrag, med nya uppdragstagare och i instruktioner och arbetsmanualer. På flera sätt, bland annat vid pastors sändningsgudstjänst som ofta leds av biskop och dit även övriga i berörd styrka inbjuds att delta, nämns att pastor har tystnadsplikt. I Försvarsmaktsorder för fältpastor 2009.05.11, som utgör en beskrivning av befattning, grundläggande utbildning, krav på erfarenhet samt särskilda krav, anges under rubriken ”Grundläggande utbildning” förutom teologisk examen och vigning även tystnadsplikt.

233. Detta förefaller gälla flertalet arbetslivspräster, se Ortner Otr., s. 45–46.

234. Lundqvist Norling 2007, s. 134–135.

Fältpastorn ingår i den övriga personalgruppen. Vid utbildning i samband med att en insats startar förs samtal med personalenheten för *teambuilding*. Vid detta tillfälle förklarar fältpastorn sin roll och funktion att vara en i teamet, men klargör samtidigt att tystnadsplikten för med sig att information från bikt och enskild själavård inte kan delas med teamet. Fältpastorerna ska inte handlägga personalfrågor, eftersom det finns anmälningsplikt i fråga om misshälligheter som till exempel sexuella trakasserier och mobbning.

Gruppsamtal ledda av en fältpastor kan förekomma i samband med en svår händelse. Dessa gruppsamtal kan även leda till själavård med enskilda personer. Vid internationella insatser har fältpastorn eget boende, för att kunna samtala enskilt, eller också möts man i ett kapell. Sådana finns för närvarande både i Kosovo och Afghanistan.²³⁵

Militärpastor som är präst i Svenska kyrkan omfattas av prästs tystnadsplikt vad gäller innehållet i bikt och enskild själavård. I övrigt ska militärpastorerna följa den sekretess som enligt lag gäller inom Försvarsmaktens verksamhet. Enligt 15 kap. 2 § offentlighets- och sekretesslagen gäller sekretess för uppgift som angår verksamhet för att försvara landet eller planläggning eller annan förberedelse av sådan verksamhet eller som i övrigt rör totalförsvaret, om det kan antas att det skadar landets försvar eller på annat sätt vållar fara för rikets säkerhet om uppgiften röjs.

5.9 Telefonsjälavård

Under 1950-talet togs initiativ till telefonsjälavård i England och Tyskland. Det främsta målet var att minska självmordsstatistiken. Verksamheten spreds under decenniet till andra europeiska länder. I Sverige satte EFS-pastorn Erik Bernspång 1956 in en tidningsannons i Helsingborg med budskapet ”Innan ni tar ert liv, ring [...]” Bernspång arbetade självständigt, utan organisation eller medarbetare och hans verksamhet blev därför endast tillfällig. Den egentliga starten för den svenska telefonsjälavården kom i Örebro nyårsafton 1956 genom att prosten Berndt Bäcklund tillsammans med andra präster i staden annonserade: ”Är du i förtvivlan, ring 18 57 10, som ger hänvisning”. Efter hand kom samtalen att förmedlas via Televerkets larmnummer. Telefonsjälavården utvecklades i de större städerna under 1950- och 1960-talet. Efter hand spreds verksamheten även till landsbygden. Svenska rådet för telefonsjälavård bildades 1965 med representanter för varje jourdistrikt.²³⁶

Jämfört med själavård där de samtalande sitter i samma rum finns både för- och nackdelar med telefonsjälavård. Till nackdelarna hör att man inget vet om ansiktsuttryck och kroppsspråk som annars kan vara till hjälp för att

235. E-brev från fältprosten Sten Elmberg 2009.11.04; 2009.11.16.

236. Stern 1983, s. 10–13, 21, 23–25, 32.

läsa av en samtalssituation. När själasörjaren är hänvisad till ord, röst och tonfall kan det vara svårt att bedöma nyanserna i det som sägs. Till fördelarna hör anonymiteten vilken kan underlätta för många, som annars inte söker själavård, att göra det.²³⁷

Det finns en alltså möjlighet för den som ringer att vara anonym. I den överenskommelse som alla präster som deltar i jouren undertecknar regleras att prästen ska vara anonym. När frågan ställs om den svarande är präst och är det inom Svenska kyrkan, kan det tyda på att konfidenten anser att det är viktigt att den som svarar har absolut tystnadsplikt.

Om en person ringer till en telefonjour vid ett tillfälle och talar med en präst, anses det vara en form av enskild själavård utifrån kriterierna att det rör sig om ett samtal i enskildhet och mellan två parter som har en förtroendefull relation sinsemellan. I samtliga dessa situationer råder absolut tystnadsplikt. I 1994 års tystnadspliktsutredning hävdar man dock att om ”en person ringer till telefonjouren upprepade gånger och inte söker en bestämd präst utan samtalar med flera präster, är det däremot inte fråga om den typ av personlig relation som är utmärkande för den enskilda själavården”.²³⁸ Svenska kyrkans centralstyrelses skrivelse till kyrkomötet 1996 (CsSkr 1996:4) redovisar motsatt uppfattning: ”Om en person ringer upprepade gånger och därvid samtalar med olika präster är det likväl vid varje tillfälle fråga om enskild själavård; tystnadsplikten kan inte anses vara mindre absolut om en person vänder sig till olika präster, inte heller i sådana fall då det för vederbörande är väsentligt att få samtala med en präst men inte nödvändigtvis med en bestämd präst”. Även kyrkomötet var 1996 av annan åsikt och ansåg att telefonsjälavård ska omfattas av den absoluta tystnadsplikten.²³⁹ För att den uppringande ska få effektiv hjälp, anser man i 1994 års tystnadspliktsutredning att de som arbetar i telefonjouren kan behöva ha kontakt med varandra. Samtalen står under församlingsvårdande sekretess. Här krävs information till allmänheten om reglerna gällande tystnadsplikten.²⁴⁰ I biskopsbrevet 2004 anges att handledning får förekomma i dessa fall: ”Problem som är förknippade med upplevelser av att samma person ständigt återkommer till jouren och att samtalen inte ’leder någonstans’, får bearbetas i den fortbildning och handledning som bör finnas för de i jouren engagerade prästerna.”²⁴¹ Biskopsmötet ansluter sig sålunda, mot centralstyrelsen och kyrkomötet 1996, till 1994 års tystnadspliktsutredning.

237. Bergstrand & Lidbeck 1997, s. 143–144.

238. SKU 1995:4, s. 32.

239. CsSkr 1996:4; 2 KL 1996:2; Kskr 1996:1.

240. SKU 1995:4, s. 32–33.

241. Biskopsbrevet 2004, s. 25.

De som är engagerade inom telefonsjälavården arbetar i team, vilket av många anses vara en stor fördel. Medarbetarna i jourerna upplever dock ett spänningsförhållande mellan prästens plikt att tåga med vad som har sagts under bikt och enskild själavård och att de anser sig ha ett starkt behov av att samråda med de andra medarbetarna i teamet. Frågan har diskuterats intensivt. Det saknas i frågan enhetliga regler för Svenska kyrkan.²⁴²

Det förekommer att mytomaner tar kontakt med telefonsjälavården. Det kan bli mycket påfrestande för präster med många och långa kontakter med mytomaner. Även mycket erfarna jourpräster kan ha svårt att genomskåda att det rör sig om en mytoman. Det anses angeläget att inom jouten få meddela varandra att en mytoman är aktiv inom jouten. I och med bildandet av en nationell organisation för tjänsten ”jourhavande präst” kopplas uppbringaren till jourpräster över hela Sverige och det har därmed skapats en stor arena för mytomaner.²⁴³ Frågan är om man med tanke på tystnadsplikten över huvud taget kan meddela att en sådan är aktiv och i så fall hur mycket av den personens berättelse som kan återges.

Handledningspraxis varierar inom stiftens jouten. Inom vissa förekommer det grupphandledning, medan den har valts bort inom andra till förmån för enskild handledning. Vid sidan om dessa grupphandlingar förekommer det även kollegieträffar utan handledning. Grupphandledning med andra nära präster värderas högt och anses viktig för kollegialiteten. Många präster menar att det är svårt att hantera ofta återkommande konfidenter och att det är dessa fall som behöver handledning. Det kan i grupphandledning vara svårt att avidentifiera en konfident, eftersom flera präster kan ha kontakt med samma uppbringare. Grupphandledning kan även vara problematisk av ett annat skäl. Om en konfident tar upp något som prästen känner igen, kan prästen bli osäker på om saken nämnts av konfidenten vid ett tidigare samtal eller av en kollega vid en grupphandledning.

Det kan vara frustrerande för dem som tar emot telefonsamtalen att samma personer återkommande ringer och berättar samma saker på samma sätt. För att man ska hjälpa de återkommande uppbringarna bättre önskar många jourpräster att det vore möjligt med konsultation i grupp för dem som deltar i joutearbetet. Gemensamt hade man då kanske kunnat finna någon strategi för att hjälpa dessa personer genom en gemensam hållning och genom att föreslå annan adekvat hjälp.

Vi har sett hur önskan att minska antalet självmord var det främsta motivet till att starta telefonsjälavård. Även idag förekommer det att personer

242. E-brev från nationella samordnaren för tjänsten ”jourhavande präst” Monica Eckerdal Kjellström 2009.01.21.

243. Den nationella organisationen för tjänsten ”jourhavande präst” sorterar under Svenska kyrkans nationella nivå, kyrkokansliet. Genom den nationella organisationen främjar kyrkokansliet stiftens joutearbete genom att samordna insatserna. Svenska kyrkans nationella nivå är på uppdrag av stiftet genom kyrkokansliet huvudman för verksamheten.

med suicidtankar ringer till telefonjouren. Den präst som vid ett sådant samtal misstänker att personen kan komma att ta sitt liv – kanske under samtals gång – kan uppleva stor ängslan. Prästen behöver komma till rätta med sin oro, för att kunna fungera i samtalet. En ständigt aktuell fråga inom telefonsjälavården är hur prästen kan agera för att rädda liv – till exempel genom att ringa efter ambulans – utan att bryta mot tystnadsplikten.²⁴⁴

I ett av stiftet i Svenska kyrkan är förutom präster även diakoner engagerade i telefonsjälavården. Detta får konsekvenser för hur man behandlar frågan om tystnadsplikten. Biskopsbrevet 2004 framhåller att det kan vara svårt att i inledningen av ett samtal ta upp frågan om tystnadsplikten och understryker därför vikten av att både den allmänna informationen om jouren och kunskapen hos dem som förmedlar samtalen är klar vad gäller vilka som finns med i jourens verksamhet.²⁴⁵

Ingen enskild eller instans kan idag garantera att telesamtal och annan elektronisk kommunikation, bland annat via fasta telefoner, trådlösa telefoner och mobiltelefoner är fri från avlyssning. Om en persons telefon står under avlyssning från till exempel polisen, kommer även samtalet till ”jourhavande präst” att vara avlyssnat. Det är tekniskt möjligt men inte tillåtet att SOS Alarm avlyssnar eller spelar in ett samtal till ”jourhavande präst”.²⁴⁶

Det har förekommit att polisen i samband med brottsutredning har sökt en viss präst som har tjänstgjort en viss natt i telefonjouren. Det har i dessa fall ansetts osäkert om ett sådant schema kan lämnas ut eller inte med tanke på prästs tystnadsplikt.

5.10 Självård via internet

Det finns en relativt lång tradition av skriftlig självård som förr skedde via brevväxling. Det är den mottagande biskopens eller prästens sak att bedöma om brevets innehåll faller under tystnadsplikten eller inte. Varje mottagare behöver ha en tydlig rutin för hur brev som ska skyddas av tystnadsplikten hanteras, nämligen att de förstörs.²⁴⁷ I kyrkoordningens 54 kap. Undantag från offentlighet för handlingar 1 § föreskrivs att det är förbjudet att röja sådana uppgifter som har anförtrotts en biskop eller präst under bikt eller enskild självård eller som har anförtrotts en diakon under självårdande

244. För denna fråga, se t.ex. Bergstrand & Lidbeck 1997, s. 145.

245. Biskopsbrevet 2004, s. 25.

246. Frågan om avlyssning i samband med telefonsjälavård behandlas i ett brev till kyrkoherdarna i Lunds stift från nationella samordnaren för tjänsten ”jourhavande präst” och professorn i rättelseanalys Wilhelm Agrell 2009.09.11 samt i ett till detta bifogat brev från affärsområdeschefen vid SOS Alarm Sverige AB Nils-Erik Norin daterat 2009.09.07.

247. Biskopsbrevet 2004, s. 22–23.

samtal. Hit hör även uppgifter i brev med själavårdsinnehåll.²⁴⁸ Enligt kyrkoordningens 55 kap. 3 § är handlingar med själavårdsinnehåll undantagna från diarieföring.

Skriftlig själavård förekommer idag och har sedan 1990-talet utvecklats särskilt på internet. Denna form av själavård har hittills använts främst av ungdomar på så kallade *communities*, nätgemenskaper, där människor kan kommunicera med varandra i olika sammanhang. På en av Sveriges mest besökta nätgemenskaper, Lunarstorm, finns bland annat diskussionsfora för religiösa frågor.²⁴⁹ Åtskilliga präster inom Svenska kyrkan är aktiva i dessa sammanhang för att svara på frågor om bland annat kristen tro. Här förs även samtal av själavårdande karaktär. Präster och diakoner kan även ha kontakt med människor genom andra sociala medier som till exempel Facebook och bloggar.

Det finns både för- och nackdelar med denna typ av själavård, inte minst i relation till frågan om tystnadsplikten. En fråga är om kommunikation på internet mellan en präst och en konfident kan anses ske i avskildhet. Bland vuxna som har vuxit upp utan internet finns en oro för att information som ges på internet sprids vidare. Ungdomar som kommunicerar via internet värdesätter möjligheten till anonymitet och brukar ett användarnamn som inte avslöjar deras verkliga namn. Däremot anser många att det är av mindre vikt att alla kan läsa vad de har skrivit.

Även den som söker kontakt med en präst via en *community* kan vara anonym genom att skapa ett konto med ett påhittat namn. Dock finns personuppgifter om kontot oftast lagrade hos ägaren av sajten. Eftersom varje enskild dator har en unik identitet genom ett så kallat IP-nummer, går det att spåra vilken dator som har använts i en viss kommunikation, men inte vem som har använt den. Prästen identifieras genom en symbol, en så kallad ikon, och prästen kan vara anonym. Många anser dock att såväl namnet på personen som att det rör sig om en präst i Svenska kyrkan bör framgå.

Kommunikation i en *community* kan förefalla vara ett samtal mellan två personer, trots att allt som sägs är tillgängligt för alla som är inloggade och därmed kan se sidan. Därför är det av stor vikt att informera om att man inte kan garantera att företaget bakom en viss *community* inte får inblick i ett samtal. Båda parter i ett samtal behöver vara överens om förutsättningarna. I en *community* som Lunarstorm skiljer prästerna mellan diskussionsfora med frågor om kristendomen och fora för själavårdsfrågor. Gällande själavårdsfrågor ges möjligheten att antingen skriva öppet eller att skriva e-post direkt till prästen. Kommunikation med en präst i en *community* anses dock inte som enskild själavård, utan snarare som undervisning om kristen tro, eftersom samtalet är tillgängligt för alla som är inloggade.

248. Ytterligare om själavård via brevväxling, se Lundqvist Norling 2007, s. 53.

249. Lunarstorm upphör i augusti 2010 och ersätts av LS8.

Både präster och diakoner svarar på de kontakter som tas. De betonar att diakoner har anmälningskyldighet medan präster inte har det. Prästerna får betydligt fler e-brev. Det motiveras med att det, på grund av att de saknar anmälningskyldighet, är ”säkrast” att ta kontakt med dem.

Det finns ännu inte digitala samtalsrum där två personer kan tala ostört, men det skulle kunna skapas sådana för Svenska kyrkans räkning. Samtal inom dessa digitala samtalsrum skulle kunna föras innanför tystnadsplikten ramar. Det råder idag delade meningar om användarbehovet av sådana rum. En invändning är att det inte skulle vara nödvändigt att Svenska kyrkan hade egna *communities*, eftersom dessa inte skulle nå så många ungdomar. Det är i stället bättre att Svenska kyrkan finns representerad där ungdomarna redan finns, till exempel på Lunarstorm. Möjligen skulle egna *communities* kunna fungera på sikt, men inte för att nå ungdomarna, utan personer som är något äldre. Samtidigt skulle det troligen inte behövas, eftersom de äldre hellre använder e-post, när de kontaktar till exempel sin församling.

Det förekommer även att ideellt arbetande lekmän för själavårdsliknande samtal i olika *communities*.

5.11 Själavård via e-post

Det förekommer även själavård via e-post. Det förefaller vara främst vuxna som använder detta medium i själavårdssammanhang, men det förekommer även att ungdomar gör det. Ett snabbt medium som e-post behöver inte kräva snabba svar. Eftersom det skrivna kan sparas, är det snarare viktigt att man tar sig tid att skriva ett genomtänkt svar.

Det förekommer att en präst via e-post eller på en *community* förmedlar biktkontakt med en församlingspräst på den ort där den hjälpsökande bor.

Liksom i en *community*, är det vid e-postkommunikation möjligt att vara anonym, förutsatt att konfidenten använder en avsändaradress där namnet inte framgår. Till denna anonymitet hör att konfidenten kan ta kontakt med en präst som han eller hon inte har någon relation till sedan tidigare. E-post av själavårdskaraktär bör hanteras så att tystnadsplikten bevaras och information inte sprids till ovidkommande. Därför behöver ett e-brev med ett själavårdsärendande behandlas på samma sätt som ett själavårdsbrev i pappersform, till exempel vad gäller ordning för diarieföring.²⁵⁰

Vad gäller säkerheten kan konstateras, att då två personer som båda har e-postadress med till exempel svenskakyrkan.se e-postar varandra, använder de samma interna e-postsystem, vilket gör att kommunikationen kan ske relativt säkert. Skickas ett e-brev däremot utanför detta e-postsystem ut via internet, är det lätt för en utomstående att läsa och scanna meddelandet innan det har nått mottagarens konto. E-post är alltså ett medium som man

250. För frågor kring själavård via e-post, se t.ex. Stenberg-Roos 2006.

kan lyssna sig in i, precis som det idag går att avlyssna alla rum, såväl fysiska som elektroniska.

All inkommande och utgående e-post lagras i datorn, även sådana meddelanden som har raderats. Vid husrannsakan kan en dator beslagtas och e-postkommunikation återskapas och läsas. Självårds kommunikation via e-post sker under sådana tekniska förutsättningar att man inte kan garantera full sekretess.

Inom Den norske kirke startades 1974 Kirkens SOS för telefonsjälvård. Numera finns även möjlighet till självård via internet. Det är möjligt att vara anonym genom att man använder ett användarnamn och password och tilldelas en tillfällig e-postbrevlåda. Att tjänsten är anonym understryks på hemsidan.²⁵¹

På den schweiziska hemsidan www.seelsorge.net, som utgör ett pionjärprojekt sedan slutet av 1900-talet, erbjuder självård via e-post på tyska, franska och italienska. Bakom hemsidan står den reformerta och den romersk-katolska kyrkan i Schweiz. Självårdsteamet består av för uppgiften utbildade präster och teologer och vid behov även av psykologer, ungdomsarbetare och diakoner. Man anser sig lägga stor vikt vid diskretion, anonymitet och datasäkerhet, men säger ingenting uttryckligen om hanteringen av tystnadsplikten för olika kategorier av själasörjare.²⁵²

Inom det europeiska nätverket *The European Christian Internet Conference – the network for webmasters and webpastors* (ECIC) diskuteras frågor om självård via internet. Enligt uppgift står dock frågor om tystnadsplikten sällan eller aldrig i fokus för diskussionerna inom nätverket.²⁵³

5.12 Självård via sms

Kontakt med en präst via sms sker oftast med syftet att boka tid för ett samtal. Vissa tar också kontakt via sms då de är ute på en resa och inte har tillgång till dator. Självård via sms skulle kunna öka i omfattning om man informerade om möjligheten. På den schweiziska hemsida som nämnts ovan anges även möjligheten att få självård via sms.²⁵⁴

Vad gäller säkerheten kan man spåra varifrån och när ett sms-meddelande skickats. Dessutom kan meddelandet återskapas. Olika leverantörer har olika policy när det gäller att lämna ut uppgifter om en abonnent. Om någon tystnadsplikt går att upprätthålla kan därför bero på telefonoperatören.

251. <http://kirkens-sos.no> 2008.09.17.

252. <http://www.seelsorge.net> 2009.01.26.

253. E-brev från enhetschefen Johan Mansfeldt, kyrkokansliet 2008.09.22.

254. <http://www.seelsorge.net> 2009.01.26.

5.13 Tystnadsplikten och media

Offentlighetsprincipen ska garantera en medborgerlig insyn i myndighetsutövning. Enligt protokollsanteckningar punkt 22 (bilaga 3) kollektivavtalet har anställda i Svenska kyrkan meddelarrätt. Det innebär att de, trots sekretess, har rätt att muntligen meddela sig med tidningar, radio och tv, utan att straffas för det. Arbetstagaren förpliktar sig att inte avsiktligt för publicering lämna ut en Svenska kyrkans handling som omfattas av förbud enligt 54 kap. kyrkoordningen samt att inte bryta mot tystnadsplikten enligt kollektivavtalet genom att lämna ut hemliga uppgifter, om tystnadsplikten är sådan att den går före meddelarrätten. Arbetsgivaren förpliktar sig att inte söka ta reda på vem som har lämnat ut en viss uppgift till media.

Även präster och diakoner omfattas enligt kollektivavtalet av meddelarrätten och får meddela sig med media, men med vissa undantag. De får inte tala om sådant som har framkommit vid bikt, enskild själavård eller själavårdande samtal.²⁵⁵

5.14 Tystnadsplikten och FRA-lagen

Den 1 december 2009 trädde en ny lag om signalspaning i försvarsunderrättelseverksamhet i kraft. Lagen berör bland annat information som framkommer under bikt och enskild själavård.

I propositionen En anpassad försvarsunderrättelseverksamhet (2006/07:63) presenteras ett förslag till ny lag om signalspaning, både i etern och i tråd, i försvarsunderrättelseverksamhet. I propositionen anges att kommunikation som borde åtnjuta särskilt källskydd är sådan mellan en misstänkt och dennes försvarare. Undantagsbestämmelser borde även gälla en journalists källskydd. Propositionen nämner alltså inte något om skydd för uppgifter som framkommit i samband med själavård.

Sveriges Kristna Råd (SKR) och Sveriges Muslimska Råd (SMR) skrev den 29 september 2008 ett gemensamt brev till försvarsministern och sökte därigenom uppmärksamma ministern och regeringen på ”den problematik som hör samman med det särskilda skydd som omger själavård och bikt och som därför enligt vår bestämda mening måste införlivas med det utökade integritetsskydd som numera föreslagits regleras i den nya signalspaningslagen”. I brevet poängteras vikten av att ta hänsyn till den förda debatten om förstörande av information från själavårdssamtal. Man understryker också att den som är behörig att ta emot bikt inte får föra sådan information vidare, eftersom tystnadsplikten vid bikt är absolut. I brevet föreslår man att regeringen ”ytterligare beaktar vilka konsekvenser lagen kommer att få för de själavårdande samtal som sker i religiösa sammanhang och som i vissa

255. Vidare om meddelarrätt, se Lundqvist Norling 2007, s. 37–41, 62.

fall kan föras eller följas upp genom e-post”. Utifrån svensk lagstiftning – till exempel föreskrifter om prästs tystnadsrätt inför domstol avseende innehållet i bikt eller enskild själavård – anser man dock i brevet att det finns starka skäl för att även själavården inom trossamfunden ska utgöra så kallad privilegierad kommunikation. Genom att själavården inte nämns, finns det risk för att de rådande formuleringarna i förslaget starkt försvagar eller står i motsättning till övrig svensk lagstiftning om bikt och själavård.²⁵⁶

I Förvarsdepartementets promemoria Förslag till ändring av signalspaningslagen (Ds 2009:1), anges att skyddet för sådan kommunikation som är särskilt känslig ur integritetssynpunkt förstärks genom att det föreslås en utvidgning av skyldigheten att förstöra inhämtad information till att gälla också uppgifter lämnade under bikt eller enskild själavård, såvida det inte finns synnerliga skäl att behandla uppgifterna för ändamål som anges i lagen.

SKR anger i sitt yttrande den 16 februari 2009 över promemorian, att förstörelseskyldigheten enligt tillägget i 7 § 4 punkten i lagförslaget inskränks om det finns synnerliga skäl att behandla uppgifterna för de ändamål som anges i lagförslaget 1 §. SKR kritiserar, mot bakgrunden av att tystnadsplikten är absolut för uppgifter som framkommit vid bikt och enskild själavård, att skyddet för uppgifter vid bikt och enskild själavård har gjorts svagare i regleringen av signalspaning. SKR understryker nödvändigheten av att tilltron till bikten och den enskilda själavården inte rubbas i den allmänna rättsuppfattningen och vikten av en ovillkorlig skyldighet att förstöra uppgifter som inhämtats även vid bikt och enskild själavård.²⁵⁷

Propositionen Förstärkt integritetsskydd vid signalspaning (2008/09:201) är en produkt av kompletteringar efter riksdagsbehandlingen av utskottsberäkande den 18 juni 2008 samt den överenskommelse som gjordes mellan regeringspartierna den 25 september 2008. I propositionen föreslås att skyldigheten att förstöra inhämtad information utvidgas till att gälla också uppgifter lämnade under bikt eller enskild själavård, såvida det inte finns synnerliga skäl att behandla sådana uppgifter för ändamål som anges i lagen. I propositionen anges att den framförda kritiken från bland annat SKR inte förändrar regeringens bedömning att det är nödvändigt att ge möjlighet att i undantagssituationer behandla även sådana uppgifter som har lämnats i samband med bikt eller enskild själavård. Det motiveras med att religiös övertygelse är en viktig drivkraft för internationella terrornätverk och olika gruppers agerande i många av de konflikter i vilka det är aktuellt med internationella insatser med bidrag av svensk personal. Det anses därför vara

256. <http://www.skr.org/arkiv/korrespondensarkiv/brevtillforsvarsministernangaendefralagen/sjalavardochbiktillsammansmedsverigesmuslimskarad.5.87749a811cbd4c4fb480001040.html> 2008.10.13.

257. <http://www.skr.org/download/18.589e653711f5b17101b80006940/F%C3%B6rst%C3%A4rkt+integritetsskydd+depPM.pdf>. 2009.11.26.

rimligt att informationen från bikt eller enskild själavård skulle få användas i syfte att skydda svensk personal eller avvärja hot mot svenska intressen.

Propositionens lagförslag antogs och trädde i kraft den 1 december 2009.

5.15 Överväganden

Själavårdens förutsättningar

Det är viktigt att de präster, diakoner och lekmän som har själavård, oavsett sammanhang och medium, själva är helt på det klara med under vilka förutsättningar som ett samtal kan föras och vad som gäller för just deras tystnadsplikt och att de i möjligaste mån klargör detta för konfidenten. Det gäller samtal i såväl ”det fysiska rummet” som via telefon, internet, e-post och sms.

Det kan förekomma hot mot själasörjaren i en själavårdssituation. Vid hot bryts den förtroendefulla situation som bör finnas mellan själavårdare och konfident i samband med själavård. I samband med hot ändras därför samtalets karaktär och man kan inte längre tala om enskild själavård. Därmed bryter inte en hotad präst eller diakon sin tystnadsplikt då han eller hon för en tredje person avslöjar att hot har förekommit.

Själavård i team

Vi har sett att det förekommer olika former av team liksom samtal i gruppform. Gruppsamtal av själavårdskaraktär som leds av en präst och en diakon tillsammans kan inte definieras som ”enskild själavård”. Detsamma gäller samtal som en konfident samtidigt för med fler än en själasörjare. I sådana fall kan i stället tystnadsplikt i den församlingsvårdande verksamheten gälla. Präst och diakon bör vara uppmärksamma på att situationer kan uppstå där vissa samtal ur tystnadspliktssynpunkt lämpligen bör ske i form av enskild själavård.

Om präst och diakon samtalar i ett team inom till exempel sjukvården får prästen inte avslöja sådan information som har erhållits under bikt eller enskild själavård. Om prästen däremot i förväg har gjort klart med konfidenten att samtalet inte utgör bikt eller enskild själavård, utan tillhör den församlingsvårdande verksamheten och om konfidenten har gett sitt samtycke till att prästen tar upp dennes omständigheter med sjukvårdsteamet, får prästen nämna sådant inom teamet.

Själavård och handledning

En själasörjare behöver bikt och själavård för sitt eget andliga liv. En präst bör söka sin själavårdare utanför den egna församlingen. Rollerna som arbetsledare, arbetskamrat och själasörjare bör hållas isär. Biskopen bör inte ha enskild själavård med prästerna i stiftet och inte kyrkoherden med pastoretets anställda.

Det bör åter betonas att handledning syftar till att behandla *prästens* och *diakonens* reaktioner och inte primärt konfidentens material. Handledningens syfte är att göra själasörjaren bättre skickad att hjälpa konfidenten. Handledning är möjlig att förena med absolut tystnadsplikt, under förutsättning att det sker en omsorgsfull avidentifiering av konfidenten och omständigheter kring denne. Gränserna för vad som ligger i begreppet "avidentifiering" måste ligga på den handledde prästens omdöme, så att handledaren inte kan spåra konfidenten. För att handledning och avidentifiering ska fungera krävs övning under utbildningen. Den som ägnar sig åt själavård förutsätts själv gå i själavård. Själasörjarens själasörjare och handledare bör vara två olika personer.

För att ytterligare undvika att den som handleder ska riskera att identifiera konfidenten och omständigheter kring denne, bör handledaren verka på ett geografiskt avstånd från den handledde.

Biktens innehåll får aldrig aktualiseras i handledning.

Handledning genomförs idag såväl enskilt som i grupp. Grupphandledning med andra nära präster värderas högt inom till exempel telefonsjälvården men också inom sjukhuskyrkans arbetslag, där vanligen både präster och diakoner finns med. Med tanke på bevarandet av tystnadsplikten vill vi betona att enskild handledning ska anses ha företräde. Inom kriminalvården är frågan om handledning särskilt komplicerad och det är därför av särskild vikt att handledningen sker enskilt och inte i grupp.

I vissa sammanhang kan det dock vara praktiskt omöjligt att ordna enskild handledning och man kunde riskera att för arbetet angelägen handledning inte kommer till stånd. Då kan grupphandledning vara ett alternativ. En fördel med grupphandledning kan dessutom vara att den samlade erfarenheten och kunskapen i gruppen är större än den som en enskild handledare kan ge. Då sådan handledning förekommer är det angeläget att villkoren vid grupphandledning bekräftas genom ett kontrakt som deltagarna tillsammans med handledaren skriver under. Här bör påminnas om regeln i biskopsbrevet 2004 om att den handledde vid grupphandledning i förväg ska tänka igenom om någon i gruppen kan känna någon av dem som kommer att nämnas och i så fall uppmana denne att inte delta. Handledaren ska ha rätt att avbryta en redogörelse som innehåller sådant som skulle kunna identifieras och därför hänvisa personen i fråga vidare till enskild handledning. Fokus för handledningen är, oavsett vilken form den ges, den handleddes förhållningssätt.

Självård inom sjukvården

En präst eller diakon i sjukhuskyrkan kan på en patients uppdrag förmedla information till annan präst eller diakon om att patienten flyttats till en annan vårdenhet eller framföra patientens önskemål om att denna präst eller diakon har kontakt under den förra prästens eller diakonens semester eller

annan längre ledighet. Informationen avser endast det faktum att patienten flyttats eller en önskan att en annan präst eller diakon ska åta sig uppdraget att ha kontakt. Innehållet i de samtal som förts ligger givetvis under den absoluta tystnadsplikten.

Om den uppsökande verksamhet i hemmen som idag drivs av sjukhus-själavården i framtiden alltmer kommer att engagera lekmän, kommer det innebära att dessa måste få ökad kunskap om vad som gäller angående själavård och tystnadsplikt.

Telefonsjälavård

Inom telefonsjälavården söker en uppringande konfident inte en särskild präst, utan söker institutionen. Om samtalet är av själavårdande karaktär, kan det karakteriseras som enskild själavård.

Om en suicidbenägen konfident under ett samtal med telefonjouren exempelvis ber prästen att ringa efter ambulans är detta inte problematiskt ur tystnadspliktssynpunkt, eftersom samtalet då upphör att vara enskild själavård och prästen aldrig behöver röja vad som har sagts tidigare. Däremot avslöjas att det över huvud taget har förekommit ett själavårdssamtal. Detta brott i samtalet utgör dock ett undantag. I normala fall får konfidenten inte avbryta ett samtal av enskild själavårdstyp och säga att samtalet nu får en annan karaktär och därefter meddela samma saker som under enskild själavård för att på det sättet söka lösa prästen från tystnadsplikten.

Den präst som får den uppringande att frånga sin anonymitet och uppge namn och adress kan i nödsituation, när det gäller att rädda liv, ringa efter ambulans på eget initiativ, men är då medveten om att det innebär ett brott mot kyrkoordningen. Det är därmed prästens sak att i en sådan situation efter bästa förstånd och samvete fatta ett beslut om agerandet.

Om en person avslöjar att han eller hon har ringt upprepade gånger och har samtalat om samma fråga med flera olika själasörjare kan samtalet inte betecknas som enskild själavård. Därmed är det tillåtet att inom jourteamet diskutera fallet. Vi ansluter oss i frågan till biskopsbrevet 2004:

Ur prästens perspektiv är telefonsjälavården en form för den enskilda själavård som är prästens specifika ansvarsområde. Från arbetsgrupper inom verksamheten har, med hänvisning till så kallade ”vaneringare”, framförts önskemål om en annan tolkning av tystnadsplikten, för att verksamheten skulle kunna bli effektivare. En själavårdskontakt som bygger på anonymitet innebär särskilda svårigheter. Problem som är förknippade med upplevelser av att samma person ständigt återkommer till jouren och att samtalen inte ”leder någonstans”, får bearbetas i den fortbildning och handledning som bör finnas för de i jouren engagerade prästerna.

Vad gäller frågan om ett schema för telefonsjälavård ska lämnas ut eller inte, beror detta på hur schemat och de uppgifter som finns där uppfattas.

I den inom Svenska kyrkan gemensamma telefonsjälavård som idag bedrivs under benämningen *Jourhavande präst* förekommer olika scheman för den tjänstgöring som där samordnas.

Dels finns det ett nationellt schema som bara innehåller uppgifter om vilka stift som bemannar vilka timmar, dels finns det i varje stift ett jour-schema där det framgår vilken präst som tjänstgör för stiftet eller, som i Uppsala stift, vilken församling det är som har ansvaret. Schemat upprättas av samordnaren för jouden (stiftsadjunkt/stiftskonsulent eller sekreterare/assistent) och finns tillgängligt på respektive stiftskansli (eller en stiftsgård om samordningen för jouden administreras där).

Schemat finns dels i en icke kodad variant där datum, klockslag och prästens namn framgår, dels i en kodad variant där prästens namn är utbytt mot ett användarnamn, till exempel ”göteborg45”. Det kodade schemat har den nationella samordnaren samt andra stiftssamordnare tillgång till. I den data-server som används som teknisk plattform för tjänsten finns alla behöriga jourpräster inlagda med användarnamn, personnamn och de telefonnummer som kan vara aktuella vid tjänstgöringen. Dessa uppgifter har en begränsad krets tillgång till. De präster som tjänstgör i jouden har bara tillgång till sina egna jourtider.

Mot bakgrund av hur kyrkoordningens förbud är uppbyggda kan först konstateras att det nationella schemat inte innehåller några uppgifter om enskilda personer och det omfattas därför inte av något nu gällande förbud i 54 kapitlet. Av samma skäl torde det vara svårt att neka ett utlämnande av de stiftsscheman som bara anger vilken församling som har ansvaret för jourbemanningen en viss tid.

Även sådana scheman som innehåller kodade uppgifter om enskilda präster bör kunna lämnas ut. Det får nämligen förutsättas att den datalagrade ”kodnyckel” genom vilken man får veta vilken enskild präst som en viss kod avser i sig kan hemlighållas, antingen som uppgifter inom kyrkans personaladministration enligt 4 § 54 kap. eller som uppgifter om så kallade säkerhetsåtgärder som skyddas av förbudet i 10 § 54 kap. kyrkoordningen. Utan tillgång till kodnyckeln avslöjar inte heller koderna några uppgifter om enskilda personer.

Vad slutligen gäller de scheman som innehåller konkreta uppgifter stiftsvis om att en viss namngiven präst har tjänstgjort ett visst klockslag skulle det i vissa fall kunna vara möjligt att vägra lämna ut uppgifter. Det förbud som ligger närmast till hands att tillämpa i så fall är förbudet i 4 § 54 kap. kyrkoordningen att röja uppgifter inom kyrkans personaladministration.

Enligt nämnda bestämmelse gäller förbud mot att röja uppgifter bland annat om en anställds *personliga förhållanden* om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att personen i fråga eller någon närstående lider men.

Att begreppet ”personliga förhållanden” även kan avse uppgift om en enskild persons namn framgår av rättspraxis och uttalanden som har gjorts inom den statliga offentlighetsprincipen.²⁵⁸ Som framgår av hur förbudet är formulerat gäller här ett starkt skydd för de uppgifter som omfattas. Bara om det *står klart* att inget men kan uppkomma får uppgifterna lämnas ut. Presumtionen är alltså att uppgifterna ska hemlighållas.

Det kan inte uteslutas att det kan vara till skada för en präst som har suttit jour en viss natt om schemat lämnas ut till någon som anser sig ha blivit illa bemött och därför vill agera mot just den prästen. Även om schemat bara röjer prästens namn och stiftstillhörighet går det tämligen enkelt att ta reda på vilken präst som det är fråga om. I sådana fall bör därför schemat inte lämnas ut. Det kan också finnas andra situationer där saken inte är lika uppenbar, men där det ändå kan finnas en risk för men om uppgifterna lämnas ut. I praktiken kan man därför inte lämna ut en uppgift utan att veta åtminstone något om mottagarens identitet och vad uppgifterna ska användas till. Här är det alltså tillåtet att göra avsteg från vad som annars gäller och fråga den som begär ut uppgifterna om syfte med mera, oavsett om den frågande är en journalist, en privatperson eller någon annan.

Det har förekommit att en polismyndighet har bett att få ta del av ett journalschema. Beroende på hur uppgifterna är tänkta att användas inom polismyndigheten skulle det i något fall kunna vara möjligt att lämna ut det. Skulle en präst efter ett sådant utlämnande bli kontaktad av polisen gäller givetvis prästens absoluta tystnadsplikt. Myndigheter och andra som begär att få se schemat bör upplysas om att det är meningslöst, eftersom prästen av sin tystnadsplikt är förhindrad att röja något om ett enskilt samtal och prästen får inte ens bekräfta eller dementera att ett samtal har ägt rum. Inte heller kan prästen kallas att vittna inför domstol om vad som har förevarit.

Själavård via internet, e-post och sms

De som söker själavård via internet skriver, som vi har sett, ofta under pseudonym. Den som på så sätt inte vill röja sin identitet omfattas av tystnadsplikten på samma sätt som den som avger sin bekännelse i en biktstol eller ringer jourhavande präst kan vara anonym. Den absoluta tystnadsplikten gäller således oberoende av om prästen känner till konfidentens namn eller ej.

Även om det finns vissa problem vad gäller tystnadsplikten i relation till själavård via e-post och sms, kan själavård via dessa media betecknas som enskild själavård, vilket gör att diakons respektive prästs tystnadsplikt råder. Själavårdskommunikation via e-post sker under sådana tekniska förutsättningar att man inte kan garantera full sekretess och det bör prästen klargöra för den som tar kontakt på det viset. Det viktiga är att själasörjaren håller tyst om det som han eller hon förfogar över.

258. RÅ 1994 not 516 och prop 2003/04:93 s. 45 f.

Bikt är ett personligt möte mellan två människor. Man kan därför inte genomföra bikt via e-post eller sms.

Med tanke på tystnadsplikten och förekomsten av själavård via e-post och sms, får en arbetsgivare inte gå in i en prästs dator eller mobiltelefon.

En präst som har kontakt med en konfident via internet, e-post eller sms kan göra bedömningen att det finns behov av att förmedla kontakt för vidare själavård med en präst på konfidentens hemort. Prästen bör inte själv kontakta den andra prästen utan lämna kontaktuppgifter till konfidenten och be denne att själv kontakta prästen på hemorten. I stället kan prästen lämna kontaktuppgifter till konfidenten och be denne att själv kontakta prästen på hemorten. Genom detta förfarande behåller prästen tystnadsplikten och röjer inte att själavård har ägt rum.

Tystnadsplikten och media

Det yttre trycket från media kan idag vara hårt mot präster och diakoner, till exempel i samband med brottsutredningar. Präst eller diakon kan av en konfident få information om sådant som polisen inte känner till i fråga om brott eller olyckor. Genom att hänvisa till tystnadsplikten och till att meddelarrätten inte upphäver denna kan präster och diakoner motivera för journalister att de tiger om sådant som framkommit vid bikt eller enskild själavård.

Tystnadsplikten och FRA-lagen

I arbetet med FRA-lagen har inte hänsyn tagits till vikten av att bevara prästs och diakons tystnadsplikt. Det finns alltså viss risk att tala via dessa media.

6. Själavård och tystnadsplikt i präst- och diakonutbildningen

I kapitlet redogörs för hur själavården och tystnadsplikten behandlas inom profylutbildningarna för blivande präster och diakoner i Svenska kyrkan. Utredningen har understrukit nödvändigheten av att frågan om bikt, själavård och prästs och diakons tystnadsplikt är ett centralt inslag i deras yrkesutbildning och att det betonas i utbildningsanstaltens kursplaner. Avidentifieringsövningar bör ingå i utbildningen, varvid studenterna tränas att tala om känsliga ting utan att tystnadsplikten bryts. I utredningen har även betonats vikten av att alla präster och diakoner i Svenska kyrkan, redan under utbildningstiden och sedan kontinuerligt, som ett normalt inslag i sitt andliga liv bör motta egen kontinuerlig själavård och gå till bikt. Biktens funktion bör i utbildningen återkommande lyftas fram som något positivt i svenskt församlingliv.

Inom profylutbildningarna för blivande präster och diakoner i Svenska kyrkan utgör själavård ett självständigt ämne med relativt stort utrymme. I utbildningarna strävar man efter att förmedla att själavården bör utgöra ett grundläggande förhållningssätt inom kyrkan och hur själavård kan ingå i ett gudstjänstsammanhang i församlingen, bland annat genom sin relation till undervisning och förkunnelse.

Undervisningen rör både krissjälavård och andlig fördjupning och vägledning. I prästutbildningen poängteras biktens betydelse. Frågor om tystnadsplikt och sekretess behandlas. Skillnaden mellan prästs och diakons tystnadsplikt behandlas i utbildningarna bland annat utifrån prästs vittnesförbud och diakons vittnesplikt. Studenterna uppmanas att tydliggöra de olika förutsättningarna för tystnadsplikten inför ett själavårdssamtal.

Inom vissa av utbildningarna används amerikansk själavårdslitteratur. Denna behandlar olika själavårdsmetoder men inte frågor om tystnadsplikten.

I utbildningarna förekommer det diskussioner om sekretess inom offentlig sektor i relation till tystnadsplikt inom kyrkan. Det aktualiseras inte minst då blivande präster och diakoner har andra fackutbildningar i botten och därmed får behov av att hitta ett förhållningssätt till den strängare tystnadsplikten.

Handledning för själasörjaren lyfts i utbildningarna fram som något betydelsefullt. Man betonar att det är viktigt att prästen skiljer mellan egen själa-

vård och egen handledning och att själasörjare och handledare därför bör vara två olika personer. Det poängteras även att handledning under pastorsadjunktsåret inte är detsamma som självårdshandledning.

Man anser att det för en präst är möjligt att förena handledning med absolut tystnadsplikt. Den nödvändiga förutsättningen för detta är en noggrann avidentifiering av konfidenten och av omständigheterna kring denne i samband med handledning. Man menar även att handledning bör ske på avstånd från självårdssammanhanget. Dessutom bör den företrädesvis ske enskilt, inte i grupp. Själasörjaren bör inte informera konfidenten om att han eller hon går i handledning men väl svara jakande om konfidenten ställer en direkt fråga om detta. Hur avidentifiering bör gå till diskuteras idag med studenterna, men det finns önskemål från lärarnas sida om att studenterna under utbildningen borde få öva sig mer i att avidentifiera vid handledning, för att kunna tala om sådant som ligger under absolut tystnadsplikt.

6.1 Överväganden

Det är nödvändigt att frågan om bikt, självård och präst och diakons tystnadsplikt är ett centralt inslag i deras yrkesutbildning och betonas i utbildningsanstalternas kursplaner. Utbildningen ska markera den skillnad som råder mellan prästs och diakons tystnadsplikt. Avidentifieringsövningar bör ingå i utbildningen, varvid studenterna tränas att tala om känsliga ting utan att tystnadsplikten bryts.

Samtidigt förmedlas mycken kunskap genom den egna erfarenheten och yrkesmässig självårdshandledning ska inte blandas samman med att prästen eller diakonen mottar egen självård. Alla präster och diakoner i Svenska kyrkan bör som ett normalt inslag i sitt andliga liv motta egen kontinuerlig självård och gå till bikt. Vi menar att stiftet genom biskoparna och de rekryteringsansvariga aktivt ska medverka till att varje präst och diakon redan under utbildningstiden – om det inte skett tidigare – etablerat en förtroendefull, kontinuerlig kontakt med en personlig själasörjare.

Biktens funktion bör återkommande lyftas fram som något positivt i svenskt församlingsliv.

Mot bakgrund av den snabba utvecklingen av så kallade sociala medier anser vi det angeläget att tystnadsplikten inom självård i dessa medier uppmärksammas i utbildning och fortbildning.

7. Förslag till pastorala åtgärder för att föra ut information om bikten inom Svenska kyrkan

I detta kapitel ges förslag till pastorala åtgärder för att föra ut information om bikten i Svenska kyrkan.

Utredningen har framhållit att bikten bör spela en central roll i kyrkolivet och att det i varje församling bör utvecklas en själavårdskultur där prästerna har ansvaret. Det är viktigt att bikt erbjuds i olika sammanhang och att information om biktens funktion kan spridas genom undervisning och förkunnelse. I utredningen har även poängterats att en fungerande själavård förutsätter att de enskilda prästerna själva går i enskild själavård och till bikt. Bikten bör vara ett återkommande tema vid prästmöten och i olika typer av fortbildning.

I direktiven till denna utredning ingår att ge förslag till pastorala åtgärder för att föra ut information om bikten i Svenska kyrkan.

Själavård är en av de särskilt omnämnda uppgifter som ges prästen vid prästvigningen.²⁵⁹ Det tillhör prästens skyldigheter att stå till förfogande för själavård.²⁶⁰ Alla som tillhör Svenska kyrkan har rätt att i sin församling få del av bikten.²⁶¹ Att bikten är viktig i kyrkolivet och i prästens tjänst skulle kunna betonas ytterligare genom att nämnas i prästvigningen.

Bikten bör spela en central roll i kyrkolivet i varje församling. Det bör i församlingen utvecklas en själavårdskultur där prästerna har ansvaret. Till det ansvaret hör att på olika sätt täcka det allmänna informationsbehovet rörande bikten och visa att den förekommer i Svenska kyrkan. Information om biktens nytta och glädje kan spridas genom undervisning och förkunnelse i predikan där prästen kan lyfta fram advent och fastan som särskilda biktperioder under kyrkoåret. Undervisning kan även ges i till exempel samlingsgrupper, kyrkvärdssamlingar, konfirmandundervisning, syföreningar, katekumenatsgrupper, på retreatter, pilgrimsvandringar, ungdomsläger.

259. Se inledningsorden till löftena vid prästvigningen: ”En präst skall predika Guds ord och förvalta sakramenten, leda församlingens bön och tillbedjan i gudstjänsten, undervisa och utöva själavård och så vara en herde för Guds hjord”. Kyrkohandboken 1987, s. 22.

260. ”Prästen skall uppbygga och undervisa församlingen i tron, ge själavård och utrusta för vittnesbörd och tjänst i världen.” Inledningen till sjunde avdelningen kyrkoordningen 2000.

261. ”Den som tillhör Svenska kyrkan har rätt att i sin församling bli delaktig av de kyrkliga handlingarna dop, bikt, konfirmation, vigsel och begravning [...]” 17 kap. 2 § andra stycket kyrkoordningen 2000.

Bikt kan erbjudas genom att prästen är tillgänglig för bikt före och efter gudstjänsten eller under särskilda gudstjänster med möjlighet till enskild själavård och bikt. Bikt kan även erbjudas genom pålysning i gudstjänsten, i samtal med enskilda, via information på anslag, i särskild folder och i församlingsbladet. Där bör även framhållas prästs absoluta tystnadspflicht och prästens roll som kringvandrande asyl. Bikten kan även synliggöras genom biktstol i kyrkorummet eller genom ett anslag utanför sakristian eller ett särskilt biktrum om att och när präst är tillgänglig för bikt. Även på till exempel retreatter, pilgrimsvandringar, konfirmand- och ungdomsläger bör tid för bikt avsättas och anslås.

En fungerande själavård förutsätter att de enskilda prästerna själva går i enskild själavård och till bikt. Detta bör initieras redan i antagningsprocessen och fortgå under hela utbildningstiden och sedan kontinuerligt, uppmuntrat av biskoparna. Biktens funktion och genomförande bör behandlas utförligt i prästutbildningen.

En nyprästvigd person bör ha en erfaren präst som kontinuerlig själasörjare. Emeritipräster skulle kunna få en betydelsefull roll som mentorer för de nyprästvigda. Bikten bör vara ett återkommande tema vid prästmöten och i olika typer av fortbildning. Vid dessa tillfällen bör avsättas tid för bikt inför utifrån kommande präster.

Förkortningar

2 KL	Andra kyrkolagsutskottet
CA	Confessio Augustana
CsSkr	Svenska kyrkans centralstyrelses skrivelse
Ds	Departementsserien
FöU	Försvarsutskottet
KL	Kyrkolagsutskottets betänkande
Kskr	Kyrkomötets skrivelse
KsSkr	Kyrkostyrelsens skrivelse
Ln	Läronämnden
Mot	Motion
NAV	Nämnden för Andlig Vård
Prop	Proposition
RegSkr	Regeringens skrivelse till kyrkomötet
RÅ	Regeringsrättens årsbok
SFS	Svensk författningssamling
SKB	Svenska kyrkans bekännelseskrifter
SKFS	Svenska kyrkans författningssamling
SKU	Svenska kyrkans utredningar
SOU	Statens offentliga utredningar
SvKB	Svenska kyrkans bestämmelser
TU	Tillsyns- och uppdragsutskottets betänkande
WA	Luther, Werke, Weimarer Ausgabe
WATr	Luther, Tischreden, Weimarer Ausgabe

Käll- och litteraturförteckning

Otryckt material

UPPSALA

Svenska kyrkans arkiv i Uppsala

Kyrkostyrelsens arkiv

Brev från diakonkollegiet i Botkyrka församling till stiftsdiakonerna i Svenska kyrkan 2006.06.05.

Brev från Monica Eckerdal Kjellström och Wilhelm Agrell till kyrkoherdarna i Lunds stift 2009.09.11 samt bifogat brev från Nils-Erik Norin daterat 2009.09.07.

Brev från stiftsdiakonerna i Svenska kyrkan till 2008 års tystnadspliktsutredning 2008.07.25.

E-brev från Olle Alkholm 2009.11.13.

E-brev från Monica Eckerdal Kjellström 2009.01.21.

E-brev från Sten Elmberg 2009.11.04.

E-brev från Sten Elmberg 2009.11.16.

E-brev från Ann-Kristin Eriksson 2009.03.11.

E-brev från Ottmar Funk 2008.10.13.

E-brev från Ottmar Funk 2009.01.07.

E-brev från Solveig Högberg 2008.10.07.

E-brev från Johan Mansfeldt 2008.09.22.

E-brev från Per Westblom 2009.11.27.

Ortner, Anna, *Prästen på företaget – en undersökning av kyrkosyn, roll och funktion bland präster i Svenska kyrkan med arbetsuppgifter inom området ”kyrka – arbetsliv”*, magisteruppsats i kyrkovetenskap, Teologiska institutionen, Uppsala universitet, otr., 2007.

Selinder, Per-Magnus, *Tystnadspliktens gränser*, intern PM för Svenska Missionskyrkan, otr. 2004.

INTERNET

Brev till försvarsministern från Sveriges Kristna Råd och Sveriges

Muslimska råd 2008.09.29, <http://www.skr.org/arkiv/korrespondensarkiv/brevtillforsvarsministernangaendefralagensjalavardochbiktillsammansmedsverigesmuslimskarad.5.87749a811cbd4c4fb480001040.html>, 2008.10.13.

Code of Canon Law, http://www.vatican.va/archive/ENGT1104/_INDEX.HTM, 2008.09.15.

- Codex Ethicus. Etiska riktlinjer för diakon, präst och biskop inom Göteborgs stift, antagna vid diakon- och prästmötesdagen i Göteborgs domkyrka den 1 juni 2005, efter överläggningar i kontrakten, vid prästsällskapets sammanträde den 10 september 2003 och vid diakondagen den 27 november 2003, <http://anslagstavlan.goteborgsstift.org/download.asp?type=content&Id=544>, 2009.03.26.
- Codex Ethicus. Riktlinjer för tolkning av prästens vigningslöften, utarbetade och fastställda av biskop och prostmöte i Stockholm stift 2003, <http://www.stockholmsstift.se/download/18.2b9aofda10873b212fc80001006/codexethicus.pdf>, 2009.03.26.
- Kirkens SOS, <http://kirkens-sos.no>, 2008.09.17.
- Konstitution för Svenska Missionskyrkan 1999/2000, http://www.missionskyrkan.se/upload/7613/konst_stadgar_07_b.pdf?epslanguage=sv, 2009.11.10.
- Kyrka – Arbetsliv i Samverkan, <http://www.skr.org/kyrka-arbetsliv/>, 2010.01.15.
- Pfarrergesetz der Vereinigten Evangelisch-Lutherischen Kirche Deutschlands 1995, rev. 2005, <http://www.kirche-mv.de/fileadmin/ELLM-Gesetze/Pastor/Pfarrergesetz.pdf>, 2009.11.11.
- Praktikan – handledning för trossamfundet/församlingen/föreningen producerad av Sveriges Frikyrkosamråd och Nämnden för statligt stöd till trossamfund, <http://www.skr.org/sub/praktikan.4.51ddd3b1ofaoc64b24800036838.html>, 2009.03.01.
- Seelsorge.net, <http://www.seelsorge.net>, 2009.01.26.
- Språkbanken, konkordanser, <http://spraakbanken.gu.se/konk/>, 2009.03.18.
- Sveriges Kristna Råd, Yttrande över promemorian Förstärkt integritetsskydd vid signalspaning, <http://www.skr.org/download/18.589e653711f5b17101b80006940/F%C3%B6rst%C3%A4rkt+integritetsskydd+deppPM.pdf>, 2009.11.26.
- The Northern Europe and Eurasia Book of Discipline of the United Methodist Church 2009, http://www.umc-northerneurope.org/uploads/media/BoD_Full_Version.pdf, 2009.11.10.
- The Northern Europe Book of Discipline of the United Methodist Church 2005, rev. 2007, http://eol.fi/ne/NEBoD2005_rev2007.pdf, 2009.11.10.
- Tystnadspliktsförbindelse för frivilliga, http://www.forsamlingsforbundet.se/ArticlePages/200307/04/20030704173741_FF7941/Tystnadspliktsforbindelse_for_frivilliga_2005.doc, 2009.11.13.

Tryckt material

RIKSDAGSTRYCK

Prop 1979/80:20 *Förslag till lag om tystnadsplikt för präst inom svenska kyrkan, m.m.*

Prop 1991/92:85 *Ny kyrkolag*

Prop 1996/97:97 *Prästens tystnadsplikt*

Prop 1998/99:38 *Staten och trossamfunden, begravningsverksamheten, kulturminnena, personalen, avgiftsbetalningen, m.m.*

Prop 2003/04:93 *Några frågor om sekretess, m.m.*

Prop 2006/07:63 *En anpassad försvarsunderrättelseverksamhet*

Prop 2008/09:201 *Förstärkt integritetsskydd vid signalspaning*

RegSkr 1979:3

RegSkr 1990:1

RegSkr 1994:1

KYRKOMÖTESTRYCK

Kyrkomötets protokoll med bihang 1975

Kyrkomötets protokoll med bihang 1979

Kyrkomötets protokoll med bihang 1989

Kyrkomötets protokoll med bihang 1991

Kyrkomötets protokoll med bihang 1994

Kyrkomötets protokoll med bihang 1996

Kyrkomötets protokoll med bihang 1999

Kyrkomötets protokoll med bihang 2003

Kyrkomötets protokoll med bihang 2006

Kyrkomötets protokoll med bihang 2007

LAGAR, LAGSTIFTNING OCH FÖRARBETEN

Ds 2009:1 *Förstärkt integritetsskydd vid signalspaning*

SFS 1942:740 *Rättegångsbalk*

SFS 1975:689 *Lag om tystnadsplikt för vissa tolkar och översättare*

SFS 1976:580 *Lag om medbestämmande i arbetslivet*

SFS 1979:926 *Lag om tystnadsplikt för präst inom svenska kyrkan*

SFS 1980:100 *Sekretesslag*

SFS 1992:300 *Kyrkolag*

SFS 1997:300 *Lag om ändring i kyrkolagen*

SFS 1998:1591 *Lag om Svenska kyrkan*

SFS 2001:453 *Socialtjänstlag*

SFS 2009:400 *Offentlighets- och sekretesslag*

SVENSKA KYRKANS UTREDNINGAR

SKU 1995:4 *Prästens tystnadsplikt*

SKU 1998:1 *Förslag till kyrkoordning. Huvudbetänkande från utredningen om Svenska kyrkans framtida organisation*

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR

SOU 1975:102 *Tystnadsplikt och yttrandefrihet. Betänkande av tystnadspliktskommittén*

SOU 1993:46 *Vissa kyrkofrågor. Delbetänkande av Kyrkoberedningen*

TRYCKTA KÄLLOR OCH ANFÖRD LITTERATUR

Anmälningsskyldighet om missförhållanden som rör barn

2004 *Anmälningsskyldighet om missförhållanden som rör barn*, Socialstyrelsen, Stockholm.

Apostoliska fäderna

2006 *De apostoliska fäderna*. Inledning, översättning och förklaringar av Olof Andrén och Per Beskow, 2:a uppl., Skellefteå.

Bengtsson, Ingvar

1994 ”Om handledning i tradition och praxis”, *S:t Lukasbrev om tystnadsplikt och pastoral handledning*, Stockholm.

2005 *Slog följe med dem. En bok om själavård och själasörjare*, Göteborg, 3:e uppl.

Beredskapsplan mot sexuella övergrepp på barn och ungdomar

2004 *Beredskapsplan mot sexuella övergrepp på barn och ungdomar. Utbildning och förebyggande arbete*, Stockholms katolska stift, Stockholm.

Bergstrand, Göran & Lidbeck, Magnus

1997 *Själavård 1*, Stockholm.

1998 *Själavård 2*, Stockholm.

Bergstrand, Göran

2005 *Bikt, enskild själavård, tystnadsplikt – vad menar vi egentligen?*, Stockholm.

Biskopsbrevet 2004

2004 *Tystnadsplikt och sekretess i Svenska kyrkans arbete*, Biskopsmötet 2000, rev. uppl. 2004.

Björkman, Maths Ebbe

1941 *Själavård och församlingsvård. Några historiska, principiella och praktiska synpunkter* (Prästmötesavhandling för Växjö stift), Lund.

Block, Carl Elis Daniel

1933 *Den enskilda själavården. Inledningsföredrag vid prästmötet i Göteborg 1933* (Prästmöteshandlingar Göteborgs stift 1933), Göteborg 1934.

Browe, Peter

1934 "Das Beichtgeheimnis im Altertum und Mittelalter", *Scholastik* 9:1, Freiburg, s. 1-57.

Codex Ethicus för Göteborgs stift, se under Internet.

Codex Ethicus för Stockholms stift, se under Internet.

Collmar, Lars & Norström, Carl

1994 *Sekretess inom kyrkan. Om tystnadsplikten i teori och praktik*, Stockholm.

Doctrine in the Church of England

1938 *Doctrine in the Church of England. The report of the Commission on Christian Doctrine appointed by the Archbishops of Canterbury and York*, London.

Doe, Norman

1996 *The Legal Framework of the Church of England. A Critical Study in a Comparative Context*, Oxford.

Edqvist, Gunnar & Friedner, Lars & Lundqvist Norling, Maria & Tibbling, Patrik

2005 *Kyrkoordning för Svenska kyrkan med kommentarer och angränsande lagstiftning*, Stockholm.

Exegetical Commentary

2004 *Exegetical Commentary on the Code of Canon Law. Prepared under the Responsibility of the Martín de Azpilcueta Institute, Faculty of Canon Law, University of Navarre*, vol. III/1, ed. A. Marzoa, J. Miras & R. Rodríguez-Ocaña, Montreal & Chicago 2004.

Fallberg Sundmark, Stina

2008 *Sjukbesök och dödsberedelse. Sockenbudet i svensk medeltida och reformatorisk tradition* (Bibliotheca Theologiæ Practicæ 84), Skellefteå.

Fisknes, Ole Herman

2006 ”Presters taushetsplikt”, *Inter Collegas* nr 2, s. 30–33.

Fitger, Peter & Mellqvist, Mikael

2002 *Domstolsprocessen. En kommentar till rättegångsbalken*, 2 rev. uppl., Stockholm.

Gallén, Jarl

1957 ”Botsakrament”, *Kulturohistoriskt lexikon för nordisk medeltid* 2, sp. 181–188.

Grönblom, Gunnar

2005 ”Lektor 2.”, *Uppslagsverket Finland*, Helsingfors, s. 255.

Gudstjänstboken

2005 *Gudstjänstboken. Handbok för församlingarna i Evangeliska Frikyrkan, Pingströrelsen, Svenska Alliansmissionen och Svenska Baptistsamfundet*, Örebro.

Guidelines for the Professional Conduct of the Clergy

2003 *Guidelines for the Professional Conduct of the Clergy*, London.

Gummerus, Jaakko

1902 *Synodalstatuter och andra kyrkorättsliga aktstycken från den svenska medeltidskyrkan*, ed. J. Gummerus (Skrifter utgivna av Svenska kyrkohistoriska föreningen 2:2), Uppsala.

Hardt, Tom G.A.

1993 ”’Tillståndet att tala’ – om själasörjarens tystnadsplikt och dess utsträckning”, *Svensk Juristtidning* årg. 78, s. 685–690.

Holte, Ragnar

1963 ”Bikt och avlösning enligt de lutherska bekännelseskriterierna”, *Himmelrikets nycklar. Predikningar och föredrag hållna vid Kyrklig Förnyelses kyrkodagar kring Bikten och själavården i Uppsala 1962*, ed. E. Segelberg, Saltsjöbaden, s. 189–206.

Häkkinen, Seppo

- 2009 ”Aika vaieta ja aika puhua. Kirkon työntekijän vaitiolovelvollisuuden ja ilmoitusvelvollisuuden jännite” [Tid att tåga och tid att tåla. Spånningsen mellan tystnadsplikten och anmålningsskyldigheten hos en kyrkans anställd], *Teologinen Aikakauskirja*, *Teologisk tidskrift* 4, s. 290–305, Helsingfors.

Kennerberg, Owe

- 1996 *Innanför eller utanför. En studie av församlingstukten i nio svenska frikyrkoförsamlingar*, Örebro.

Konstitution för Svenska Missionskyrkan, se under Internet.

Kurtscheid, Bertrand

- 1927 *A History of the Seal of Confession*, St Louis & London.

Kyrkohandbok för Missionskyrkan

- 2003 *Kyrkohandbok för Missionskyrkan – till församlingens tjänst*, Stockholm.

Kyrkohandboken

- 1942 *Den svenska kyrkohandboken. Av Konungen gillad och stadfäst år 1942*, Stockholm.
- 1986 *Den svenska kyrkohandboken. 1. Den allmänna gudstjänsten och De kyrkliga handlingarna. Antagen för Svenska kyrkan av 1986 års kyrkomöte*, Stockholm.
- 1987 *Den svenska kyrkohandboken. 2. Vignings-, sändnings-, mottagnings- och invigningshandlingar. Antagen för Svenska kyrkan av 1987 års kyrkomöte*, Stockholm.

Kyrkolagen 1686

- 1936 *1686 års kyrkolag utgiven av Samfundet Pro Fide et Christianismo*, ed. G. Thulin, Stockholm.

Kyrko-ordningar och förslag dertill före 1686

- 1872 *Kyrko-ordningar och förslag dertill före 1686 I* (Handlingar rörande Sveriges historia Serie 2, 2), Stockholm.

Kyrkoordningen 1571

- 1971 *Den svenska kyrkoordningen 1571 jämte studier kring tillkomst, innehåll och användning*, ed. S. Kjällerstöm, Lund.

Kyrkoordningen

2010 *Kyrkoordningen 2010 med avgränsande lagstiftning för Svenska kyrkan*, Stockholm.

Lindberg, Bertil

1959 *Om bikten. Ett försök till jämförelse mellan romersk-katolsk och evangelisk-luthersk biktuppfattning. En prästmötesavhandling*, Stockholm.

Lundgren, Sixten

1994 "Vad är handledning?", *S:t Lukasbrev om tystnadsplikt och pastoral handledning*, Stockholm.

Lundqvist Norling, Maria

2004 *Offentlighet och tystnadsplikt i Svenska kyrkan*, Stockholm.

Luther, Martin

1883 *D. Martin Luthers Werke. Kritische Gesamtausgabe 1*, Weimar.

1884 *D. Martin Luthers Werke. Kritische Gesamtausgabe 2*, Weimar.

1889 *D. Martin Luthers Werke. Kritische Gesamtausgabe 8*, Weimar.

1916 *D. Martin Luthers Werke. Kritische Gesamtausgabe. Tischreden 4. Tischreden aus den Jahren 1538–1540*, Weimar.

McNeill, John T.

1966 *Själavårdens historia* (Pastoralpsykologiska handböcker 6), Stockholm.

Ordbok öfver svenska språket

1898– *Ordbok öfver svenska språket utg. af Svenska Akademien*, Lund.

Pahlmblad, Christer

1998 *Mässa på svenska. Den reformatoriska mässan i Sverige mot den senmedeltida bakgrunden* (Bibliotheca Theologiae Practicae 60), Lund.

Persson, Larsåke W.

1994 "'Tiga har sin tid och tala har sin tid'. Om tystnadsplikt och handledning i frikyrklig själavård", *S:t Lukasbrev om tystnadsplikt och pastoral handledning*, Stockholm, s. 35–47.

2008 *Lyda Gud eller människor? Om samfundsregler och samvetsfrågor i svensk frikyrklighet med utgångspunkt från Svenska Baptist-samfundet*, Örebro.

Pfarrergesetz der Vereinigten Evangelisch-Lutherischen Kirche Deutschlands, se under Internet.

Psalmer och sånger

2003 *Psalmer och sånger. Adventistsamfundet, Evangeliska Frikyrkan, Metodistkyrkan i Sverige, Svenska Alliansmissionen, Svenska Baptistsamfundet, Svenska Frälsningsarmén och Svenska Missionskyrkan, Örebro.*

Regeringsrättens årsbok

1994 *Regeringsrättens årsbok 1994*, Stockholm.

Reuterdaahl, Henrik

1841 *Statuta synodalia veteris ecclesiae sveogothicae*, ed. H. Reuterdaahl, Lund.

Stenberg-Roos, Erik

2006 ”Självavård på nätet”, Religion och medier. *Några perspektiv*, ed. G. Larsson & M. Lövheim & A. Linderman, Lund, s. 61–80.

Stern, Peter

1983 *Telefonsjälvavården. Arbetsätt – uppgifter – problem.* Prästmötesavhandling för Luleå stift, Stockholm.

Svenska kyrkans avtal 08

2008 *Svenska kyrkans avtal 08*, Svenska kyrkans Församlingsförbund.

Svenska kyrkans bekännelseskrifter

2005 *Svenska kyrkans bekännelseskrifter. Utgiven av Samfundet Pro Fide et Christianismo*, 6 uppl., Stockholm.

Tanner, Norman P.

1990 *Decrees of the Ecumenical Councils. 1 Nicæa I to Lateran V*, ed. N.P. Tanner, London.

Tavshedspligt

2003 *Tavshedspligt – om tavshedsplikten för diakoner og præster i Metodistkirken*
Tystnadsplikt – om tystnadsplikten för diakoner och pastorer i Metodistkyrkan
Taushetsplikt – om taushetsplikten för diakoner og præster i Metodistkirken, Oslo.

Tentler, Thomas N.

1977 *Sin and Confession on the Eve of the Reformation*, Princeton, New Jersey.

The Canons of the Church of England

2000 *The Canons of the Church of England. Canons Ecclesiastical promulgated by the Convocations of Canterbury and York in 1964 and 1969 and by the General Synod of the Church of England from 1970*. Sixth edition 2000, incorporating first (2005) and second (2008) supplements, London.

The Northern Europe Book of Discipline of the United Methodist Church 2005, rev. 2007, se under Internet.

The Northern Europe and Eurasia Book of Discipline of the United Methodist Church 2009, se under Internet.

Tystnadsplikt för kyrkans anställda

2002 *Tystnadsplikt för kyrkans anställda* (Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland, Kyrkostyrelsens publikationer 2002:4), Helsingfors.

Veiledningshefte for kirkelige arbeidsgivere

2007 *Veiledningshefte for kirkelige arbeidsgivere ved mistanke eller anklage mot arbeidstaker om seksuelle overgrep*, Kultur- og Kirkedepartementet, Oslo.

Werkström, Bertil

1963 *Bekännelse och avlösning. En typologisk undersökning av Luthers, Thurneysens och Buchmans biktuppfattningar* (Studia theologica Lundensia 24), Lund.

1994 ”Tystnadsplikt i lagens anda”, *S:t Lukasbrev om tystnadsplikt och pastoral handledning*, Stockholm, s. 3–7.

Wilckens, Ulrich

1998 *Das Evangelium nach Johannes, Das Neue Testament Deutsch 4*, Göttingen.

Öberg, Ingemar

1970 *Himmelrikets nycklar och kyrklig bot i Luthers teologi 1517–1537* (Acta Universitatis Upsaliensis, Studia Doctrinae Christianae Upsaliensia 8), Uppsala.

Bilaga 1

SVENSKA KYRKAN

DIREKTIV

Dnr Ks 2006:1003

Kyrkostyrelsen 2008-04-22

Utredning om tystnadsplikten

Direktiven är fastställda av Kyrkostyrelsen den 22 april 2008.

1. Bakgrund

Prästers tystnadsplikt har sitt upphov i bikten. I den tidiga kristna kyrkan var bikten offentlig men efter hand utvecklades den enskilda bikten, från början för mer vardagliga synder. Senare blev den enskilda bikten regel inom kyrkan. Inom den romersk-katolska kyrkan är bikten ett sakrament. Luthers hållning angående biktens sakramentsstatus är inte entydig.

1686 års kyrkolag innehöll bestämmelser om hemligt skriftermål där det bl.a. heter:

När synden är så hemlig, att hon ingen annan, än Gud och syndaren, eller flera i synden delaktiga, kunnig är, och syndaren för prästen henne bekänner, och ångrar, samt bättring lovar, då skall han avlösas; och ingen prästman må en sådan syndare och hans brott röja, vid livsstraff tillgörande.

Om någon berättade om ett planerat brott skulle prästen försöka ta reda på alla omständigheter och råda personen att själv avslöja planerna för myndigheter. Om det inte gick måste prästen "åtvarna" den som hotades av brottet. "Men icke må någon lärare tvingas att röja personen". Detta innebär att en bikt inte måste sluta med avlösning för att falla under absolut tystnadsplikt enligt 1686 års kyrkolag. I den situation som beskrivs har ju den biktande inte ångrat synden och lovat bättring och kan därför inte heller ha fått avlösning. Ändå gäller tystnadsplikten (Lars Collmar & Carl Nordström, *Sekretess inom kyrkan. Om tystnadsplikten i teori och praktik*, Verbum 1994, sid. 30f.).

Ordningen för bikt bibehölls i de utgåvor av Luthers lilla katekes som trycktes fram till 1810. 1942 års kyrkohandbok innehöll en ordning för bikt under rubriken Enskilt skriftermål. I handboken från 1986 har rubriken ändrats till Bikt.

Den tystnadsplikt som gäller bikten är absolut. Den är knuten till prästens ämbete som innebär möjligheten att på Kristi uppdrag förlåta synder. Bakgrunden är bl.a. följande Jesusord: ”Om ni förlåter någon hans synder, så är de förlåtna, och om ni binder någon i hans synder, så är han bunden” (Joh. 20:23). Eftersom synden är utplånad när den blivit förlåten i bikten så skall den inte aktualiseras på nytt.

Men även om prästers tystnadsplikt har sitt upphov i bikten så har det naturligtvis funnits krav på att prästen skall vara restriktiv när det gäller att föra vidare uppgifter som kommit fram även i andra samtal av själavårdskaraktär än bikt.

Enligt den offentlighetsprincip som är en del av 1975 års regeringsform kom det att krävas ett uttryckligt lagstöd för att tystnadsplikt skulle gälla. Detta gällde även inom kyrkan som då var offentlig-rättsligt reglerad. Det kom att innebära att prästens reglerade tystnadsplikt endast omfattade bikten – där det fanns ett särskilt lagskydd – och inte annan själavård. Trots att bestämmelser om det saknades hade det ändå ansetts ingå i prästämbetet att tystnadsplikt även gällde för annan själavård. Kyrkolagsutskottet konstaterade således vid 1975 års kyrkomöte: ”Oavsett vilka lagregler som funnits har otvivelaktigt tystnadsplikt för präst angående vad han erfarit i själavårdsärende sedvanerättsligt ansetts gälla.”

1975 års kyrkomöte anhöll hos regeringen om en utredning med uppgift att lägga fram förslag till lagstiftning om prästs tystnadsplikt. Regeringen lämnade till 1979 års kyrkomöte ett förslag till ny lag om tystnadsplikt för präst i svenska kyrkan där själavårdande samtal inkluderades med följande lydelse: ”Den som är prästvigd i svenska kyrkan har tystnadsplikt i fråga om det som han har erfarit under hemligt skriftermål eller under själavårdande samtal i övrigt.”

Kyrkomötet föreslog att ordet ”hemligt” i lagförslaget skulle bytas ut mot ”enskilt”. En ny lag om tystnadsplikt för präst inom Svenska kyrkan infördes 1981. Tystnadsplikt kom att omfatta det prästen ”erfarit under enskilt skriftermål eller under själavårdande samtal i övrigt”. Bestämmelsen fördes sedan över i 1992 års kyrkolag.

På uppdrag av 1994 års kyrkomöte tillsattes en utredning som resulterade i betänkandet *Prästens tystnadsplikt* (Svenska kyrkans utredningar 1995:4). På grundval av betänkandet begärde 1996 års kyrkomöte en ändring i kyrkolagen (CsSkr 1996:4, 2KL 1996:2, kskr 1996:1), vilken beslutades av riksdagen enligt förslag i prop. 1996/97:97. Ändringen innebar i huvudsak att ”själavårdande samtal” ersattes av ”enskild själavård”. Det innebar att tystnadspliktbestämmelserna fick följande lydelse:

Den som är eller har varit behörig att utöva det kyrkliga ämbetet som präst i Svenska kyrkan har tystnadsplikt i fråga om uppgifter som han eller hon därvid har erfarit under bikt eller enskild själavård.

Bestämmelsen om prästens tystnadsplikt överfördes i sak oförändrad i kyrkoordningen som trädde i kraft år 2000, även om det skedde med nya rättsliga förutsättningar (30 kap. 3 § respektive 31 kap. 9 § kyrkoordningen).

Biskopsmötet har sett det som sitt ansvar att göra en pastoral tolkning av de regler som gäller. År 2000 gav man ut biskopsbrevet *Tystnadsplikt och sekretess* i Svenska kyrkans arbete, vilket reviderades år 2004.

Någon särskild reglering av diakoners tystnadsplikt fanns inte före kyrkoordningens ikraftträdande. Innan dess gällde för diakoner och alla andra inom församlingsarbetet föreskrifterna i 7 kap. 33 § sekretesslagen (1980:100) om sekretess i Svenska kyrkans församlingsvårdande verksamhet.

Bestämmelser om diakonens tystnadsplikt utformades av 1999 års kyrkomöte och infördes i kyrkoordningen 2000. Till skillnad mot vad som gäller beträffande prästens absoluta tystnadsplikt anges vissa omständigheter som helt eller delvis kan upphäva tystnadsplikten. Bestämmelserna om diakons tystnadsplikt ändrades och fick sin nuvarande lydelse genom beslut av 2003 års kyrkomöte då bl.a. ett förtydligande gjordes beträffande i vilka fall en diakon, trots sin tystnadsplikt, får röja en uppgift som har anförtrotts vid själavårdande samtal.

Bestämmelserna har följande lydelse (32 kap. 9 § kyrkoordningen):

Den som är eller har varit behörig att utöva uppdraget som diakon har tystnadsplikt i fråga om sådant som han eller hon därvid har fått veta under själavårdande samtal. Tystnadsplikten hindrar dock inte att en sådan uppgift lämnas ut om

- personen ifråga medger att uppgiften lämnas ut,
- diakonen har ålagts att uttala sig under ed, eller
- det föreligger uppgifts-, informations- eller anmälningsskyldighet enligt lag

Socialstyrelsen gav i januari 2004 ut handboken *Anmälningsskyldighet om missförhållanden som rör barn*. Där redovisas vad som i föreskrifterna om anmälningsskyldigheten enligt socialtjänstlagen avses med yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet när det gäller anmälningsskyldigheten enligt socialtjänstlagen. Med yrkesmässig verksamhet avses i Socialstyrelsens allmänna råd sådan verksamhet som bedrivs kontinuerligt och i förvärvssyfte. Trossamfundens verksamhet bedrivs inte i förvärvssyfte och faller därför inte under anmälningsskyldighet enligt 14 kap. 1 § socialtjänstlagen. Diakonens tystnadsplikt har genom Socialstyrelsens tolkning därför fått ett delvis annat innehåll i fråga om anmälningsskyldighet än vad 1999 års kyrkomöte räknade med.

2. Nu gällande bestämmelser om tystnadsplikt inom Svenska kyrkan

I kyrkoordningen finns bestämmelser om tre slags tystnadsplikt:

- Biskopars och prästers absoluta tystnadsplikt vid bikt och enskild själavård enligt 30 kap. 3 § respektive 31 kap. 9 § kyrkoordningen. Bestämmelserna är likalydande.
- Diakoners tystnadsplikt vid själavårdande samtal enligt 32 kap. 9 § kyrkoordningen.
- Ledamöternas försäkran med förbud att yppa vad som förekommit vid överläggningar hos domkapitlet, 9 kap. 9 §, hos Ansvarsnämnden för biskopar 14 kap. 7 § och hos Överklagandenämnden, 16 kap. 6 §.

Som en parallell till den nämnda tystnadsplikten för biskopar, präster och diakoner finns även bestämmelser i kyrkoordningens kapitel 54 om undantag för offentlighet för handlingar. Där sägs i 1 § att det råder förbud mot att röja sådana uppgifter som har anförtrotts en biskop eller präst under bikt eller enskild själavård och uppgifter som har anförtrotts en diakon under själavårdande samtal.

Det finns också viss lagreglerad tystnadsplikt för kyrkligt anställda. T.ex. gäller tystnadsplikten enligt 15 kap. 2 § socialtjänstlagen (2001:453) den som är eller har varit verksam inom enskild familjerådgivning. Den gäller således för dem som arbetar inom familjerådgivning med kyrkligt huvudmannaskap.

Dessutom finns det två slags tystnadsplikt av inomkyrklig karaktär som inte är reglerade i kyrkoordningen. För alla anställda finns en kollektivavtalsreglerad tystnadsplikt (Kyrkans avtal 05). Dessutom kan det finnas en tystnadspliktsförbindelse för frivilliga medarbetare.

I sammanhanget bör även noteras att det finns bestämmelser i rättegångsbalken av betydelse för prästens tystnadsplikt. Där sägs i 36 kap. 5 § att den som är präst inom ett trossamfund inte får höras som vittne om något som han eller hon har erfarit under bikt eller enskild själavård.

Gällande rättsläge beträffande tystnadsplikten inom Svenska kyrkan har nyligen utretts av kyrkokansliets rättschef Maria Lundqvist Norling i boken *Offentlighet och tystnadsplikt i Svenska kyrkan* (Verbum 2007).

3. Kritik mot gällande bestämmelser

Prästen och psykoterapeuten Göran Bergstrand riktar i boken *Bikt, enskild själavård, tystnadsplikt – vad menar vi egentligen?* (Verbum 2005) en stark kritik mot regelverket kring tystnadsplikten inom Svenska kyrkan. Han menar bl.a. att Svenska kyrkan har bestämmelser som skiljer sig från andra kyrkor. Bakgrunden är enligt Bergstrand den reglering av tystnadsplikten som uppkom när Svenska kyrkan 1979 fick en gemensam tystnadsplikt för bikt och enskild själavård genom att biktens absoluta tystnadsplikt fördes över till den enskilda själavården. Detta skapar bl.a. problem vid den handledning som är ett viktigt element i den enskilda själavården. Enligt Bergstrand har det nya regelverket både lett till att bikten har kommit att urholkas som ett sakrament och att den enskilda själavården har hämmats.

Förre ärkebiskopen Bertil Werkström skriver i en artikel i *Kyrkans tidning* (2006:51/52) att det sedan år 1979 råder stor osäkerhet och förvirring om tystnadsplikten inom Svenska kyrkan. Bakgrunden till detta är enligt Werkström regeringsformen 1975 och dess krav på att all tystnadsplikt måste ha en laglig reglering. Werkström skriver att man vid Kyrkomötet 1979 utvidgade den absoluta tystnadsplikten till att gälla också enskild själavård utan att tänka på vilka komplikationer och gränsdragningsproblem som man härigenom skapade.

4. Uppdrag från Kyrkomötet 2006

Till Kyrkomötet 2006 väcktes två motioner med krav på utredning av tystnadsplikten. Margareta Carlenius skriver i sin motion: ”Tillämpningen av tystnadsplikten för diakoner är oklar. Det torde också gälla prästers tystnadsplikt, eftersom det kan vara svårt att dra en exakt gräns för vad som menas med enskild själavård.”

I motionen av Carina Hallesten Hansson m.fl. heter det bl.a.:

Det råder idag osäkerhet om vad som gäller för diakonernas tystnadsplikt. Kyrkoordningens regelverk tolkas idag olika av biskopar och stiftsjurister. Särskilt allvarligt är det när det gäller möjligheten för diakoner att till sociala myndigheter anmäla misstanke om att barn far illa. Det borde, för kyrkan, vara rimligt att diakonerna utan att tveka agerar då barn far illa, vilket rimmar bättre med vigningslöftet om ’att stå på de förtrycktas sida’.

Läronämnden skriver i sitt yttrande över motionerna:

Läronämnden konstaterar att om Kyrkostyrelsen får i uppdrag att utreda och klargöra vad som gäller för diakonernas tystnadsplikt, så är det av yttersta vikt att hela begreppet tystnadsplikt, dess olika nyanser och tillämpningsområden blir föremål för klargörande.

Läronämnden har tidigare – i ett annat sammanhang (LN 1996:15) – understrukit att ”prästens tystnadsplikt är identitetsmässigt grundläggande både för prästen och kyrkan”, vilket gör det angeläget att klargöra hur olika dimensioner av tystnadsplikten skall förstås så att människors förtroende för kyrkan – och för biktens absoluta särställning – inte rubbas.

Tillsyns- och uppdragsutskottet skriver i sina överväganden:

De frågor som tas upp i de båda motionerna är av stor och central betydelse för dem som vänder sig till kyrkans präster och diakoner i själavårdande och personliga ärenden. De är också viktiga för de personer som genom uppdrag inom kyrkans vigningstjänst har ålagts ett särskilt ansvar för själavården. Det ansvaret innebär också en förpliktelse att bl.a. genom tystnadsplikten upprätthålla ett förtroende för kyrkans själavård.

Utskottet hänvisar också till att Svenska kyrkans överklagandenämnd i sin verksamhetsberättelse 2005 menar att det kan finnas anledning att överväga en precisering av omfattningen av den absoluta tystnadsplikten.

Kyrkomötet gav i enlighet med utskottets förslag Kyrkostyrelsen i uppdrag att klargöra de kyrkoordningsreglerade tystnadsplikternas innebörd och omfattning och vid behov återkomma till Kyrkomötet med förslag till ändringar i kyrkoordningen.

5. Bedömning

Kyrkostyrelsen lade fram en Promemoria om tystnadsplikten inom Svenska kyrkan till Kyrkomötet 2007 (Ks Skr 2007:3). I sin summering konstaterar Kyrkostyrelsen följande:

Det faktum att erfarna själasörjare inte är tillfreds med nuvarande bestämmelser borde väga tungt i bedömningen om det behövs en översyn av kyrkoordningens bestämmelser om tystnadsplikten, särskilt med tanke på den betydelse som prästens tystnadsplikt enligt Läronämnden har som ’identitetsmässigt grundläggande både för prästen och för kyrkan’.

Vidare skriver man att det behövs reflektion kring den grundläggande frågan om syftet med tystnadsplikten. ”För vems skull finns den? Svaret blir styrande för flera andra ställningstaganden”. Man menar dessutom att ”det vore intressant att undersöka vad diakoner har för erfarenheter och hur de

nu ser på bestämmelsernas ändamålsenlighet. En eventuell undersökning kan omfatta både prästers och diakoners erfarenheter och synpunkter.”

Det bör dessutom tilläggas att ett konsekvent upprätthållande av tystnadsplikten är viktigt för människors förtroende för Svenska kyrkan.

6. Direktiv

Uppgift

Mot bakgrund av angivna utgångspunkter ska utredningen:

- Göra en teologisk genomlysning av bakgrund och motiv till tystnadsplikten i Bibeln och evangelisk-luthersk tradition. Här bör uppmärksammas hur prästens tystnadsplikt är identitetsmässigt grundläggande för såväl prästen som kyrkan.
- Redogöra för hur diakonens tystnadsplikt kan förstås i jämförelse med prästens.
- Redogöra för hur reglerna kring tystnadsplikten är utformade inom den romersk-katolska kyrkan, inom ett par lutherska kyrkor utanför Sverige, inom någon anglikansk kyrka samt inom Metodistkyrkan, Svenska Baptistsamfundet och Svenska Missionskyrkan.
- Redogöra för olika förändringar beträffande själavårdens praxis sedan mitten av 1900-talet som kan ha betydelse för upprätthållandet av tystnadsplikt. Som exempel kan nämnas handledning och arbete i team. Här bör även uppmärksammas telefonsjälavård, själavård på nätet samt själavård på institutioner, t.ex. sjukhus och fängelser.
- Redogöra för erfarenheter av diakoners tystnadsplikt sedan bestämmelser om denna infördes i kyrkoordningen.
- Kartlägga och analysera möjliga mål- och värdekonflikter för olika parter och intressen vid upprätthållande av tystnadsplikten i olika situationer för dels präster, dels diakoner. Innebörden av de idag brukade termerna ”bikt”, ”enskild själavård” och ”själavårdande samtal” ska utredas och klargöras. Dessutom ska begreppet ”absolut” i uttrycket ”absolut tystnadsplikt” preciseras. Förslag kan ges till en mer ändamålsenlig terminologi.
- Ge förslag till eventuella ändringar i kyrkoordningen.
- Ge förslag till pastorala åtgärder i syfte att föra ut information om bikten inom Svenska kyrkan.

Tidsplan

Utredningen skall lägga fram sina resultat för Kyrkostyrelsen senast den 1 september 2009.

Organisation

För utredningsarbetet tillsätts en expertgrupp med teologisk och kyrkorättslig expertis. Synpunkter och erfarenheter bör inhämtas från präster och diakoner.

Teologiska kommittén fungerar som referensgrupp åt utredningen.

Bilaga 2

Utdrag ur rättegångsbalken (1942:740)

36 kap. Om vittne

5 § Den som till följd av 15 kap. 1 eller 2 §, 16 kap. 1 § eller 18 kap. 5, 6 eller 7 § offentlighets- och sekretesslagen (2009:400) eller någon bestämmelse, till vilken det hänvisas i något av dessa lagrum, inte får lämna en uppgift får inte höras som vittne om uppgiften utan att den myndighet, i vars verksamhet uppgiften har inhämtats, har gett sitt tillstånd.

Advokater, läkare, tandläkare, barnmorskor, sjuksköterskor, psykologer, psykoterapeuter, familjerådgivare enligt socialtjänstlagen (2001:453) och deras biträden får höras som vittnen om något som i denna deras yrkesutövning har anförtrots dem eller som de i samband därmed har erfarit, endast om det är medgivet i lag eller den, till vars förman tystnadsplikten gäller, samtycker till det. Den som till följd av 24 kap. 8 § offentlighets- och sekretesslagen inte får lämna uppgifter som avses där får höras som vittne om dem endast om det är medgivet i lag eller den till vars förman sekretessen gäller samtycker till det.

Rättegångsombud, biträden eller försvarare får höras som vittnen om vad som anförtrots dem för uppdragets fullgörande endast om parten medger det.

Utän hinder av vad som sägs i andra eller tredje stycket föreligger skyldighet att vittna för

1. andra än försvarare i mål angående brott som avses i 10 kap. 21 och 23 §§ offentlighets- och sekretesslagen (2009:400) och

2. den som har uppgiftsskyldighet enligt 14 kap. 1 § socialtjänstlagen (2001:453) i mål enligt 5 kap. 2 § eller 6 kap. 6, 13 eller 14 § samma lag eller enligt lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga.

Den som är präst inom ett trossamfund eller den som i ett sådant samfund har motsvarande ställning får inte höras som vittne om något som han eller hon har erfarit under bikt eller enskild själavård.

Den som har tystnadsplikt enligt 3 kap. 3 § *tryckfrihetsförordningen* eller 2 kap. 3 § *yttrandefrihetsgrundlagen* får höras som vittne om förhållanden som tystnadsplikten avser endast i den mån det föreskrivs i nämnda paragrafer.

Om någon enligt vad som sägs i denna paragraf inte får höras som vittne om ett visst förhållande, får vittnesförhör inte heller äga rum med den som under tystnadsplikt biträtt med tolkning eller översättning. Lag (2009:401).

Utdrag ur socialtjänstlagen (2001:453)

14 kap. Anmälan om missförhållanden

1 § Var och en som får kännedom om något som kan innebära att socialnämnden behöver ingripa till ett barns skydd bör anmäla detta till nämnden.

Myndigheter vars verksamhet berör barn och ungdom samt andra myndigheter inom hälso- och sjukvården, annan rättspsykiatrisk undersökningsverksamhet, socialtjänsten och kriminalvården är skyldiga att genast anmäla till socialnämnden om de i sin verksamhet får kännedom om något som kan innebära att socialnämnden behöver ingripa till ett barns skydd. Detta gäller även dem som är anställda hos sådana myndigheter. Sådan anmälnings-skyldighet gäller också dem som är verksamma inom yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet som berör barn och unga eller annan yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet inom hälso- och sjukvården eller på socialtjänstens område. För familjerådgivning gäller i stället vad som sägs i tredje stycket.

De som är verksamma inom familjerådgivning är skyldiga att genast anmäla till socialnämnden om de i sin verksamhet får kännedom om att ett barn utnyttjas sexuellt eller utsätts för fysisk eller psykisk misshandel i hemmet.

Myndigheter, befattningshavare och yrkesverksamma som anges i andra stycket är skyldiga att lämna socialnämnden alla uppgifter som kan vara av betydelse för utredning av ett barns behov av skydd.

Om anmälan från Barnombudsmannen gäller bestämmelserna i 7 § lagen (1993:335) om Barnombudsman. Lag (2003:407).

[...]

15 kap. Tystnadsplikt

1 § Den som är eller har varit verksam inom yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet som avser insatser enligt denna lag får inte obehörigen röja vad han eller hon därvid har fått veta om enskildas personliga förhållanden.

2 § Den som är eller har varit verksam inom enskild familjerådgivning får inte obehörigen röja en uppgift som en enskild har lämnat i förtroende eller som har inhämtats i samband med rådgivningen.

[...]

Bilaga 3

Utdrag ur Den svenska kyrkohandboken I

BIKT

Efter ett inledande samtal säger prästen:

P I Faderns och Sonens och den helige Andes namn.

Prästen ber med egna eller följande ord:

P Gud, du känner oss bättre än vad vi själva gör.

När vi misslyckas, vill du upprätta oss.

Vi kommer nu till dig

i tro på ditt löfte om nåd och förlåtelse.

Prästen kan läsa ett av följande eller liknande löftesord:

P Jag är den som utplånar dina överträdelser

för min egen skull, säger Herren,

och dina synder kommer jag inte mer ihåg.

(Jes 43:25, 1917 års bibelöversättning)

eller

P Barmhärtig och nådig är Herren,

långmodig och stor i mildhet.

Så hög som himmelen är över jorden,

så väldig är hans nåd över dem

som fruktar honom.

Så långt som öster är från väster,

låter han våra överträdelser vara från oss.

Som en fader förbarmar sig över barnen,

så förbarmar sig Herren över dem som fruktar honom.

(Ps 103:8–13, 1917 års bibelöversättning)

eller

P Om vi bekänner våra synder,

är han trofast och rättfärdig,

så att han förlåter oss synderna

och renar oss från all orättfärdighet.

(1 Joh 1:9)

P Så bekänn nu (på dessa löften)

din synd inför Gud.

Den biktande ber med egna ord eller följande ord:

Jag bekänner inför dig, helige Gud,

att jag ofta och på många sätt

har syndat med tankar, ord och gärningar.

(Särskilt bekänner jag ...

Förlåt mig min försummelse och tanklöshet.)
Tänk på mig i barmhärtighet
och förlåt mig för Jesu Kristi skull
vad jag har brutit.

Prästen säger:

P På Jesu Kristi uppdrag säger jag dig:
Dina synder är dig förlåtna
i Faderns och Sonens + och den helige Andes namn.
Amen.

Här kan prästen eller den biktande be en fritt formulerad tackbön
för syndernas förlåtelse.

Därefter säger prästen:

P Herren välsigne dig och bevara dig.
Herren låte sitt ansikte lysa över dig och vare dig nådig.
Herren vände sitt ansikte till dig och giv dig frid.
I Faderns och Sonens + och den helige Andes namn.
Amen.

P Ära vare Fadern och Sonen
och den helige Ande.
Såsom det var av begynnelsen,
nu är och skall vara
från evighet till evighet.
Amen.

P Låt oss gå i frid,
i vår Herres Jesu Kristi namn.
Amen.

Utdrag ur Den svenska kyrkohandboken II

PRÄSTVIGNING

[...]

II Vigningen

[...]

Löftena

Inledningsord

B Kyrkan är Guds folk, Kristi kropp,
ett tempel av levande stenar, där Kristus är hörnstenen.
I detta Guds folk, där vi alla genom dopet är kallade
att föra ut evangelium i hela världen,
har prästen ett särskilt uppdrag.
En präst skall predika Guds ord och förvalta sakramenten,

leda församlingens bön
och tillbedjan i gudstjänsten,
undervisa och utöva själavård
och så vara en herde för Guds hjord.
En präst skall i sitt ämbete leva som Kristi tjänare,
öppen för människors behov
och i sitt sinne vara vänd till Gud och hela skapelsen.
Med trohet och klokhed skall prästen ge Guds folk
vad det behöver för att renas och mogna i tron,
så att Guds kärlek blir synlig i världen.

Åt er skall nu anförtros uppdraget att vara präst.
Möt era medmänniskor med varsamhet och aktning.
Sök Guds viljas väg tillsammans med dem
och sträva efter att låta tro, lära och liv bli ett.

Frågorna

B Vill ni i Guds den treeniges namn
åtaga er uppdraget att vara präst
och utöva detta så,
att Gud blir ärad, kyrkan uppbyggd
och Guds vilja förverkligad i världen?

K Ja.

B Vill ni stå fasta i kyrkans tro,
rent och klart förkunna Guds ord,
så som det är oss givet i den heliga Skrift
och så som det är omvittnat i vår kyrkas bekännelse,
och rätt förvalta sakramenten?

K Ja.

B Vill ni i er tjänst följa vår kyrkas ordning
och förverkliga er kallelse med Kristus som förebild?

K Ja.

B Vill ni leva så bland människor,
att ni blir vittnen om Guds kärlek
och om försoningens hemlighet?

K Ja.

Försäkran

B Bekräfta nu, var och en,
inför Gud och i denna församlings närvaro
era löften.

K Jag, NN, vill med Guds hjälp och i förtröstan på Guds nåd
leva enligt dessa löften.

B Må Gud, som har börjat ett gott verk i er,
fullfölja det, så att hans goda vilja sker.
I Faderns och Sonens + och den helige Andes namn.
F Amen.

DIAKON- OCH DIAKONISSVIGNING

[...]

II Vigningen

[...]

Löftena

Inledningsord

B Kyrkan är Guds folk, Kristi kropp,
ett tempel av levande stenar, där Kristus är hörnstenen.
I detta Guds folk, där vi alla genom dopet är kallade
att föra ut evangelium i hela världen,
har diakonen ett särskilt uppdrag.
En diakon skall
uppsöka, hjälpa och stödja dem
som är i kroppslig och själslig nöd,
ge kristen fostran och undervisning i tron,
i församling och samhälle
vara ett barmhärtighetens tecken
och i allt tjäna Kristus i sin nästa.
En diakon skall leva som Kristi tjänare
och hjälpa människor att gestalta Guds kärlek.
Diakonen skall försvara människors rätt,
stå på de förtrycktas sida
och uppmuntra och frigöra Guds folk till det som är gott,
så att Guds kärlek blir synlig i världen.

Åt er skall nu anförtros uppdraget att vara diakon.
Möt era medmänniskor med varsamhet och aktning.
Sök Guds viljas väg tillsammans med dem
och sträva efter att låta tro, lära och liv bli ett.

Frågorna

B Vill ni i Guds den treeniges namn
åta er uppdraget att vara diakon
och utöva detta så,
att Gud blir ärad, kyrkan uppbyggd
och Guds vilja förverkligad i världen?
K Ja.

- B* Vill ni stå fasta i kyrkans tro,
hjälpa dem som behöver er tjänst
och stå på de förtrycktas sida?
- K* Ja.
- B* Vill ni i er tjänst följa vår kyrkas ordning
och förverkliga er kallelse med Kristus som förebild?
- K* Ja.
- B* Vill ni leva så bland människor,
att ni blir vittnen om Guds kärlek
och om försoningens hemlighet?
- K* Ja.

Försäkran

- B* Bekräfta nu, var och en,
inför Gud och i denna församlings närvaro
era löften.
- K* Jag, NN, vill med Guds hjälp och i förtröstan på Guds nåd
leva enligt dessa löften.
- B* Må Gud, som har börjat ett gott verk i er,
fullfölja det, så att hans goda vilja sker.
I Faderns och Sonens + och den helige Andes namn.
- F* Amen.

Kyrkostyrelsen beslöt våren 2008 att reglerna om tystnadsplikten i Svenska kyrkan skulle klarläggas. En utredning fick i uppdrag att i ett brett perspektiv analysera prästs respektive diakons tystnadsplikt utifrån kyrkoordningen och den praktiska verkligheten. Den skulle också redogöra för hur tystnadsplikten fungerar teologiskt och ekumeniskt.

I betänkandet *Ett skyddat rum – tystnadsplikt i Svenska kyrkan* lägger utredningen fram sitt resultat. Här finns ett förslag att benämningen kring diakons tystnadsplikt bör ändras från själavårdande samtal till enskild själavård. Utredningen föreslår anmälningsskyldighet för den som i kyrkans verksamhet – till exempel en diakon – får kännedom om något som gör att socialnämnden behöver ingripa till ett barns skydd. Den föreslår också förbud för kyrkans familjerådgivning att röja uppgifter och om vissa undantag från förbudet. I ett utförligt teologiskt och historiskt avsnitt förklaras hur själavårdens tystnadsplikt vuxit fram och motiveras varför den bör gälla också för framtiden.

Utredningen inskärper att prästs tystnadsplikt i Svenska kyrkan är absolut. Den redovisar inte bara de teologiska och rättsliga grunderna för detta, utan också hur tystnadsplikten bör fungera i 2000-talets samhälle. För att betona tystnadspliktens centrala roll i vigningstjänsten föreslår utredningen att ett av vigningslöftena för präst och diakon uttryckligen ska nämna tystnadsplikten.

KYRKOKANSLIET

POSTADRESS: 751 70 Uppsala BESÖKSADRESS: Sysslomansgatan 4
TELEFON: 018-16 95 00 FAX: 018-16 96 40 www.svenskakyrkan.se